

**TEMES VILA-REALS
SÈRIE IV. NÚMERO 10**

Les comarques septentrionals presenten una fisonomia distinta de la de les planes hidràuliques del país central que fins ara han prioritzat les investigacions rurals. Vila-real és, en efecte, un altre paisatge agrari, de rendiments inferiors i de regadiu més concentrat.

Per fortuna i per oportunitats d'accés a les magistratures locals, els camperols de Vila-real s'escindeixen en una majoria exclosa de l'administració i amb fràgils recursos, i l'elit de prohoms als quals la fortuna i el poder els somriu.

Una bipolaritat interna, radiografiada en altres indrets, tan decisiva per al funcionament dels engranatges comunitaris com l'abisme entre el conjunt dels pagesos i la senyoria, en aquesta ocasió exercida per la Corona amb escàs entusiasme. Si més no així ho deixen entendre les veleïtats alienadores d'aquest petit bocí del seu Patrimoni Reial. Un comportament que no significa badar ni un instant en la recaptació d'impostos i en la petició de subsidis, en moments greus per a la mateixa integritat de subsidis, en moments greus per a la mateixa integritat territorial del país. En la guerra contra Castella se situa el trànsit de dos models fiscals segurament d'abast major que el local. En qualsevol cas s'acabava una època feliç de creixement sostingut: era la invasió destructora, però també les morts –de la pesta– i les tisores de preus del gra que disparen les caresties. Quan dècades més tard la Plana s'esfondre –primer que res demogràficament–, tothom s'ha fet addicte del censal. L'endeutament públic i privat és una ombra amenaçadora. Aquells anys de guerra no foren els únics però sí en gran part responsables de l'escalada d'aquesta nova modalitat de préstec, consensuada pels ideòlegs de l'Escolàstica.

Aquesta obra va merèixer el PREMI D'ASSAIG DEL CERTAMEN LITERARI CIUTAT DE VILA-REAL 1994, atorgat pel jurat compost per Teresa Esteve Palomar, Pasqual Tirado Gimeno, Josep Chiva Beltrán, Maria Pilar Gregorio Gil i Eduardo Pérez Arribas.

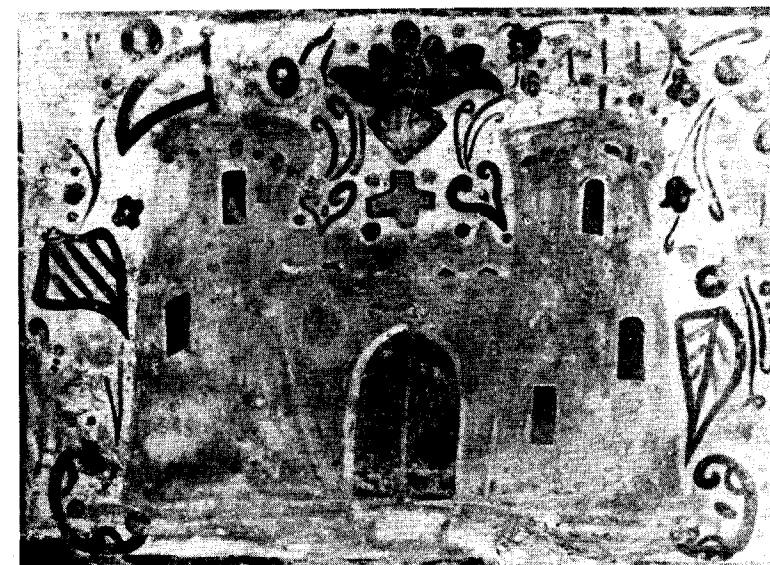

**publicacions de l'il.lustríssim
Ajuntament de Vila-real**

PROHOMS I CAMPEROLS. ESPAI AGRARI I PODER LOCAL A VILA-REAL (1362-1386)

10

José Antonio del Pozo Chacón
**PROHOMS I CAMPEROLS.
ESPAI AGRARI I PODER LOCAL A
VILA-REAL (1362-1386)**

TEMES VILA-REALS
SÈRIE IV NÚMERO 10

PUBLICACIONS DE L'IL·LUSTRÍSSIM
AJUNTAMENT DE VILA-REAL

JOSÉ ANTONIO DEL POZO CHACÓN

**PROHOMS I CAMPEROLS.
ESPAI AGRARI I PODER LOCAL A
VILA-REAL (1362 - 1386)**

**Premi d'Assaig del Certamen Literari
Ciutat de Vila-real, 1994**

**AJUNTAMENT DE VILA-REAL
DELEGACIÓ DE PROMOCIÓ CULTURAL
Vila-real, 1995**

POZO CHACÓN, José Antonio del

Prohoms i camperols. Espai agrari i poder local a Vila-real (1362-1386) / José Antonio del Pozo Chacón. - Vila-real: Il·lustríssim Ajuntament, 1995

127 p. ; 22 cm. - (Temes Vila-realencs. Sèrie 4 ; 10)

Premi d'Assaig "Ciutat de Vila-real" 1994

ISBN: 84-88331-17-7

1. Història medieval-Vila-real

I. Títol

II. Col·lecció

946.031.1 Vila-real "1362/1386"

ÍNDEX

PRÒLEG	9
INTRODUCCIÓ	13
El padró de béns n. 850 de l'Arxiu Municipal de Vila-real ...	16
I. REORDENACIÓ DEL TERRITORI I CONSOLIDACIÓ DEL NUCLI URBÀ (1274 - 1362)	21
II. L'ESPAI AGRARI AL VOLTANT DE 1370	31
II.1. Els paisatges agraris	33
II.2. Les explotacions camperoles	48
III. GUERRA, PRESSIÓ SENYORIAL I FISCALITAT MUNICIPAL (1362 - 1386)	61
III.1. Un nou model de fiscalitat municipal (1362-1375)	63
III.2. Pressió senyorial i administració municipal durant els darrers anys del regnat del Ceremoniós (1376 - 1386)	79
III.3. Comunitat camperola i poder local (1362 - 1386)	91
IV. CONCLUSIONS	105
APÈNDIX DOCUMENTAL	113

© Il·lustríssim Ajuntament de Vila-real; Plaça Major, Vila-real.
Coberta: *Socarrat de Paterna (València). S. XV. Col·lecció particular Vila-real.*
ISBN: 84 - 88331 - 17 - 7
Dipòsit Legal: CS - 2 -1995.
Impressor: IMPRENTA SICHERT, S.L.
Polo de Bernabé, 33.
12540 Vila-real.

ABREVIATURES UTILITZADES

AMV	Arxiu Municipal de Vila-real
ARV	Arxiu del Regne de València
CC	Claveria del Consell
MC	Manuals de Consells
PN	Protocols Notarials
f.	fanecada
ha.	hectàrea
s.	sous
d.	diners
m.	mealla

PRÒLEG

L'edat mitjana valenciana, la que s'inaugura el 1238, internament presenta desequilibris acusats quant a matèria d'estudi. Si ens ho mirem per segles, de seguida salta a la vista la minoritat del Trescents. La centúria decisiva, la frontissa entre la formació i la maduració del país modern, ha imantat poc, comparativament parlant, l'atenció dels historiadors. Es fàcil comprendre-ho, però. Des de la Renaixença —la tímida i poruga Renaixença—, el segle precedent hegemonitza els interessos dels estudis regionals, perquè al cap i a la fi sota qualsevol perspectiva metodològica, ideològica també, subministra esdeveniments de gran voltatge que permeten encendre els llums de l'erudició i de la ploma rutilant: conquesta, repoblació, actes de naixement, musulmans i jueus, debat foral... Jaume I. El Quatrecent, de l'altre costat, ofereix el retaule d'una esplendor mai més repetida, capaç d'atraure curiositats que depassen l'exercici exclusiu del professional de Clio. I en l'endemig resta el segle XIV, una mica orfe, una mica desemparat.

Hi ha un altre responsable de les carències, a banda curiositats circumstancials: els documents. Per al XIII han prodigat les edicions monumentals de fonts, que van del Llibre del Repartiment i el del Consolat del Mar als Registres de Cancelleria, passant pels Furs i les nombrosíssimes cartes pobles; mentre que el XV s'ha beneficiat de la multiplicació del suport escrit, amb els protocols notariais que entren en escena com a protagonistes actius.

Però la inflexió documental és més bé un miratge. N'hi ha abundants materials per a recerques inèdites en llocs, diguem-ne, perifèrics en relació als centres des d'on generalment executem les tasques prospectives. Els arxius municipals en són uns i no dels menys atractius. És veritat que la guerra del Trenta-sis devastà insubstituïbles segments de la memòria col·lectiva, i mai no ho lamentarem prou. Ara bé, allà on es va donar la felix circumstància que els papers antics, amuntegats en les golfes dels ajuntaments, no fossen combustible de foguera revolucionària, els historiadors van restituint-los a poc a poc a la categoria preferencial d'anàlisi. No és que amb anterioritat no se'ls sotmetés a cap mena de manipulació, però sovint s'efectuava des de la plàcida i intermitent lectura de l'entusiasta d'escriptures rares de la localitat. Tot un daltabaix historiogràfic ha somogut els fonaments en què descansava aquesta satisfeta història local. Maridada amb una generació que ix de l'aula universitària, atenta a la novetat bibliogràfica, als debats epistemològics i a les formes de construcció de la trama narrativa, sense cap prejudici reconeixem que la cara i els ulls, però també els òrgans vitals d'aquesta història dels espais viscuts, ha canviat arreu del País Valencià, i de tots els Països Catalans, per a bé.

Em fa la impressió que la història agrària ha estat la locomotora de l'avanç. Hi havia, fa uns quinze anys, el lloable afany d'escurçar les distàncies que ens separaven dels models bastits a l'altra banda dels Pirineus. Crec que tots plegats ho hem aconseguit. El llibre que Josep Antoni del Pozo ens ofereix és el corol·lari del que, molt succintament, he tractat de resumir en aquesta nota introductòria: cronològicament se situa al segle XIV, i temàticament es focalitza en una petita comunitat rural. Doble oportunitat per a la gratitud.

I més encara si, comptat i debatut, amb aquest breu però dens treball dilatem l'àrea de coneixement cap a les comarques septentrionals, les quals presenten una fisonomia distinta de la de les planes hidràuliques del país central que fins ara han prioritzat les investigacions rurals. Vila-real és, en efecte, un altre paisatge agrari, de rendiments inferiors i de regadiu més concentrat. I és al seu torn un altre paisatge social, amb un camperolat ètnicament homogeni, sense interferències dels moros, arraconats cap a

l'interior esquerp de la Serra d'Espadà. La unitat de culte no es tradueix, per descomptat, en una igualtat en el pla de la vida quotidiana. Per fortuna i per oportunitats d'accés a les magistratures locals, els camperols de Vila-real s'escendeixen en una majoria exclosa de l'administració i amb fràgils recursos, i l'elit de prohoms als quals la fortuna i el poder els somriu.

Cap novetat. L'important de l'observació de Josep Antoni del Pozo, això no obstant, passa per la confirmació de les línies mestres d'aquesta bipolaritat interna radiografiada en altres indrets, tan decisiva per al funcionament dels engranatges comunitaris com l'abisme entre el conjunt dels pagesos i la senyoria, en aquesta ocasió exercida per la Corona amb escàs entusiasme. Si més no així ho deixen entendre les veleïtats alienadores d'aquest petit bocí del seu Patrimoni Reial. Un comportament que no significa badar ni un instant en la recaptació d'impostos i en la petició de subsidis, en moments greus per a la mateixa integritat territorial del país. En la guerra contra Castella se situa el trànsit de dos models fiscals segurament d'abast major que el local. En qualsevol cas s'acabava una època felix de creixement sostingut. Era la invasió destructora, però també les morts —de la pesta— i les tises de preus del gra que disparen les caresties. Quan dècades més tard la Plana s'esfondre —primer que res demogràficament—, tothom s'ha fet addicte del censal. L'endeutament públic i privat és una ombra amenaçadora. Aquells anys de guerra no foren els únics però si en gran part responsables de l'escalada d'aquesta nova modalitat de préstec, consensuada pels ideòlegs de l'Escolàstica. Josep Antoni del Pozo n'ha seguit les traces des del seu observatori privilegiat.

Ferran Garcia-Oliver.
Beniopa. Vespra de Nadal, 1994.

INTRODUCCIÓ

L'abundant documentació del Trescents que l'Arxiu Municipal de Vila-real ofereix a l'investigador podria suggerir, en un primer moment, la imatge d'una comunitat baixmedieval altament equilibrada i harmònica, poc afectada per conjuntures econòmiques o polítiques externes. Els llibres de comptabilitat municipal mostren, exercici darrere exercici, balanços aparentment sanejats en els quals els ingressos sempre eren superiors a les despeses, deixant traslluir, alhora, una vida comunitària emmotlada per festes i celebracions religioses en la qual els jocs –amb l'oca com assidu protagonista utilitzat per a *córrer*, *luytar*, *córrer a rocins*, *jugar a la bal·lesta*, *córrer a homens de peu* o *saltar de peus junts*– alternaven amb sermons finançats pel Consell. El padró de béns més antic de l'arxiu –corresponent a la segona meitat del segle XIV– ens presenta, per la seua part, un grup humà en el qual la major part dels seus components disposaven de béns agraris. Addicionalment, la perseverància dels jurats en actuacions encaminades a mantenir la vila en el si del Patrimoni Reial –*la vila ere del dit senyor rey e a aquel ere tornada*, anunciava el *saig* joiosament als veïns a principis de l'estiu de 1366, després de deu anys d'alienació en favor d'Enric Trastàmara– semblava lògica en conèixer l'estabilitat i moderació de les exaccions ordinàries. La major part d'aquestes –*peita*, *cena*, *censos* d'emfiteutes, *multes del mustaçaf*, *multes de justícia* o *penes de Cort*, *peita de jueus*, *lluïsmes* i *fadigues* de possessions emfitèutiques– suposaven, cada any, ingressos similars per a la tresoreria reial, i sols el terç delme acusava lògiques oscil·lacions degudes a la dinàmica de la producció.

Un examen més atent dels documents pot fer-nos plantejar, tanmateix, nombrosos interrogants a l'esquema exposat. Ja en l'exercici de 1362-63 –el primer de l'etapa estudiada– l'economia municipal patia un fort endeutament. Sols en aqueix any el Consell va gastar 14.012 s. –el 43'8% del total– en operacions de *quitament* i en el pagament de pensions de censals i violaris. L'origen de les despeses que obligaven l'ens municipal a l'endeutament havia de ser rastrejat en les seccions de *Dades* dels llibres de comptabilitat municipal, on vam poder comprovar que les rendes ordinàries no eren l'única font d'ingressos de la hisenda reial. Enric de Trastàmara, el monarca i els distints membres de la família reial que ostentaren la titularitat de la senyoria entre 1362 i 1386, plantejaren en repetides ocasions demandes econòmiques extraordinàries al Consell de Vila-real que, en casos com el dels 25.000 s. exigits en 1382, equivalien a cinc anys d'ingressos ordinaris. Aquestes peticions sols podien ser satisfetes mitjançant el recurs al deute públic, en forma de préstecs o venda de censals. Els rectors del municipi, per la seua part, actuaven amb tots els mitjans legals al seu abast –plets, contractació d'advocats– contra aquestes i altres demandes, encapçalant en ocasions moviments de resistència activa que suposaren per a ells la presó o l'embargament de béns. El fet que els noms d'aquest grup de veïns acomodats –els seus patrimonis arribaven de vegades a multiplicar per quinze el dels camperols modestos– es reiteraren, un any darrere un altre, en els principals càrrecs de la xarxa administrativa local –*jurat, síndic o tresorer, batlle, justícia*– feia suposar l'existència d'una elit camperola o oligarquia local el paper exàcte de la qual en la vida comunitària calia desentranyar. Una vida, per un altre costat, sacsejada per una forta crisi agrària en 1374-1375 que donava lloc a la formulació d'incògnites sobre les estructures rurals locals i les característiques bàsiques de les explotacions camperoles.

Tota aquesta situació demanava un estudi que s'ha centrat en els anys compresos entre 1362 i 1386, un període ben documentat pels llibres de la comptabilitat municipal, les actes del Consell i el padró de béns n. 850 de l'Arxiu Municipal de Vila-real. Aquesta etapa, la darrera del regnat de Pere el Cerimoniós, vingué assenyalada per esdeveniments molt rellevants –guerra amb Castella i ocupació castellana de distints punts de la geografia valenciana, persistència del monarca en una costosa política exterior

mediterrània– que impulsaren transformacions destacades en l'organització fiscal i administrativa de la Corona d'Aragó. Les preocupacions econòmiques del rei, els successius intents d'alienació de viles i ciutats del Reial Patrimoni i el perfeccionament de la fiscalitat estatal tingueren importants repercussions a escala municipal. Repercussions que hem intentat desvetllar connectant la dimensió històrica local amb plantejaments historiogràfics més genèrics sobre l'estructura dels paisatges agraris i explotacions camperoles, la dinàmica del senyoriu com integrant d'un Reial Patrimoni cada vegada més amenaçat per les preocupacions financeres de Pere el Cerimoniós, la fiscalitat municipal en relació amb la incipient fiscalitat de l'Estat baixmedieval, l'estratificació interna de la comunitat camperola i la caracterització de l'elit política local.

Les fonts conservades a l'Arxiu del Regne de València –Maestre Racional, Batllia de Vila-real– han estat utilitzades per a documentar l'evolució de les rendes reials ordinàries a partir de 1355. La resta de l'estudi es fonamenta principalment en les Seccions de *Manuals de Consells i Llibres de Claveria* del Consell de l'Arxiu Municipal de Vila-real. El padró de béns n. 850 de l'Arxiu Municipal de Vila-real ha estat essencial per a elaborar els apartats corresponents als paisatges agraris, explotacions camperoles i comunitat veïnal. Es tracta, al nostre parer, d'un text d'enorme valor històric que ens informa, a l'igual que altres *cappatrons*, sobre l'estructura de la propietat de la comunitat local. Els seus trets més singulars són detallats a continuació.

Malgrat la seva riquesa, no m'hagués estat possible atribuir sentit històric a aquesta documentació –posada al meu abast per l'arxiver Vicent Gil i per Josep Miquel Moliner– sense les observacions bibliogràfiques i metodològiques exposades en els cursos de doctorat d'Antoni Furió i Enric Guinot. Al meu amic i mestre Ferran Garcia-Oliver vull agrair-li la redacció del pròleg, així com la paciència i disponibilitat que ha mantingut en l'orientació d'aquest estudi. Un estudi –distingit amablement pels membres del jurat amb el premi d'assaig de la ciutat de Vila-real– que m'ha sigut de gran utilitat formativa en permetre'm una aproximació des del món de la docència al de la investigació.

EL PADRÓ DE BÉNS N. 850 DE L'ARXIU MUNICIPAL DE VILA-REAL.

En els Padrons de riquesa venien detallades les propietats, mobles i immobles, dels membres de la comunitat camperola. Aquestos documents es redactaven amb una finalitat fiscal ja que, a partir d'ells, es fixava un dels impostos més importants de la hisenda municipal: la peita. Per això, també eren coneguts com *cappatrons de la peita*⁽¹⁾ i cal diferenciar-los de les llibretes cobratòries de la peita, textos molt menys precisos i extensos en els quals sols constaven els noms dels contribuents i la seua riquesa global.

El Consell municipal nomenava periòdicament *taxadors de la peita*, persones de reconegut prestigi que eren les encarregades de taxar els béns dels veïns de la vila i dels forasters amb propietats dins del terme. En 1378 els jurats enviaren Marc de Calaceit i Jaume Cortes a les pobles de Bellaguarda, Bonretorn i Bonastre *per scriure los habitants en les dites pobles per rahó com se devie fer novellament la taxació de la peita*. També, en aqueix mateix exercici, es va pagar un musulmà veí de Betxí *per ço que fes cridar en Betxí que tot hom qui fos heretat en lo terme de Vila-real que.s vingúes a tatxar a la peyta, e si no que serien tatxats a coneguda*⁽²⁾.

(1) En els llibres de Claveria de l'Arxiu Municipal de Vila-real es registren compres periòdiques de paper per al cappatró de la peita, així CC 209, f. 14 v, CC 218, f. 24v. Sobre la metodologia per a l'estudi dels padrons de riquesa valencians, FURIÓ, A. : *Camperols del País Valencià*, València, 1982, pp. 178-185. E. CARPENTIER fonamenta un ampli treball sobre la ciutat d'Orvieto en el processament informàtic d'un padró de finals del segle XIII que és explotat en totes les seues dimensions, *Orvieto à la fin du XIII siècle. Ville et campagne dans le Cadastre de 1292*, París, 1986. Els padrons de Castelló han estat utilitzats per a analitzar la seua estructura agrària en la Baixa Edat Mitja, SÁNCHEZ ADELL, J. : « Estructura agrària de Castellón de la Plana en 1398 », *Saitabi*, XXIII (1973), pp. 147-175; DOMINGO PÉREZ, C. : « La agricultura de Castellón de la Plana en 1469 », *Saitabi*, XXVII (1977), pp. 221-238. T. PERIS ALBENTOSA pondera els distints factors que podrien distorsionar la nostra visió de la comunitat veïnal en utilitzar aquestes fonts, *Propiedad y cambio social. Alzira (1465-1768)*, València, 1989, pp. 65-66.

(2) AMV, CC 216, fs. 31v i 32. Sobre les crides en Almassora i Nules per a la taxació, CC 209, f. 15v. Els salaris dels taxadors en CC 210, f. 51 v.

Realitzada la taxació, que normalment era quadriennal, el Consell estipulava un cànon –en sous per lliura peitera, comptant que cada 100s. constituïen una lliura peitera– que cada titular havia de satisfer. Posteriorment, la peita era subhastada al millor postor que, d'aquesta forma, esdevenia *peiter*. Els *saigs* van rebre ordre en 1369 de *córrer, subastar e vendre les imposicions, primícia e libre de la peyta dels violaris de la dita vila*⁽³⁾. El peiter o peiters actuaven conjuntament amb els *plegadors* de la peita, i havien de lliurar unes quantitats periòdiques, acordades prèviament, al Consell. Finalitzada la seua gestió, n'havien de donar compte als *jutges comptadors* del Consell, que revisaven anualment els llibres de tresoreria i peita⁽⁴⁾.

L'escrivà del padró realitzava un llistat amb totes les propietats de cada titular fent constar, a la dreta, el seu valor en sous. En la part superior dreta de cada seient s'indicava la riquesa global del subjecte en lliures peiteres. Aquest encapçalament anava seguit per una relació detallada de tots els béns començant, normalment, pels immobles urbans (*cases, albergs, patis, corrals, molins*) per a continuar amb les terres i, finalment, amb els conceptes *censals i moble*.

En el padró es van inscriure un bon nombre de titulars (543 segons el nostre recompte) però, desgraciadament, de forma incompleta i poc sistemàtica. En alguns casos s'indicà sols el nom o el nom i la riquesa. Existeixen també els encapçalaments repetits i els esborrats que, en moltes ocasions, vénen seguits per l'expressió *Vehinatge*, el que ens dóna a entendre l'existència d'un quadern o apartat del padró dedicat als nous veïns desconeguts per nosaltres.

Per tot això, calia prendre certes precaucions en utilitzar la font. Per a l'estudi de les explotacions agràries o de l'estratificació interna de la comunitat sols s'han pogut utilitzar els registres complets, és a dir, aquells en els quals la suma del valor fiscal de cadascú dels béns coincidia amb el valor global del patrimoni expressat a la dreta de l'encapçalament en lliures peiteres (383 registres).

(3) AMV, CC 210, f. 32 v.

(4) AMV, CC 216, f. 3; CC 218, f. 2; CC 212, f. 1.

Pensem que es tracta d'una mostra representativa ja que, encara que no apareixen tots els veïns, no hem advertit cap intencionalitat prèvia en el redactor del padró en seleccionar aquests. Així, la mostra estudiada sembla més aviat un producte de l'atzar i en ella apareixen representades fortunes i propietats molt diverses. Els registres restants, fins un total de 543, han estat utilitzats, per la seua part, per a obtenir una millor caracterització del veïnat (agrupaments familiars, oficis, procedència dels subjectes, etc.) que havia de trobar-se representat en quasi la seua totalitat, ja que la vila en 1379 comptava amb 590 focs o llars, sols 47 més dels que apareixen en el text.

L'estudi dels paisatges agraris s'ha realitzat a partir de les parcel·les de terra ressenyades en el padró, les quals eren descrites mitjançant una fórmula que es repetia constantment. En primer lloc, s'al·ludia a l'extensió de la parcel·la mitjançant unitats conegudes com *fanecada*, *quartó* (9 fanecades), i *jovada* (36 fanecades), o desconegudes com el *troç*. També s'utilitzava l'hort com unitat d'extensió (equivalent a 1'5 fanecades) en expressions com *primo l'ort tanquat, que són IIII orts e mig* ⁽⁵⁾. El terme, si no venia acompanyat per un altre –*terra, vinya, olivar*– que precisara la seua dedicació, servia generalment per a designar terra d'horta en la qual podien cultivar-se hortalisses o arboris. En funció de tot això, el valor de l'hort era variable, però la mitja era d'uns 300 s. (200 s. la fanecada) en terres de regadiu.

Una vegada indicada l'extensió superficial de la parcel·la i la seua dedicació s'indicava, en ocasions i de forma generalment imprecisa, la seua localització, diferenciant entre secà (*Sas, secà*) i regadiu (*Vell, Nou*). Depenent de tots aquests factors, així com de les càrregues a les quals estiguera sotmesa la parcel·la, s'establia la valoració fiscal que apareix a la dreta del registre en sous i diners. Després de les terres s'anotaven els altres béns com cases, censals, molins, cellers, etc. En el darrer lloc l'apartat

moble servia per a especificar les existències de bestiar, bèsties de labor i animals de corral.

El padró no inclou cap referència cronològica concreta que ens deixi realitzar una datació precisa pel que, per a establir-la, hem utilitzat dades subministrades pels LLibres de Claveria de l'Arxiu. La primera conclusió és que el registre fou utilitzat –i actualitzat– sens dubte durant un període dilatat de temps. En 1368 Miquel Arrufat va rebre en la seua alqueria, *ora de mitjanit*, un emissari del Consell que venia de Barcelona. En analitzar els béns d'aquest personatge, observem que aqueixa alqueria no la tenia quan començà a redactar-se el padró i que la seua riquesa patrimonial es limitava a 2.500 s. Posteriorment, es taxà aqueixa quantitat i s'afegí amb lletra distinta: *per la alqueria que compra d'en Exemén Blascho, ab la terra allí tinent*, 11.800 s. A partir d'aquest moment, els seus béns foren valorats en 14.300 s. Per tant, el document començà a redactar-se amb anterioritat a 1368 i fou actualitzat pels taxadors ⁽⁶⁾.

Altres dades ens permeten una major precisió. Joan Fedó ajudà a fer fosses en la mortaldat que l'escrivà de la Claveria de 1362-1363 denominà *pus prop passada*. El 29 d'octubre de 1362 ja cobraven per aquest fet els seus hereus per mig del seu tutor i procurador, Pere Roig. En el padró no apareix Joan Fedó, sinó *l'hereu de Joan Fedó*, amb Pere Roig com a tutor. El text, per tant, va començar a redactar-se amb posterioritat a la mort de Joan Fedó, ocorreguda poc abans de 1362, i podria tractar-se de la peita ordenada en 1361 ⁽⁷⁾. Sembla, d'aquesta forma, guardar una relació amb la nova fiscalitat pròpia de l'etapa bèl·lica i, de fet, el llibre deixà d'actualitzar-se en finalitzar la guerra amb Castella. Els béns de Guillem Alarany, batlle de la vila mort el 29 de març de 1375, figuren en el padró sense cap anotació sobre la mort del titular. Altres personatges ja morts en 1375 com Bernat Juneda o Guillem Gamiça hi figuren també com a titulars ⁽⁸⁾.

(5) Hem arribat a aquesta conclusió després de deduir el valor mitjà de la fanecada dels distints cultius a partir d'unitats d'extensió superficial conegudes com la *fanecada*, el *quartó* i la *jovada*. Doñate també proposa l'extensió de 1'5 f. per a l'hort, DOÑATE SEBASTIÀ, J. M.: «Salarios y precios durante la segunda mitad del siglo XIV», VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Barcelona (1962), v. II, p. 490.

(6) AMV, CC 209, f. 9; padró n. 850, f. 65.

(7) AMV, CC 206, f. 10; padró n. 850, f. 61 v.; CC 207, f. 44v.

(8) AMV, CC 213, f. 37 v; CC 214, fs. 1 i 2v; padró n. 850, fs. 111v, 99v, 40v.

I

**REORDENACIÓ DEL TERRITORI I
CONSOLIDACIÓ DEL NUCLI URBÀ (1274-1362)**

En època musulmana la ciutat de Borriana, malgrat la seua reduïda extensió i la poca importància de la seua població –pròxima al miler d'habitants–, era la capital de la Plana amb funcions religioses, jurídiques, militars i fiscals, acomplint un important paper en la zona septentrional valenciana com centre administratiu articulador de nombrosos nuclis dispersos de població denominats alqueries. La seua conquesta en 1233 fou fonamental per al domini cristià de la plana costera, facilitant la supressió dels aprovisionaments de les localitats interiors dependents ⁽¹⁾.

Després de la conquesta, el nou ordenament territorial cristià havia de respondre a les exigències dels grups dominants en la societat feudal conqueridora, permetent l'assentament i reproducció de les relacions de poder. El finançament de les formes de domini pròpies de la formació feudal feia precisa una nova articulació de l'espai coherent amb les exigències del nou model productiu. Entre les actuacions encaminades a aquesta finalitat cal destacar la reestructuració dels principals eixos de comunicació del territori, la creació de nous nuclis urbans per a supplantar la vella xarxa de poblament musulmà, el reordenament de les forces productives i, en darrer terme, la imposició d'unes relacions de producció que permeteren una apropiació i gestió de l'excedent adequades als interessos dels grups dominants ⁽²⁾.

En aquest sentit, les vies de comunicació principals de l'època islàmica, caracteritzades per un conjunt de rutes que buscaven l'enllaç amb punts de l'interior com Còrdova, Múrcia, Toledo o Saragossa, foren substituïdes per

-
- (1) Sobre l'organització de la Plana amb anterioritat a la conquesta cristiana, GUICHARD, P. : «Els llocs urbans a la València musulmana: el cas de Borriana», *Anuari de l'Agrupació Borrianenca de cultura*, n. 1 (1990), pp. 47-55 i « Los orígenes islámicos», *Burriana en su historia*, Borriana, 1987, t. I, pp. 71-89.
- (2) El procés de producció de l'espai per les classes dirigents és analitzat per SÁNCHEZ, J. E. : « La coherencia entre cambio social y transformaciones espaciales. El ejemplo de Cataluña », *Geo - Crítica*, n. 51 (1984), pp. 7-11 i COMBA, R. «Il territorio come spazio vissuto. Ricerche geografiche e storiche nella genesi di un tema di storia sociale», *Società e storia*, n. 11 (1981), pp. 11-25.

nous eixos que buscaven potenciar les comunicacions marítimes i el trànsit cap al nord. Amb aquesta darrera finalitat, la línia de comunicació musulmana denominada el *caminàs*, que discorria per la zona més baixa de la Plana, pròxima als marjals i amb centre a Borriana, fou desplaçada cap a l'interior, provocant-se la desagregació dels poblats musulmans i la vertebració dels nous nuclis de població predominantment cristiana ⁽³⁾.

Complementàriament, la planificació cristiana de la xarxa urbana atenia l'objectiu de superar la tradicional dispersió rural en alqueries, un tipus d'assentament que corresponia a la peculiar configuració de les relacions de parentiu en la societat andalusina i a formes específiques d'associació per al treball de la terra. El nou ordenament de les relacions socials i familiars precisava de la creació de llocs d'hàbitat agrupat i de la reestructuració d'alguns dels ja existents en el sentit indicat. Les funcions previstes per a aquests nous centres de poder eren el sotmetiment i control de la població rural del terme per a l'extracció de l'excedent, l'enquadrament dels intercanvis locals o comarcals i el potenciament del desenvolupament de la pròpia població amb l'impuls al regadiu. De tot això derivaven algunes característiques morfològiques dels nuclis urbans, com l'amurallament per acomplir la funció de protecció del sistema urbà, la localització marginal de les zones per a minories religioses o la centralitat de les seus del poder i del mercat respecte a l'entramat urbà i al sistema de camins local ⁽⁴⁾.

La monarquia i les elits locals jugaren un paper remarcable en la creació d'aquestes poblacions i dels seus òrgans de gestió que, més avant, dirigiran l'actuació de la ciutat com unitat d'organització del territori circumdant,

(3) BARCELÓ, C. ; DOMINGO, C. I TEIXIDOR, M. J. « El papel de las ciudades en la configuración del reino de Valencia », *Saitabi*, n. XXXIV (1984), pp. 231-247.

(4) El nou poblament concentrat responia a una organització distinta dels processos de treball. M. BARCELÓ assenyala dos objectius principals del nou model econòmic feudal: intensificar la producció, augmentar les rendes derivades, *Arqueología medieval. En las afueras del medievalismo*. Barcelona, 1988, pp. 198-203; GARCÍA DE CORTAZAR, J. A.: « Organización del espacio: propuestas de reflexión y análisis histórico de sus unidades en la España medieval », *Studia Historica*, n. VI (1988), pp. 195-236.

definint, jerarquitzant i qualificant espais. Aqueix paper adquirí més importància després de la rebel·lió d'Al-Azrac de 1248 i de les expulsions de musulmans que la seguiren. La necessitat de poblar amb cristians les terres de la Plana, rentabilitzant les seues possibilitats de desenvolupament productiu i humà, es posa de manifest en el trasllat al pla del primitiu nucli de Castelló i en l'afluència de pobladors des de 1249, així com en la posterior partició del terme de Borriana per a crear una nova vila ⁽⁵⁾.

Així, la concessió de la carta pobla de Vila-real en 1274 pot situar-se en aquest context de planificació dirigida per la Corona. Malgrat que les primeres donacions en la zona semblen obeir el desig del monarca per recompensar els serveis de divers personal de la casa reial assentant-lo en un espai residencial, el repartiment de terres de secà i regadiu, l'obligació d'explotar-les i el finançament de la construcció d'un nou canal de reg feien palés el propòsit de promoure l'establiment d'un grup humà de densitat creixent.

La carta pobla de 1274 acotava l'àrea d'influència de la nova vila, adequada a les possibilitats d'explotació d'un grup agricultor sedentari i, mitjançant les concessions de mercat i fira, esdevenia focus d'intercanvis locals. Dins del terme quedaven antigues alqueries musulmanes –Bonastre, Bonretorn, Carabona, Bellaguarda– amb estatuts jurídics diferenciats que seran objecte de donació a particulars i en el futur crearan conflictes amb el nucli dominant ⁽⁶⁾. Al llarg de la resta d'anys del segle

(5) A l'interior castellonenc la primera revolta musulmana va tenir repercussions en la distribució del poblament, GUINOT, E.: *Feudalismo en expansión en el norte valenciano*. Castelló, 1986, pp. 57-62. L'afluència de pobladors a la plana de Castelló es produí des de 1248 - 49, TORRÓ, J.: *Poblament i espai rural. Transformacions històriques*. València, 1990, pp. 65-79.

(6) Sobre la carta pobla i la creació del nucli, R. de MARÍA: *El Repartiment de Burriana y Villareal*. València, 1935, p. 118; FERRER NAVARRO, R.: « Una fundación de Jaime I: Villarreal », *Estudios de la Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. X (1975), pp. 403-437; DOÑATE SEBASTIÀ, J.M.: « Evolución urbana de Villarreal », *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 1969, v. I, pp. 149-163. L'àrea d'explotació apropiada per a un grup de camperols sedentaris tindria, com a mínim, un diàmetre d'uns 5 Km. segons GARCÍA DE CORTAZAR, J. A.: *Organización del espacio...*, pp. 202-208.

XIII es van succeir les donacions de terres i solars edificables en la vila i el seu terme. Entre les concessions reials destaca la de 7.000 s., procedents de les rendes de Borriana, per a la construcció d'una nova sèquia. Amb això la monarquia potenciava el desenvolupament del regadiu, que en època musulmana hauria vist condicionat el seu desenvolupament per la dispersió de l'hàbitat i el baix nivell d'ocupació del sòl. L'ampliació de la xarxa de canals, alimentats per aigües del Millars, podia afavorir el creixement dels principals nuclis de la Plana donant peu, al mateix temps, a l'aparició de rivalitats que exigiren l'arbitratge reial i l'establiment de pactes o concòrdies entre els diferents nuclis ⁽⁷⁾.

Encara que el regadiu tinguera un desenvolupament limitat, coexistent amb els sistemes agraris extensius –en els nuclis baixmedievals de la Plana– les superfícies regades representaven proporcions molt petites de les cultivades, el que podria atribuir-se, entre altres factors, a les limitacions tècniques del moment i les insuficients inversions agràries–, l'adopció d'un mètode de cultiu basat en el reg tindria importants repercussions en els costums de treball de la població i en l'organització de la col·lectivitat. La terra requeria més atenció que en un sistema d'agricultura extensiva, però les labors podrien repartir-se al llarg de l'any de manera més equilibrada. Els mètodes de l'agricultura extensiva alleugerien un treball menys dur amb més moments d'oci, i una menor productivitat. El manteniment i cura dels canals quedà a càrrec de les finances municipals, guiades pel criteri del Consell i els prohoms, establint un impost especial per als camps regats anomenat *sequiatge*.

Les donacions de terres efectuades en el terme de Vila-real durant el segle XIII configuraren explotacions camperoles dotades de camps de secà, horts i solars edificables. Així es perfilen les característiques bàsiques d'algunes unitats de treball camperoles pel que fa a grandària i dedicació

(7) C. DOMINGO creu «más probables los regadios locales por medio de norias» en època musulmana, *La Plana de Castellón. Formación de un paisaje agrario mediterráneo*. Barcelona, 1983, p. 19 i ss. Sobre les concòrdies en tema de reg, GARCÍA EDO, V.: *Dereghos históricos de los pueblos de la Plana a las aguas del río Mijares*. Castelló, 1994.

de les parcel·les. Segons els documents estudiats per Ramon de Maria i Ramon Ferrer, la major part de les concessions inicials es realitzaren entre 1272 i 1275, constituint-se explotacions que oscil·laven entre les 5 i les 8 jovades (15 i 24 Ha.). Es tractava d'extensions majors que les que correspongueren en els repartiments d'Alzira, Corbera i Cullera, explicables en part per l'escassetat inicial de pobladors i per la relació d'alguns d'ells amb el monarca i la Cort ⁽⁸⁾. Encara que normalment s'imposava l'obligació de residència i la prohibició de vendre en els deu primers anys, la població no degué créixer inicialment en la mesura prevista per la Corona, pel que entre 1276 i 1280 se succeïren una sèrie de crides destinades a promoure l'afluència de pobladors i intensificar l'ocupació i explotació del terme municipal. En 1276 el rei ordenà al batlle de Vila-real que els tinents absents tornaren, i donà ordre per a establir-hi nous cultivadors; en 1279 i 1280 Pere III va fer una crida als musulmans de Castalla i Biar perquè acudiren, prometen exempcions tributàries ⁽⁹⁾.

Condicionades sens dubte per aquesta escassetat inicial de pobladors en el terme, les exigències tributàries i les obligacions fixades pel monarca en la carta pobla foren reduïdes. El document establia que, passats els primers deu anys, tots els veïns havien de satisfer anualment els drets reials ordinaris de peita, cena, redempció d'host i monedatge. El rei, com a senyor de la vila, es reservava el monopoli de forns, molins, carnisseria, pes, almodí, tendes i obradors. No s'esmentaven el delme i la primícia, components essencials de la renda senyorial en la zona castellonenca, però un document de 1280 ens informa que els pobladors cristians pagaven aquestos impostos ⁽¹⁰⁾. Des del punt de vista jurídic, la població rebia les franquícies de Borriana i el fur d'Aragó. Globalment, la situació de dependència era

(8) Sobre els repartiments a Vila-real, R. de MARIA: *El Repartiment de Burriana y Villarreal*. València, 1935, pp. 79-161; FERRER NAVARRO, R.: «Una fundación de Jaime I: Villarreal», *Estudios de la Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. X, 1975, pp. 403-437. Els repartiments en altres localitats valencianes són estudiats per FURIÓ, A. i GARCÍA-OLIVER, F.: «Dificultats agràries en la formació i consolidació del feudalisme al País Valencià», *Estudi General*, n. 5-6 (1985-1986), pp. 291-309.

(9) R. de MARIA: *El Repartiment de...*, pp. 139-153.

(10) R. de MARIA: *El Repartiment de...*, pp. 150-151.

molt similar a la d'altres llocs castellonencs del Patrimoni Reial, com Onda o Peníscola, en els quals també destacava la lleugeresa inicial de les càrregues.

En 1302, Jaume II va concedir llicència als pobladors per a triar el càrrec de justícia, i en 1307 la vila ja comptava amb quatre jurats, dos sequiers i Consell. Aquest desenvolupament de l'administració municipal suposà una emancipació efectiva de Borriana que degué generar conflictes importants fins a la ratificació de l'autonomia pel rei el 2 de desembre de 1317 ⁽¹¹⁾. En produir-se la substitució del fur d'Aragó pel de València, en 1330, el monarca atorgà un privilegi en el qual es precisaven les obligacions dels vassalls. La primícia podia ser retinguda per la comunitat i destinada a la reparació de l'església i obres públiques (al llarg d'aquesta centúria serà invertida en la reparació del mur); els futurs establiments de forns, molins, i obradors deurién aténir-se a l'estipulat al fur de València; es permetia la construcció de forns –monopoli senyorial– en les alqueries (*alchareis*) per a ús exclusiu dels habitants; les competències del justícia de la vila s'estenien als emfiteutes establits fins al moment, excepte als de les alqueries; finalment, es ratificava la imposició del delme a tots els habitants i la validesa de l'acord entre la vila i els religiosos, militars o generosos sobre contribucions veïnals ⁽¹²⁾.

D'aquest conjunt d'idees, cal destacar-ne dues: per un costat, la confirmació de l'obligatorietat del pagament de l'exacció bàsica –el delme–; d'altra banda, l'al·lusió a l'existència de camperols emfiteutes en el terme de la vila –sotmesos a la jurisdicció del justícia reial– i en les alqueries. Els emfiteutes establits en aquestes darreres (*in possessionibus tamen sitis vel limitationem alcharearum sitarum in termino dicte ville*) es trobaven

sotmesos, a tenor del document, a un estatut jurídic particular ja que el senyor de l'alqueria seria l'encarregat d'aplicar la justícia seguint els furs de València (*servetur dominis alcharearum forus Valentie antiquis et novus, quo ad districtum et iurediccionem*). D'aquesta forma, el document legalitzava l'autonomia en determinats aspectes jurídics –construcció de forns, aplicació de la justícia reial– de diverses alqueries o pobles entre les quals es trobarien, sens dubte, les situades al voltant del Riu Sec –Bonastre, Bonretorn, Carabona– ⁽¹³⁾. Possiblement amb aquesta mesura s'intentaren atallar conflictes com el que va tenir lloc en 1326 a l'alqueria de Bonretorn, senyoria dels Centelles, en intentar el justícia i jurats de Vila-real que se sotmetera a la seua competència ⁽¹⁴⁾.

Sembla indubtable que l'origen d'aquests conflictes es trobava en el desenvolupament de la població i del conjunt de les forces productives de Vila-real des de principis del segle XIV. Els conflictes inicials amb Borriana per l'emancipació jurídica i administrativa de principis del XIV (1302-1317) deixaren pas, una vegada consolidada l'autonomia del nucli principal (1317), a altres en els quals aquest intentava sotmetre al seu poder les alqueries situades dins del terme general (1326). Tot això pot interpretar-se, al nostre parer, com signe de puixança econòmica i demogràfica de la vila.

(13) Sembla indubtable que ací s'utilitza el terme alqueria també en el sentit de «pobla» o petita població. Cal fer notar, tanmateix, que la major part dels textos de l'AMV de la segona meitat del segle XIV se serveixen del terme per a referir-se a una explotació agrícola de certa extensió amb una vivenda, reservant el terme «pobla» per a fer al·lusió als petits nuclis habitats. Com indica GARCIA-OLIVER el terme «alqueria» aproxima el seu significat al de «hereditat» per a fer referència «a la casa aïllada al camp amb les tinences annexes», GARCIA-OLIVER, F.: *Terra de feudals*. València, 1991, p. 45 i ss.

(14) En 1326 Blanca de Centelles protestava davant del rei assenyalant que els jurats de Vila-real feren derrocar la taula de la carnisseria de la pobla de Bonretorn, empresonaren el carnisser i retiraren el bastó de comandament al *saig* anomenat per la senyoria, FELIP SEMPÈRE, V.: «Revoltes populars a la Plana durant la segona meitat del s. XIV. Aproximació a l'actitud de Vila-real i Castelló en ser separades de la Corona», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LXV (1989), pp. 64-65.

(11) GARCÍA EDO, V.: *Derechos históricos de los pueblos de la Plana a las aguas del río Mijares*. Castelló, 1994, p. 132 i ss.; GARCÍA EDO, V.: «Adopció del fur de València per la vila de Vila-real a les Corts Generals del Regne de 1329-1330», *Miscelánea homenaje a José María Doñate*, Vila-real, 1993, pp. 195-215. Veure també el document de 1317 en l'AMV, pergami n. 3683.

(12) R. de MARIA: *El Repartiment de...*, pp. 206-210; GARCÍA EDO, V.: *Adopció del fur...*, pp. 195-215.

Efectivament, i encara que no posseïm indicadors demogràfics directes fins 1379, la vila havia d'haver assolit a mitjans del segle XIV un alt nivell de població i d'ocupació del sòl. En 1348, per exemple, els regidors municipals mobilitzaren una host de 80 homes –entre ells set cavallers– amb motiu de la Guerra de la Unió. En 1365 el comte de Trastàmara, senyor de la vila, i Goçalbo Mexia, comanador major de Santiago, demanaren la mobilització d'una host de 100 homes i, en 1387, es pagà el salari dels 80 homes de la host de la vila que *per manament del honorable Governador del Regne de València* estaven en el lloc del castell de Corbera. Si acceptem que les dimensions de la host havien de guardar relació amb el nombre de veïns, podem suposar que el volum de la població en 1348 fóra similar al de 1387, any en el qual la vila comptava amb 580 focs ⁽¹⁵⁾.

També el preu de venda de les rendes reials, que se subhastaven anualment per a la seua recaptació, pot ser un indicador fiable dels nivells d'ocupació del sòl i de producció agrària assolits. Aquestes rendes, les quals tenien com a component principal el terç delme (peita reial i cena es pagaven a part), foren venudes en 1355 per 3.300 s., en 1356 per 3.450, en 1357 per 3.240 i en 1379 –any en el qual la vila comptava amb 590 focs– per 3.525. Es tracta de quantitats molt similars que suggereixen un nivell demogràfic estable durant els anys esmentats ⁽¹⁶⁾.

II

L'ESPAI AGRARI AL VOLTANT DE 1370

(15) AMV, CC 205, f. 21 v. i ss.; CC 207, fs. 12, 28, 38, i 40 v.; CC 223, f. 15. Sobre la població de la vila, SALAVERT FABIANI, V.L.: *Aproximació a la germania a Vila-real (1520-1521)*. Vila-real, 1988, p. 11; FERRER NAVARRO, R.: «La Plana: su estructura demográfica en el siglo XV», *Hispania*, 5 (1975), pp. 67-91.

(16) ARV, Real Patrimoni, Mestre Racional, Batllia de Vila-real, ns. 4952 i 4952 bis. El preu de venda del terç delme tradueix la crisi de població que sofreix la vila a mitjans del XV, situant-se per baix dels 2.000 sous a partir de 1427 -any en que la població de la vila davalla per baix dels 500 focs- i, sobretot, a partir de 1445 -any en el qual la població es col·loca per baix dels 400 focs, un nivell que ja no recuperarà fins 1609.

II. 1. - Els paisatges agraris.

L'augment demogràfic i els processos d'ocupació del sòl, desenvolupats amb posterioritat a la concessió de la carta de població de la vila, conclouen amb la formació de paisatges agraris ben diferenciats dins del terme de Vila-real. La tipologia dels cultius, el volum i disposició de les parcel·les i el valor de les mateixes variaven dins de la zona roturada en funció de diversos factors, com la possibilitat de regs i adobs, la proximitat al nucli urbà, la qualitat de la terra, etc. Tot això ens permet distingir dos grans àmbits agraris: el regadiu i el secà ⁽¹⁾.

El paisatge d'horta s'estenia per les terres situades a l'est de la sèquia Major. Aquí, la qualitat de la terra afavorí la penetració de capitals i el desenvolupament de les transaccions comercials, pel que la fanecada aconseguia alts valors respecte al secà. Durant la primera meitat del segle XIV el creixement humà dels principals nuclis de la Plana (Castelló Almassora, Borriana i Vila-real) vingué acompanyat per una ampliació de les superfícies regades que originà nombrosos conflictes sobre l'aprofitament de les aigües del riu Millars. Conflictes que feren necessari, en 1346 i amb la iniciativa de Borriana, l'arbitratge del príncep Pere, fill de Jaume II. S'establí un sistema de partició amb referència especial als moments de gran escassetesa i un procediment per a codificar el diàleg entre els poders locals dels nuclis afectats (Castelló, Almassora, Vila-real i Borriana). Així, en el cas que qualsevol de les quatre ciutats demanara el partiment per escassetesa d'aigua, els distints nuclis havien d'enviar partidors electes a un lloc prefixat. La nova reglamentació no eliminà el control dels consells locals sobre la irrigació, sinó que desenvolupà la coordinació, mantenint la competència

(1) L'estudi dels paisatges agraris s'ha realitzat mitjançant el processament de les 1.557 parcel·les registrades en el padró n. 850 de l'AMV i l'anàlisi de distintes variables com extensió superficial, dedicació agrària, localització, gravàmens i valoració fiscal.

dels jurats mitjançant comissions mixtes de prohoms i evitant la intervenció dels poders supralocals ⁽²⁾.

Una extensa xarxa de sèquies, files i braçals a la qual s'acoblava el traçat dels camins i la disposició de les parcel·les, alimentava els cultius de l'horta de la vila. El sistema de canals aprofitava el suau descens en sentit oest-est de la plana al·luvial castellonenca per canalitzar les aigües del riu Millars cap a la sèquia Major per mig de l'assut de Vila-real. Aquest, situat en les proximitats de l'ermita de la Verge de Gràcia, era el més septentrional dels instal·lats per als regs de la Plana. Allí neixia la sèquia principal, que després anava vorejant el marge dret del riu fins arribar a l'altura de Santa Quitèria, on prenia la direcció del nucli urbà. En les proximitats de la vila diversos canals secundaris se separaven de la sèquia Major, possibilitant el reg als afores de la ciutat i el subministrament d'aigua dels seus habitants⁽³⁾. La sèquia Major fluïa pròxima al mur oriental del nucli urbà, al nivell de l'acotació de 40 m. per a, una vegada ultrapassat el seu perímetre, donar lloc als dos canals de reg principals en els *partidors del camí de Borriana*: la sèquia Sobirana i la Jussana. Excedits els partidors, la sèquia Major o Sobirana discorria cap el cap de terme, podent diferenciar tres seccions successives que els sequiers i jurats diferenciaven per a la neteja i el reconeixement de sèquies: dels *partidors de Borriana als partidors de la sèquia Roja*, branca que s'esqueixava del canal principal, dels *partidors de la sèquia Roja* al Riu Sec, del Riu Sec al cap de terme. La sèquia Jussana creuava els assentaments de les Alqueries i, després de

rebre els aportaments de la Sobirana, donava lloc a la sèquia Major de Nules. El seu curs discorria 50 m. per baix de l'actual ⁽⁴⁾.

L'aigua, derivada de les sèquies mitjançant *ulls i portells*, era conduïda als camps per *braçals, files i filloles*. Aquests canals, perpendiculars a la mar, connectaven amb les parcel·les per mitjà de *boqueres* per a proporcionar-los reg mitjançant la inundació de la terra amb gran quantitat d'aigua (reg a manta). La disposició dels canals influïa en la morfologia de les parcel·les, perpendiculars a les sèquies majors i paral·leles a les *files*, amb una part superior estreta per la qual es procurava la penetració de l'aigua. A més a més, i particularment en el regadiu vell i proximitats del nucli urbà, el parcel·lari havia d'adaptar-se a una densa xarxa de camins de tipus ortogonal, amb vies paral·leles a la mar entrellaçades amb altres perpendiculars (*sedenys*). La debilitat de la xarxa viària i la seua fragilitat en determinats trams quedà patent en les nombroses intervencions que el Consell local finançà per a reparar ponts –com *el pont de la cèquia apel·lat d'Almaçora, el pont de València, el pont d'en Bretó en la cèquia Mayor, los ponts qui són en los braçals travessers del camí de València, el pont de na Çelrana, o el pont del braçal qui passe a tinent de Bellaguarda*– o passos fets malbé per l'aigua –com *lo pas qui és en lo camí de València davant lo mallol d'en Ferrando de Calaceit, lo pas qui és en lo camí de Castelló a tinent del ort tanquat d'en Joan Labaria o lo pas de l'entrada del pont de Vila-real en Almaçora*– ⁽⁵⁾.

El Consell de Vila-real dedicava especial atenció a l'administració dels regs. La neteja i manteniment de les sèquies, el repartiment de les aigües en èpoques d'escassetat i el càstig de les infraccions eren activitats normals de l'ens municipal. Per a realitzar un seguiment més estret d'aquests assumptes els jurats triaven anualment un o dos veïns (sequiers). Les seues tasques i obligacions principals eren regulades mitjançant uns capítols que els sequiers, des de el moment en que acceptaven el càrrec –normalment el mes de juliol– es comprometien a complir ⁽⁶⁾. Així, aquests oficials

(2) Segons Glick l'horta de la Plana, amb un terç del format de la de València, suportava una població proporcionalment major (dos terços de la valenciana). La fragmentació dels poders locals amb competències sobre les aigües estaria en l'origen d'aquests conflictes i la solució passava, necessàriament, pel desenvolupament de fórmules de cooperació i coordinació. En aquest sentit, la sentència de 1346 preveia la divisió d'aigües en moments d'escassetat en dos fases. En la primera era dividida en *files* i en la segona, que corresponia als moments de greu sequera, l'aigua era lliurada per torns a cada nucli. Cfr. GLICK, T. F.: *Regadío y sociedad en la Valencia medieval*. València, 1988, pp. 179-193; OBIOL MENERO, E.M.: *L'aprofitament de l'aigua a l'horta del Millars*. Castelló, 1985, pp.152-153.

(3) El primer canal podria ésser el que les fonts de l'època anomenen *çequiola de la plaça*, CC 207, f. 34. Altres conduccions, com l'*escorredor qui es al portal apellat de Jaume Pedrinya* tindrien la finalitat de facilitar el desaigüe, CC 218, f. 26 v.

(4) AMV, CC 227, fs. 30-32.

(5) AMV, CC 216, fs. 24, 43, 48 v 49, CC 218, f. 34 v.; CC 219, fs. 16, 21, 22, 28 v.

(6) Sobre els capítols veure MC. 7, fs. 9-10.

havien de netejar una vegada l'any les sèquies de la vila *ço és, de la gola de aquelles tro al cap de terme, axí la Jussana com la Sobirana, e del partidor de Burriana tro al partidor de la sèquia Roja altra vegada*. Aquesta tasca de neteja es completava amb la de *aerbar les dites sèquies de sòl e per costats* tantes vegades com fóra necessari al llarg de l'any. També estaven obligats a mantenir en bon estat l'assut de la vila, a girar o derivar l'aigua que fóra necessària, i a *tancar e tornar los portells e trenchs* que es produïren en els canals. Amb tot això, quan la despesa dels sequiers per reparar qualsevol desperfecte en la xarxa era gran –per caiguda d'una roca, per exemple– el Consell oferia ajudes econòmiques. En 1384, els jurats acordaren ajudar amb 40 s. i 6 d. per pagar els salaris de *certs hòmens qui havien loguats per trencar e traure de la gola de la cèquia un roqua que y ere cayguda*⁽⁷⁾.

Una altra activitat important d'aquests oficials era la denúncia als jurats de les infraccions comeses pels regants i dels danys infringits a la xarxa de reg. Els capítols establien que les multes havien de ser cobrades en el termini de deu dies a partir de la comissió del delictes, pel que s'havia d'actuar amb celeritat. Els conflictes eren més abundants en els mesos de juny, juliol i agost per l'escassetesa d'aigua. En juny de 1377 el sequier Asensi Boshom denunciava que Domingo Rovira, veí de Borriana, *ha regat e fet regar la sua terra al seu moço de l'aygua de la dita sèquia mare sens demanar aquella al dit sequier*, pel que, segons les ordenances municipals havia incorregut en pena de 40 s. El 25 de juny del mateix mes el sequier presentà *clam contra Terrolí, sarrahí de Mascarell, per ço com ha facta parada en la dita cèquia de Vila-real*⁽⁸⁾. Per un altre costat, corresponia als jurats imposar i manar executar les penes per aquest tipus de delictes i dirimir les controvèrsies que es plantejaven entre els regants. Aquestes disputes, que s'aguditzaven en els mesos d'estiu, manifestaven la fragilitat de la xarxa de canals, braçals i regadores, que es veien afectats fàcilment per la seua manipulació. En octubre de 1377, Miquel Ferrando afirmava davant del Consell que Bonanat Figuerola regava els seus horts d'un braçal que no li corresponia i que, a més a més, *li havie desfet un braçal o regadora qui*

devallava e ere entre los orts del dit en Bonanat. Les sentències dels jurats es basaven principalment en el costum antic de reg i en la tradició⁽⁹⁾.

Entre les parcel·les de regadiu predominaven les que les fonts denominaven *horts*. En el padró de béns estudiat en són 519, d'un total de 680 ressenyades, les que rebien aquesta denominació. Aquí, el terme al·ludeix a un camp regat amb una extensió de l'5 fanecades, però sols en algunes ocasions aquesta font fa referència expressa a la seua dedicació: *hort de vinya, hort d'olivar, hort de terra* (dedicat al cereal). D'altres informacions ens permeten precisar, de forma indirecta, els cultius de regadiu. Així, els llibres de Claveria esmenten diversos arboris de regadiu com el *morer, presequer, figuerat, taronger, cirerer o magraner* i diversos productes com *cols, melons i fèsols*⁽¹⁰⁾.

El valor de la fanecada variava en funció de la dedicació, de l'aptitud de la parcel·la per al reg i de la qualitat de la terra. Així, la fanecada de *taronger* es valorava en 166 s., xifra que davallava fins els 32 s. en els *horts de terra*, i els 20 ó 25 en els de *vinya o mallol*. Per tant, la valoració fiscal del sòl no era uniforme en tota la superfície d'horta, i depenia de factors diversos com la qualitat de la terra, la seua ubicació respecte als canals i el tipus de cultiu practicat (Gràfic 1). El valor fiscal mitjà de la fanecada d'horta –el qual era de 110 s.– es veia alterat a l'alça en les proximitats del nucli urbà i de la sèquia Major, on assolía els 200 s., i a la baixa en el regadiu nou o el *segon sedeny*, on la quantitat podia davallar fins els 100 ó 150 s. Per altra banda, existien també horts de secà, susceptibles de reg esporàdic de *bassa o aljub*, amb una valoració molt inferior a la dels escassos *horts tancats* pròxims a les grans sèquies. Globalment, les terres de regadiu eren valuades en 267.310 s., el 55'2% de la quantitat en què es taxava, a efectes fiscals, la superfície cultivada. Una part fonamental d'aqueixos 267.310 s., l'aportaven els cultius conceptuats com *horts*

(7) AMV, MC 2, f. 38.

(8) AMV, MC O, fs. 65-70 v.

(9) AMV, MC O, fs. 82-85, i 85-87; MC 2, fs. 81-84 i 86.

(10) En el Castelló baixmedieval l'hort era un camp destinat al cultiu d'arbres en regadiu, DOMINGO PEREZ, C.: «La agricultura de Castellón de la Plana en 1469», *Saitabi*, XXVII (1977), p. 232; SÁNCHEZ ADELL, J.: «Estructura agraria de Castellón de la Plana en 1398», *Cuadernos de Geografía*, n. 12 (1973), p. 155. No era aquest el cas de Vila-real, on l'hort podia tenir dedicacions molt diverses.

(211.330 s.), i la resta els altres cultius de regadiu, *terra i vinya* principalment.

La importància econòmica de les parcel·les d'horta contrastava amb la seua reduïda extensió superficial. La reconstrucció de l'espai ocupat pels distints tipus de cultiu, realitzada a partir dels valors mitjans de la fanecada de cada cultiu i dels valors fiscals globals, ens indica que la zona regada no superava el 16% de la superfície total llaurada (Gràfic II). A més a més, aquest parcel·lari es trobava molt fragmentat: de 658 parcel·les de regadiu amb extensió coneguda (el 96 '7% del total de les irrigades) , 471 eren inferior a les 5 fanecades, i 568 a les 10 fanecades (Quadre I). L'atomització dels camps, aguditzada en les proximitats de la vila i en el regadiu antic, pot atribuir-se a les successives divisions establides en els legats testamentaris i a la tendència a configurar explotacions camperoles en les quals sempre existira, almenys, una parcel·la d'horta. Però també pot veure's que aquestes reduïdes dimensions s'acomodaven bé a les mancances tècniques i de mitjans de treball de bona part de les empreses agràries, així com a la mà d'obra que proporcionaven els membres del grup familiar ⁽¹¹⁾.

El secà se situava a l'oest de les terres regades. Els camps, per damunt del nivell adequat per a rebre aportaments significatius d'aigua, es dispersaven per tot el terme fins assolir els límits municipals. En la seua localització influïa l'estructura de la xarxa de camins, la qual aquí es disposava en forma radial o de ventall, facilitant l'accés als punts més allunyats del nucli urbà –confrontants amb els termes d'Onda, Betxí i Nules–. Buscant el reg ocasional o l'enriquiment de la terra amb adobs, les parcel·les s'ubicaven de vegades al costat de *basses o aljubs*, cursos fluvials de cabal intermitent (Riu Sec), barrancs (de Ràtils, de Claveralls, d'en Simó) i corrals per al bestiar.

(11) En l'horta de València del segle XV la major part de les parcel·les tenien entre 3 i 10 fanecades, GLICK, T.F.: *Regadío y sociedad en la Valencia medieval*. València, 1988, pp. 3-29. A. FURIÓ i F. GARCÍA-OLIVER senyalen importants carències tècniques i mitjans de treball en les explotacions valencianes, «Dificultats agràries en la formació i consolidació del feudalisme al País Valencià», *Estudi General*, n. 5-6 (1985-1986), pp. 291-309. Per la nostra part, l'escassa informació disponible sobre instrumental agrícola prové dels protocols notariais del XV. Veure l'apèndix documental, document V.

L'aprofitament extensiu d'aquests camps i la seua baixa productivitat es traduïa en l'ínfima valoració de la fanecada de terra en aquesta zona, que davallava fins els 4'5 s., el que ens fa pensar en la sembra de cereals de cicle curt, de poca qualitat i menys exigents amb el terreny com l'*ordi*, *panís*, *dacsa o civada* ⁽¹²⁾. Pel contrari la vinya, ben adaptada a les exigències climàtiques de la zona i al baix nivell de la tecnologia agrícola, no es devaluava considerablement (Gràfic I). El proteccionisme municipal reservava al vi propi l'avituellament local enfront de remeses externes ⁽¹³⁾, però a més a més, el fàcil emmagatzament i comercialització d'aquest producte el feia adequat per al pagament de rendes i impostos, éssent, per altra banda, un component essencial de la dieta quotidiana del camperolat.

Des de el punt de vista espacial destacava la implantació dels cultius de secà, que ocupaven el 84% de la superfície cultivada (Gràfic II). Les majors extensions corresponen al cereal, a la vinya i als cultius associats (*terra e vinya*) ⁽¹⁴⁾. Juntament amb ells, les fonts reflecteixen un escàs desenvolupament dels arboris (*olivar, figueral*) malgrat la seua alta estimació econòmica. Una escassetesa que, en el cas de les oliveres, també s'adverteix a Castelló a finals del segle XIV i podria en part justificar-se per la resistència camperola a la introducció d'una planta de rendiments tardans, especialment en moments de mobilitat demogràfica ⁽¹⁵⁾.

En la major part del territori de secà parcel·les amb diferent dedicació s'entremesclaven, i no es practicava l'especialització per zones de dedicació

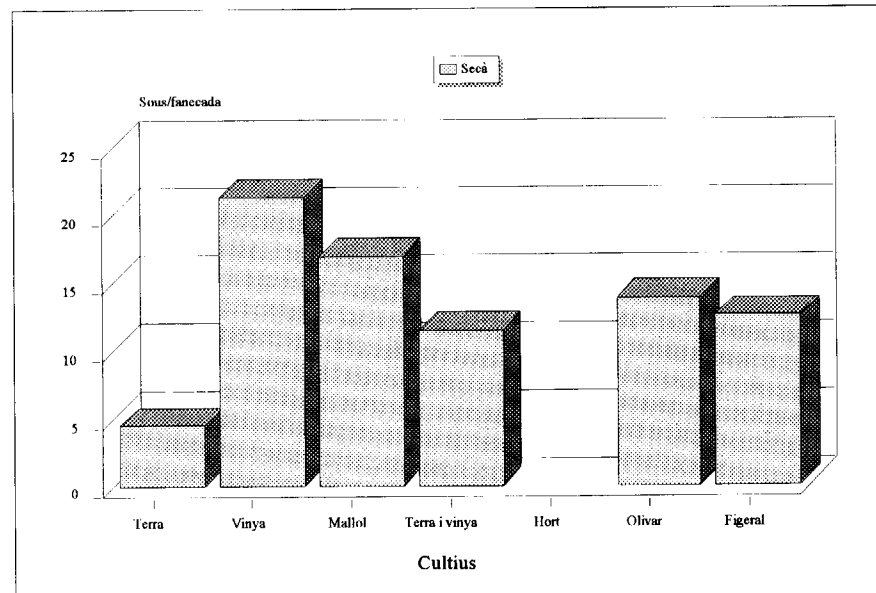
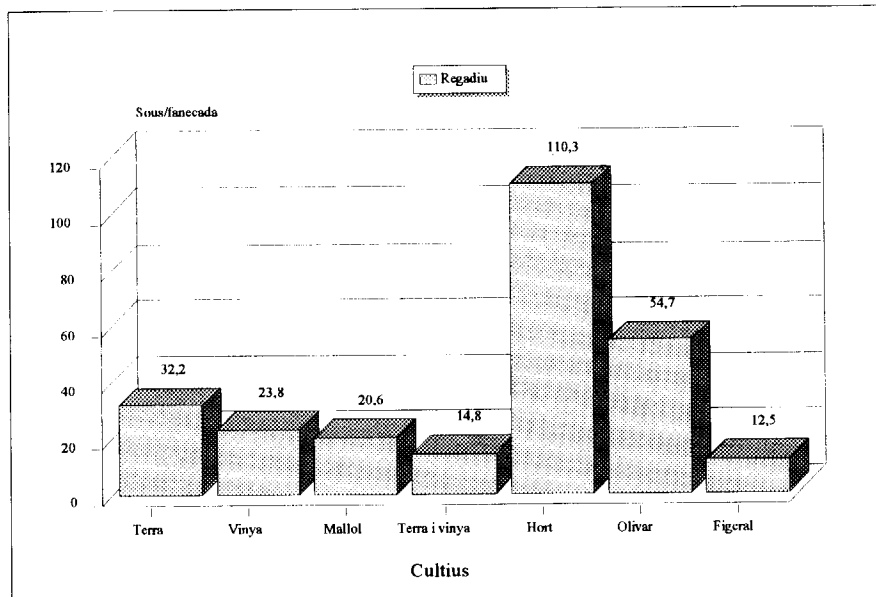
(12) AMV, CC 213, fs. 4 i 4v.

(13) Les ordenances locals prohibien la venda de vi foraster i establien el requisit que els venedors tingueren, almenys, un *quartó de vinya* en el terme. Quedaven exceptuats el bisbat de Tortosa i el comprador de la primícia, DONATE SEBASTIÀ, J.M.: «Ordinacions i estatuts de Villarreal», *Datos para la historia de Villarreal*, v. IV, 1977, pp. 87 i 88.

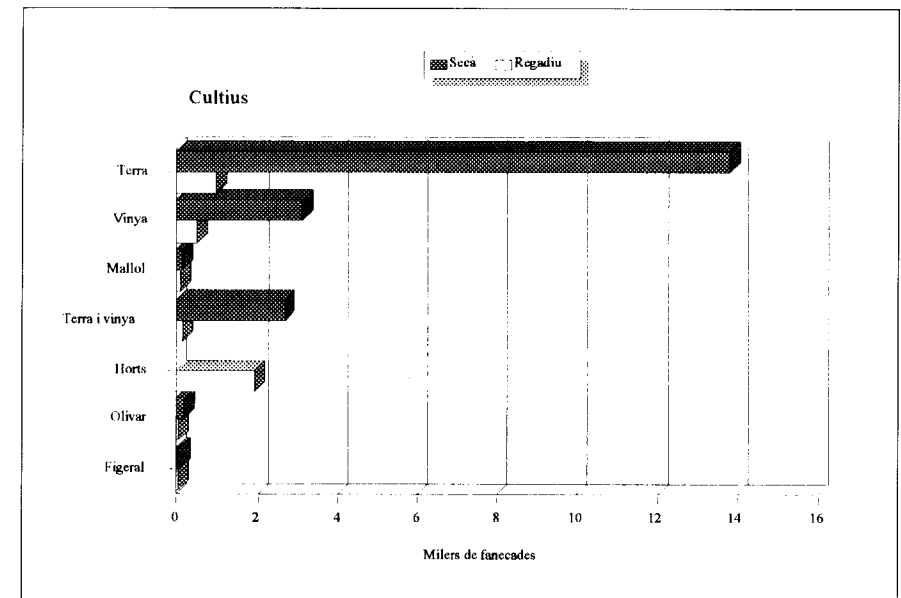
(14) És difícil determinar si l'expressió *terra e vinya* al·ludia a cultius associats -*cultura promiscua* italiana- o separats dins de la mateixa parcel·la. El mateix problema d'interpretació es planteja en les fonts italianes, CHERUBINI, G.: *Signori, contadini, borghesi. Ricerche sulla società italiana del basso medioevo*. Firenze, 1974, 263-269.

(15) Aquesta és l'opinió de PINTO, G.: *La Toscana nel tardo medioevo. Ambiente, economia rurale, società*. Firenze, 1982, p. 192 i ss. Sobre l'olivar a Castelló, SÁNCHEZ ADELL, J.: «Estructura agraria de Castellón de la Plana en 1398», *Saitabi*, XXIII (1973), p. 154.

GRÀFIC I.-
Valoració fiscal dels cultius.

GRÀFIC II.-
Extensió superficial dels cultius.

exclusiva ni l'agrupació de cultius, fets que hagueren permés una millor defensa i vigilància dels camps enfront del ramat. El volum mitjà d'aquestes parcel·les era molt superior al de les de regadiu: de les 636 amb extensió coneguda, 231 tenien entre 10 i 35 fanegades, i 161, utilitzades probablement per al cultiu del cereal en règim extensiu, superaven aquesta xifra (Quadre II). Possiblement molts d'aquests terrenys hagueren estat romputs i ocupats pel camperolat en una etapa de creixement demogràfic com la compresa entre 1274 i 1350 però, poc apreciats per la seua llunyania del nucli urbà o per la mala qualitat de les seues terres –algunes jовades de terra es valoraven en 50 s.– no serien objecte de partiment hereditari ni d'intercanvis en el mercat. A llarg termini, l'utilització agrícola d'aquests terrenys va jugar un paper negatiu en l'economia camperola, en obstaculitzar el desenvolupament ramader i aguditzar el problema de l'escassetat de zones de pastura i àrees incultes susceptibles d'emplaçar-hi el ramat.

QUADRE I.-
Extensió de les parcel·les en el regadiu.

CULTIU	EXTENSÍO DE LES PARCEL·LES (Fanecades)						
	D.	0-5	5-10	10-15	15-20	20-30	>30
TERRA	11	32	22	5	9	1	8
VINYA	1	7	18	8	1	3	3
TERRA i VINYA	2	-	2	1	1	-	1
MALLOL	1	1	4	1	-	1	-
HORTS	7	428	65	12	2	3	2
OLIVAR	-	-	3	1	1	-	-
FIGUERAR	-	-	-	1	-	-	-
ALTRES	-	3	1	1	-	1	5

D.= Desconeguda.

QUADRE II.-
Extensió de las parcel·les en el secà.

CULTIU	EXTENSÍO DE LES PARCEL·LES (Fanecades)						
	D.	0-5	5-10	10-15	15-20	20-30	>30
TERRA	144	17	80	1	92	22	105
VINYA	28	10	91	5	68	4	8
TERRA i VINYA	39	1	18	-	22	4	16
MALLOL	1	1	7	-	3	-	-
HORT	-	-	-	-	-	-	-
OLIVAR	12	-	1	-	1	1	1
FIGUERAR	1	-	6	-	-	-	-
ALTRES	17	1	10	1	5	-	33

D.= Desconeguda.

De fet, les dificultats per a una correcta integració entre agricultura i ramaderia es presentaren en la major part de les explotacions agràries valencianes medievals. A l'escassetat de farratge i les exigències de l'agricultura extensiva del cereal –oposades a la necessària amplitud de les zones de pastura– cal sumar la presència del guaret protegit i la manca de capitals per a intervenir en la millora de les unitats productives ⁽¹⁶⁾. En les zones d'horta, els aportaments d'adob animal eren obstaculitzats per un rigorós conjunt d'ordenances que tenien com a finalitat principal preservar la fragilitat del sistema de canals enfront del trànsit del ramat. És el que Glick anomena «paradoxa de l'horta medieval».

També en el Vila-real medieval els poders locals havien de conciliar la defensa d'un paisatge de camps oberts amb la satisfacció de les exigències de la productivitat agrària (ramat de labor, adobs) i la cobertura de l'aprovisionament de la població (carn, llet, llana). La sequedat i pobresa vegetal de bona part del terme municipal agreujaven més el problema. La difícil integració entre agricultura i ramaderia queda clarament reflectida en els *establiments*, unes ordenances mitjançant les quals les autoritats municipals privilegiaven i jerarquitzaven espais agraris enfront del ramat. A tal efecte, es definia com a *bovalar* la zona d'horts d'aprofitament intensiu situada a l'est de la vila, un territori privilegiat pel qual les bèsties sols podien transitar per determinats camins sense detenir-se i agrupades en ramats mai superiors a 100 caps. Les pastures es reservaven per als caps de bestiar de l'arrendatari del monopoli de la carnisseria, que asseguraven l'avituellament de carn de la població i per als animals de labor d'aquests terrenys ⁽¹⁷⁾.

Encara que no de forma tant determinant, tota la franja de regadiu es defensava del bestiar. L'*establiment de tales de bèsties e bestiar*s diferen-

(16) Aquesta carència conduïa fàcilment als camperols a l'endeutament. Ferran Gil i Violant, antics veïns de Carabona, es feien en 1434 vassalls de Jaume Ferrer, cavaller, senyor de la pobla de Bellaguarda i confessaven deure-li XIII florins e dos sous per preu de hun roçí que prometien pagar-li en un any, AMV, PN 1736, f. 104 v.

(17) DOÑATE SEBASTIÀ, J. M. : «El bovalar de Vila-real», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, abril-juny, 1986, pp. 271-288.

ciava, a efectes de penes econòmiques, els danys causats fora dels horts –i que no excedien de 6 d.– dels provocats dins d'ells. Els horts, sobretot *en temps de blats*, es vedaven al ramat cabrum i porcí. Les porcades en tenien prohibit l'accés des de Sant Joan Baptista de juny fins a la festa de Tots els Sants següent, regulant-se amb minuciositat aspectes concernents a la custòdia dels animals, com l'edat dels seus guardians i el possible nombre d'animals al seu càrrec ⁽¹⁸⁾.

Altres ordenances es referien al paisatge de camps oberts de secà plantats amb vinya, cereal i altres productes, establint multes que canviaven segons el delictes fóra comès durant el dia o la nit i prescribint la reparació dels danys produïts. L'entrada de caps de ramat en guarets després que haguera plogut estava prohibida durant 5 dies en els *guarets d'una rella*, i durant tot l'any en els de *dues o més relles*. Aquestes ordenances privaven d'adob animal una bona part dels camps de cereal, en els quals el guaret era obligatori, i acotaven la presència d'animals en els *blats renadius* i en els sembrats amb cereals inferiors com el *panís* o la *dacsa* ⁽¹⁹⁾.

Aquest bloc de mesures de proteccionisme agrari, completat amb altres que limitaven la presència de bestiar forasters en els corrals i alqueries del terme, corrobora que l'escassetat de llocs de pastures adequats dificultava seriosament el desenvolupament ramader i la seua compaginació amb les activitats agrícoles. Per un altre costat, l'increment de la productivitat agrària, en moments de creixement demogràfic, exigia la disponibilitat d'abundant ramat de labor i adobs. La forta demanda d'aquests darrers en les ciutats de la Plana donà lloc a l'aparició de figures especialitzades en la búsqüeda de fem, com el *femater*, i a l'aprofitament del *tarquim* o fang de les sèquies i dels residus dipositats en els fossats que rodejaven les muralles de la vila. L'augment de la producció farratgera i l'establució del ramat

haguera ajudat a la solució del problema, però eren mesures difícilment compatibles amb una agricultura que tenia com a finalitat principal assegurar l'alimentació i autosuficiència del nucli familiar.

Malgrat tot, les autoritats locals intentaren compensar la insuficiència de pastures afavorint la transhumància i el règim comunitari de recursos. La comunitat de pastures –*emprius*– amb Borriana es fonamentava en els privilegis fundacionals de Jaume I. Els animals podien pasturar lliurement en els terrenys incults o que portaven deu anys sense ésser treballats del sector sud-est de Vila-real i de la part confrontant del terme de Borriana. Però en la segona meitat de la catorzena centúria les contínues tensions entre els dos nuclis indiquen que l'activitat pecuària generava en ambdós dificultats molt similars. Els Manuals de Consells recollien les protestes dels jurats i veïns de Vila-real per captura de *bestiar* en els *emprius* de Borriana al llarg de tots els mesos de l'any. En 1375, Vila-real plantejà el problema de les pastures juntament amb el dels regs, ja que alguns veïns de Borriana regaven de les sèquies de la vila. Però Borriana continuà amb els embargaments i en 1391 imposà el pagament d'una taxa de 6 d. a tot *bestiar menut* que s'alimentara en terra o arbres del seu territori, manifestant la seua oposició a un sistema comunitari que jutjava perjudicial per als seus interessos. Finalment, la comunitat fou dissolta pel governador del regne en 1426 ⁽²⁰⁾.

Tampoc estava exempt de problemes l'intercanvi de ramats en règim de transhumància entre Vila-real i les comunitats ramaderes de Terol, formalitzat per Jaume II en 1325 ⁽²¹⁾. En maig, les cabanes de la vila es posaven en marxa cap als ports d'Albarrassí i Terol en busca d'herbes. L'exemple de Domingo Roca i altres pastors, que en 1384 declaraven que *ells ab lurs cabanes de bestiar se n'enten en pujar... los Ports de Albarrazí*

(18) Sobre la protecció dels horts enfront del ramat, DOÑATE SEBASTIÀ, J. M.: «Ordinacions i estatuts de Villarreal», *Datos para la historia de Villarreal*, v. IV, 1977, pp. 65-234, *establiments*, ns. 72, 76, 95, 127 i 129.

(19) DOÑATE SEBASTIÀ, J. M.: «Ordinacions y estatuts de Villarreal», *Datos para la historia de Villarreal*, v. IV, 1977, pp. 65-234, *establiments* ns. 72, 74, 94 i 102. L'establiment n. 189 obligava al guaret del tres quarts de la terra sembrada l'any anterior.

(20) Sobre els problemes entre Borriana i Vila-real pels pastos, CC 225, f. 50; MC 1, fs. 43 i 44; MC 2, fs. 21, 93 i 94. La dissolució de la comunitat de pastos en DOÑATE SEBASTIÀ, J. M.: «Ordinacions y estatuts de Villarreal», *Datos para la historia de Villarreal*, v. IV, 1977, p. 191.

(21) SÁNCHEZ ADELL, J.: «Datos para la historia de la transhumancia ganadera castellonense», *I Congreso de Historia del País Valencià* (1971), v. II, pp. 821-826.

per estivar era seguit per un grup de petits propietaris de ramat i pastors que, partint de Vila-real, s'encaminaven cap als serrals de Terol per tres vies principals: la del sud, que s'adentrava en la Serra d'Espadà, per Sogorb, Castellnou i Xèrica; la central, la més freqüentada, que creuava els llocs d'Onda, Fanzara, Aiodar, Toga, Espadella i Castellmuntà; i la del nord, que es dirigia cap a Vistabella, Benassal, Cortes i Mosqueruela. Uns vint veïns, que freqüentaren aquestes rutes com a pastors entre 1377 i 1395, es veieren envoltats en conflictes derivats de les pretensions de cobrament, per part de les autoritats dels llocs de pas, de drets de trànsit (*dret d'assadura, castellatge*). Les multes i embargaments no es produïen en la zona de Terol sinó en punts de l'interior de la muntanya castellonenca, localitats en la seua major part de senyoriu nobiliar o eclesiàstic ⁽²²⁾.

Entre els propietaris dels ramats es trobaven personatges pertanyents a l'elit del camperolat, com Jaume Pedrinya, la família Escuder o Pasqual Torner, amb patrimonis superior als 10.000 s. i cabanes d'oví i cabrum que, en algun cas, tenien la grandària suficient com per a participar en operacions comercials de cert relleu ⁽²³⁾. Les protestes d'aquest petit però influent grup de ramaders davant dels embargaments arribaven fins al Consell, que responia a les requisies amb penyores de bèsties procedents dels nuclis implicats. Malgrat tot, i davant la continuïtat dels embargaments, els jurats disposaren en abril de 1384 que *com los bestiar de Vila-real pujaran al Port, que ensemps ab los dits bestiats vaje un síndich de la dita vila ab notari que haja autoritat real tro a Castellmuntà* ⁽²⁴⁾.

No sabem fins a quin punt era intensa l'afluència del ramat de Terol a la vila en resposta al règim comunitari. L'única notícia al respecte és la denúncia presentada el 18 de juliol de 1382 davant del Consell per un

vedaler de Vila-real notificant que trobà 18 caps de boví d'un veí de Mora del Sol, Terol, pasturant en un figuerat ⁽²⁵⁾.

En canvi, les referències contingudes en els llibres de l'administració municipal sobre conflictes amb pastors de localitats pròximes són més abundants. En 1372 es va prohibir l'entrada de ramat de Sant Mateu i l'any següent Vila-real estava en plet per *rahó de l'empriu... que los vehins e habitants de la vila de Sent Mateu an en lo terme de la damunt dita vila*. Durant els anys compresos entre 1378 i 1394 diverses cabanes d'oví i cabrum procedents de Vilafranca, aldea de Morella, Vilavella, Benicàssim i Torre d'en Bessora foren denunciats en els mesos de maig, febrer i octubre per pasturar en zones vedades i en 1375 les arque municipals ingressaren 456 s. 10 d. de la multa pagada per Bernat Penaroja, pastor de València, *per moltes e diverses tales que l dit bestiar havie feytes en lo terme de la dita vila, axí en vinyes com en arbres e altres coses* ⁽²⁶⁾.

Els conflictes generats pels reglaments locals sobre pastura i els problemes relacionats amb la transhumància degueren imposar límits estrets al creixement pecuari. La seua subordinació a les exigències d'una agricultura que tendia a l'autosuficiència condemnava a les explotacions agràries a la insuficiència de força de tir i d'adobs, el que tancava les possibilitats d'un aprofitament del sòl més intens.

(22) Pel que fa a *penyores*, MC 0, fs. 6v, 11v, 26, 27, 38, 39, 63, 77; MC 1, fs. 43, 44, 45; MC 2, fs. 21, 64-72, 77-78, 93-94, 98-100; MC 3, fs. 50-56. Declaracions dels ramaders MC 2, fs. 90-91, 105 i ss.

(23) El *bestiar* de Ramon Vinyoles estava valorat en 5.100 s. i el de Pasqual Torner en 2.500 s. Bernat Escuder va vendre en 1392 cent caps de ramat llaner a un veí de Borriana; Bertomeu Samell, batlle de la pobla de Bonretorn, va vendre cinquanta arroves de llana a un comerciant de València, MC 3, fs. 57-60 i MC 4, f. 46.

(24) AMV, MC 2, fs. 23 i ss.

(25) AMV, MC 1, f. 44.

(26) Sobre el conflicte amb Sant Mateu, CC 211, f. 38 v; CC 212, f. 15. Amb altres nuclis castellonencs MC 0, f. 93; MC 3, fs. 63-64; MC 4, fs., 51 i 54. Amb València, en CC 214, f. 3v.

(27) El padró de béns n. 850 ens ofereix dades concretes sobre un total de 359 explotacions agràries situades en el terme de Vila-real.

II. 2. - Les explotacions camperoles.

A través de l'estudi de la titularitat de les explotacions agràries podem entreveure la coexistència de distintes formes d'agrupament familiar en el Vila-real del segle XIV ⁽²⁷⁾. Com podem observar al Quadre III, en la major part dels casos (el 70%) figurava un home al front del patrimoni agrari, sota la direcció del qual serien treballades les terres pels distints membres del grup domèstic. El tipus de família predominant seria la de tipus conjugal, composta pel pare, la mare i els fills. Tanmateix, en el grup de camperols acomodats, la titularitat deixa traslluir una forta solidaritat familiar. En la família Aís, els germans mantingueren la integritat d'un important patrimoni sota la fórmula *Arnau Aïç e sos germans*. El jerarca del grup, Arnau, ja hauria assolit la majoria d'edat, ja que ostentava càrrecs de responsabilitat en la xarxa política local en la dècada dels 60 i 70. En el cas de la família Calaceit –*Marco de Calaceit e sos cunyats, Jordà de Calaceit e sa sogra*–, la unitat de béns afectava diversos nuclis familiars enllaçats per vincles matrimonials. Els patrimonis d'aquests grups domèstics, a l'igual que els de *Jaume Pedrinya e son nebot o Gil de Sentvicent e sa fillastra*, superaven els 5.000 s. L'agrupament de béns i persones seria aquí el resultat d'una estratègia destinada a evitar la fragmentació patrimonial i a conservar la solidaritat entre els membres del llinatge. La seua unitat tendiria més a l'increment de la seua força, riquesa i prestigi en el si de la comunitat que a facilitar l'explotació de possessions agràries suficientment extenses com per a fer imprescindible la contractació de mà d'obra auxiliar. Frequentment, un dels membres del llinatge –Arnau Aís, Marc de Calaceit en l'etapa estudiada– es dedicava en exclusiva a la política municipal i activitats econòmiques relacionades, com el préstec censal o l'arrendament d'imposicions.

Les dones sols ocasionalment eren inscrites pel seu propi nom a l'encapçalament dels béns, predominant les expressions en què s'identifica la dona pel nom del marit. Amb un o un altre tipus d'encapçalament, el 15'3 % de les explotacions estaven dirigides per dones i la major part d'elles

–el 80%– estaven valuades en menys de 1.000 s., el que situava les seues propietàries entre el camperolat més desfavorit. La font utilitzada no hi especifica, en qualsevol cas, si es tracta de vídues. En dos ocasions, és obvi que no ho eren: la muller de Guillamó Amill i la de Bartomeu de Reus apareixen en el padró al costat dels marits. En la resta de casos podria tractar-se de vídues dotades escassament a la mort del titular.

A la mort del pare o cap de família, la vídua o els hereus passaven a ostentar la titularitat de l'empresa, apareixent llavors expressions del tipus *la muller e hereus de...*, *hereus de...*, *l'hereva de...* Hi ha també exemples de *donationes inter vivos*, una pràctica molt extesa en els territoris valencians durant la Baixa Edat Mitjana que consistia en la transmissió de béns als hereus en vida del cap de família. Heus ací que Pere Sengenís posseïa béns valorats en 2.950 s.: cases (500 s.), cinc petits horts (1.800 s.), tres trossos de terra (300 s.), nou fanecades de figuerals (100 s.), divuit de vinya i olivar (350 s.), i una petita parcel·la de vinya en el Riu Sec (50 s.); mentre que, al seu torn, els hereus, durant vida d'aquell, van rebre les cases, tres parcel·les d'horta (800 s.), una de figuerals i una de vinya. Pràcticament, els béns foren dividits en dues meitats en vida del titular, procurant que les dues explotacions estigueren configurades per terres de secà i petites hortes ⁽²⁸⁾.

Els hereus, o la muller conjuntament amb els hereus, dirigien un 13'8% de les explotacions, en la major part de poca vàlua. En el cas que un sol hereu o hereva es trobaren al front de les terres, solia assignar-se-li un tutor. Algunes hereves, com *la filla d'en Joan Berbegal o la filla d'en Bernat de la Font* eren dotades amb terres amb independència de la resta de la família –la muller del difunt i els seus hereus–, possiblement amb el propòsit de constituir un dot, però el més corrent era que els hereus en conjunt aparegueren com a titulars, de forma que els béns apareixien units a efectes fiscals entre tots els germans en espera d'una futura divisió.

La conducció de les petites i mitjanes unitats agràries se sustentava en el treball aportat pels components del grup familiar. Quan es tracta de grans

(27) El padró de béns n. 850 ens ofereix dades concretes sobre un total de 359 explotacions agràries situades en el terme de Vila-real.

(28) AMV, padró n. 850, fs. 130 i 131 v. Veure també la nota n. 3 de les Conclusions.

empreses agràries, o de mullers i hereus menors d'edat, es necessitava recórrer a distints sistemes per a l'explotació de la terra. Una possibilitat era la cessió de parcel·les a altres camperols a canvi d'un cens anual en metàl·lic.

De les 1.540 parcel·les que componien les 359 explotacions estudiades, 444 estaven sotmeses a cens. La majoria eren treballades per petits camperols que d'aquesta forma completaven les seues unitats, però fins i tot els agricultors acomodats posseïen parcel·les a cens (Quadre IV). El 41'4% de les parcel·les que integraven les explotacions menors (valorades en menys de 1.000 s.) suportaven càrregues censals que, a més a més, gravaven les millors terres: quasi el 60% de les hortes estaven gravades. En canvi, en les explotacions més importants aquestos percentatges disminuïen, i entre les valorades en més de 3.000 s. sols satisfien censos el 11'7% de les parcel·les i el 18'4% de les hortes.

El padró no especifica l'origen d'aquestos censos i sols en comptades ocasions es ressenyaven els seus perceptors. La majoria eren veïns acomodats (Arnau Aís, Arnau Bosc, Domingo Guàrdia, hereus de Jaume Guasc, en Martorell, Ferrando de Calaceit, Mesequer, Pere i Bernat Escuder, Joan Pineda, en Porta, en Juneda, en Picamill i Pere Lloreta) o institucions religioses (Sant Jaume, Sant Jordi, Santa Llúcia, Capellania de Lluçena, Capellania de Guerau Saguarda) i almoines (d'en Dalmau, de na Simona). Encara que sols quatre dones figuren com creditores, dues d'elles eren les que rebien més censos. Nou parcel·les pagaven censos a n'Albinyana, i set a Na Roïça. Les possessions agràries de la primera es valoraven en 1.550 s., però tenia 502 s. censals valorats en 10.050 s. que constituïen el gros de la seua fortuna. El valor de les terres de na Roïça era de 3.800 s., i el dels seus 520 s. *censals a doble marc* de 10.400 s. Les quantitats censals anotades a nom d'homes eren més petites: Domingo Guàrdia (amb 140 s. *a doble marc* valorats en 2.800 s.), Arnau Bosc (143 s. / 2.860 s.), Bernat Escuder (87 s. 6 d. *a doble marc* / 1750 s.) i Arnau Aís (60 s. / 1.160 s.). Tot sembla indicar que aquestos personatges practicaven el préstec censal a particulars que posaven la terra com garantia de la quantitat endeutada, de forma que quedaven gravades les tinences fins a la seua devolució ⁽²⁹⁾.

(29) Sobre aquestes pràctiques, veure més endavant p. 97.

QUADRE III.- Titularitat de les explotacions.

TITULARS	VALOR FISCAL				
	0-1.000	1.000-2.000	2.000-3.000	>3.000	TOTAL
HOMES	134	56	27	34	251
MULLERS	44	8	1	2	55
HEREUS	29	6	1	1	37
MULLERS i HEREUS	3	3	4	4	14
HERENCIES i ALMOINES	2	-	-	-	2

QUADRE IV.- Valor fiscal de les explotacions i parcel·les sotmeses a cens.

PARCEL·LES		VALOR DE LES EXPLOTACIONS (sous)			
		0-1000	1.000-2.000	2.000-3.000	>3.000
PARCEL.	TOTAL	584	409	216	331
	A CENS	242	116	47	39
HORTS	TOTAL	184	140	72	114
	A CENS	109	61	22	21

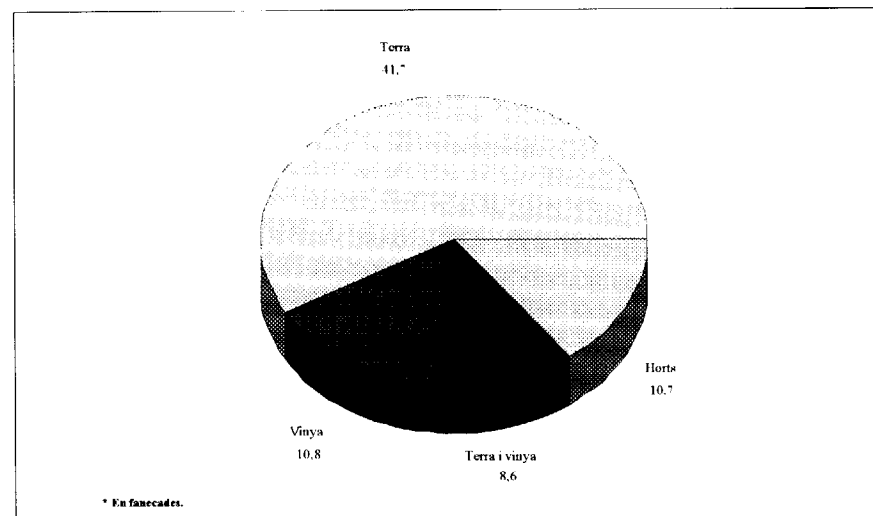
QUADRE V.-
Valor fiscal de les explotacions.

	VALOR DE LES EXPLOTACIONS (sous)				TOTAL
	0-1.000	1.000-2.000	2.000-3.000	>3.000	
NOMBRE EXPLOTACIONS	212	73	33	41	359
VALOR TOTAL	77.620	106.905	80.880	193.420	478.825

QUADRE VI.-
Valor fiscal de les explotacions i nombre de parcel·les que les integren.

NOMBRE DE PARCEL·LES	VALOR DE LES EXPLOTACIONS			
	0-1.000	1.000-2.000	2.000-3.000	>3.000
1	52	1	1	-
2	56	2	2	3
3	41	8	2	-
4	38	17	6	3
5	12	11	4	3
6	10	11	5	6
7	1	9	1	6
8	1	5	2	3
>8	1	9	10	17
TOTAL PARCEL·LES	584	409	216	331
MITJANA PARCEL·LES	2,7	5,6	6,5	8

GRÀFIC III.-
Reconstrucció de l'estructura d'una explotació camperola mitjana.

La cessió en emfiteusi era practicada, sobretot, per les institucions religioses o benèfiques i pels senyors de pobles o alqueries a principis del segle XV. Amb anterioritat a aquesta data, les referències documentals són quasi inexistentes. En canvi, les al·lusions a la cessió a *llauró* –una modalitat de tenència de la terra– són més abundants en Llibres de Claveria i Manuals de Consells. En 1377 Miquel Micaló, de Nules, fou requerit per al pagament del cequiatge *per rahó de terra que té a lauró dins nostre terme, en lo regadiu, la qual terra és de l'honrat en Martí de Torres, savi en dret de València*. Com la quantitat sol·licitada no fou aportada, els jurats de Vila-real escrigueren als de Nules indicant que s'havia fet *públicament subastar per la dita vila laurar e vendre a en Bernat Garriga, vehí nostre, axí com a més donant, tant de aquell forment pertanyent a part al dit vehí vestre, lo qual forment de present és en la dita terra del dit honrat en Martí de Torres, la qual lo dessus vehí vestre té a lauró...* A tenor del text, al treballador de la terra li corresponia una part de la collita i al propietari una altra, però no ens és possible fixar les proporcions exactes de la partició. Tampoc aporten més llum sobre el tema els textos referents a l'embargament de l'alqueria que Bernat Ros, de Nules, tenia en el terme de Vila-real. En

1373 l'alqueria havia estat confiscada pel Consell per no haver pagat la peita, i va ser cedida a Ayub, *sarrahí de Mascarell... lo qual tenie en nom dels jurats de la dita vila la alqueria d'en Bernat Ros a lauró*. Durant l'exercici 1373-74, Ayub pagà al tresorer del Consell *I kafiç de forment y V roves e mitja de figues*, productes que després foren venuts pels jurats. El Consell pagà els 11 s. de cequiatge corresponents a la dita alqueria e terres ab aquella contígües ⁽³⁰⁾.

Juntament amb aquestos sistemes de cessió existien d'altres molt menys freqüents. L'arrendament temporal, per exemple, que en certes zones d'Europa fou un destacat instrument per a l'adveniment de noves relacions de producció i propicià una millor adaptació dels cultius a les demandes del mercat, sols apareix en el cas de Bertran Pastor, un camperol acomodat que treballava *miga jovada de vinya de la filla de en Joan Berbegal, que té arrendada a cert temps, e han a pagar la peyta* ⁽³¹⁾. Tampoc abunden en el padró dades sobre formes de treball associat o explotació compartida de terres, malgrat que algunes expressions semblen apuntar una propietat compartida: Jaume Miralles posseïa *I troç de terra que es té ab en Rovira*; Guillamó Pasqual mija jovada que es té ab en Fraga; Jaume Pereç de Sogorb *los orts que.s tenen ab en Ferrando de Calaceit* ⁽³²⁾.

La forma de conducció de les parcel·les és un factor important en la caracterització de les explotacions, però per a calibrar la seua vertadera importància productiva i rendabilitat és necessari atendre a altres dimensions. L'extensió superficial és, al nostre parer, un indicador poc fiable ja que, al Vila-real de la Baixa Edat Mitjana, el valor d'una jovada de terra podia oscil·lar entre els 25 s. del secà rigorós o Sas i els 1.200 s. dels espais irrigats. Per això, el més rellevant era la qualitat del terreny i l'aptesa

(30) AMV, MC 0, fs. 69-70; CC 212, fs. 2, 25 v, 38 v. A Alcoi la cessió «a laurar» significava en 1263 per al camperol que explotava la terra el lliurament de la meitat de la collita al propietari, TORRÓ ABAD, J.: *La formació d'un espai feudal. Alcoi de 1245 a 1305*. València, 1992, p. 233 i ss.

(31) AMV, padró n. 850, f. 23 v. Sobre el paper de l'arrendament a Itàlia, CHERUBINI, G.: *Signori, contadini, borghesi. Ricerche sulla società italiana del basso medioevo*. Firenze, 1974, pp. 73-99.

(32) AMV, padró n. 850, fs. 9, 12, i 124 v.

per al reg, aspectes que queden fidelment reflectits en la valoració fiscal de les terres. En el padró de béns es consignava sistemàticament el valor fiscal de cada parcel·la de terra i, esporàdicament, la seua extensió superficial, dades que ens han servit per a calcular la vàlua mitjana de la fanecada dels diferents tipus de cultiu i la seua probable implantació espacial. A partir d'aquí, hem reconstruït la possible configuració d'una explotació agrària mitjana (Gràfic III) en la qual estigueren representats proporcionalment els diferents cultius. Aquesta explotació estaria integrada per camps de cereal o terra (41'7 f. de secà i 3'6 f. de regadiu), de vinya (10'8 f. i 1'4 f.), de terra e vinya (8'6 f. de secà) i per horts (5'7 f.). En total, 61 f. de secà i 10'7 f. de regadiu que assolirien una vàlua de 518 s. i 785'5 s. respectivament. La vàlua de les terres d'aquesta explotació -1.303 s. 7 d.- s'aproxima a la xifra que resulta de dividir la vàlua total de les 1.540 parcel·les que integraven les explotacions agràries (478.825 s.) pel nombre d'explotacions registrades (359).

En funció d'aquest valor mitjà, s'han agrupat les explotacions en quatre grans grups (Quadre V). En el primer d'ells, corresponent a les unitats avaluades en menys de 1.000 s., se situaven el 59% de les empreses. Era un grup heterogeni en el qual el subgrup de les 130 explotacions taxades en menys de 500 s. -en el qual abundaven les dones i les herències-, amb parcel·les necessàriament petites o de baixa qualitat, tindria especials dificultats per a atendre a l'alimentació bàsica del nucli familiar ⁽³³⁾. A aquest grup li corresponia el 20% de la riquesa agrària total.

El grup d'empreses mitjanes (valorades entre 1.000 i 2.000 s.) estaria compost per 73 unitats i el de les grans (més de 3.000 s. de valor) per 33, les quals abastaven el 22% i el 16'8% de la riquesa agrària total respectivament. Era en l'escaló de les explotacions molt grans on es produïa una major acumulació de béns, amb 41 famílies que disposaven del 40% de la riquesa. Un grup de camperols molt pròspers que, amb el suport de les seues fortunes, jugaven un important paper en la vida comunitària.

(33) Seria el cas de na Bacona, amb tres horts, dos sotmesos a cens i un lliure, valorats en 350 s.; o el dels hereus d'Albiol, amb dos horts sotmesos a cens i mitja jovada de terra valorats en 250 s.; AMV, padró n. 850, fs. 110 i 118 v.

L'increment de la vàlua d'una explotació implicava un augment paral·lel del nombre de parcel·les que la composaven. La mitjana de parcel·les per unitat era de 2'7 en el grup de les petites, ascendia a 5'6 en les mitjanes, a 6'5 en les grans i a 8 en les molt grans (Quadre VI). D'aquesta forma, la dispersió parcel·lària impossibilitaria la realització de treballs agrícoles continuats en un mateix espai, imposant freqüents desplaçaments a la mà d'obra i animals de labor. Per a facilitar les feines en el mosaic de camps que integraven les empreses mitjanes, grans i molt grans s'hagueren necessitat bones dotacions de bèsties de tir i transport. A partir de les informacions que ens ofereix el padró sobre aquest tema, recopilades en el Quadre VII, podem comprovar que molt poques unitats disposaven d'animals de treball, amb percentatges que oscil·len entre el 15 % en les petites i el 58 % en les molt grans. Particularment, crida l'atenció el que en aquestes darreres no s'invertira més en l'adquisició d'aquest tipus de ramat, pel que no deu descartar-se, al nostre parer, la possibilitat de certa ocultació fiscal en aquestes declaracions ⁽³⁴⁾.

QUADRE VII.-
Dotacions de ramat de labor.

VALOR DE LES EXPLOTACIONS (sous)	TOTAL EXPLOTACIONS	AMB ANIMALS DE LABOR	
		TOTAL	%
0-1.000	212	33	15,5
1.000-2.000	73	25	34,2
2.000-3.000	33	13	39,3
> 3.000	41	24	58,5

(34) En el padró el ramat de labor es registrava en darrer lloc, en l'apartat de *Moble*. Podria haver-se donat el cas que de vegades s'inclouria la valoració del bestiar de labor sota el concepte *moble* sense majors especificacions.

QUADRE X.-
Valoració fiscal dels distints cultius.

CULTIU	VALORACIÓ FISCAL		% del TOTAL	
	REGADIU	SECÀ	REGADIU	SECÀ
TERRA	30.700	62.170	6,35	12,87
VINYA	11.780	66.995	2,44	13,87
MALLOL	2.100	2.150	0,43	0,44
TERRA i VINYA	1.900	30.800	0,39	6,38
HORT	211.330		43,75	
OLIVAR	2.900	2.750	0,60	0,57
FIGUERAR	150	800	0,03	0,17
ASOCIATS	6.450	50.100	1,34	10,37
TOTAL	267.310	215.765	55,33	44,67

QUADRE XI.-
Reconstrucció de la superfície ocupada per cada cultiu.

CULTIU	EXTENSIÓ SUPERFICIAL (fanecades)		% del TOTAL	
	REGADIU	SECÀ	REGADIU	SECÀ
TERRA	953	13.815	4,02	58,37
VINYA	494	3.130	2,09	13,23
MALLOL	102	126	0,44	0,53
TERRA i VINYA	128	2.678	0,55	11,31
HORTS	1.915		8,09	
OLIVAR	53	199	0,22	0,84
FIGUERAR	12	62	0,05	0,26
TOTAL	3.657	20.010	15,46	84,54

L'escassetat d'animals de transport, de bèsties de càrrega i tir, també preocupava el Consell quan eren requerits pels oficials senyorials per a la prestació de determinats serveis a finals de l'estiu i en moments àlgids de l'any agrícola. En agost tenia lloc la sembra del cereal d'hivern (*semente-ra*), que era seguida per la recollida de la vinya (*verema*) de mitjans de setembre. En aquests moments es produïa una forta demanda d'animals de labor i de càrrega -*adezembles*- que havien de cobrir un ampli radi per la gran dispersió i extensió superficial de les terres del cereal. La collita del cereal es recollia en el mes de juny, moment en el qual també finalitzava la gestió de l'equip municipal. Després de la segada, el gra era transportat a les eres, on tenie lloc el *batre e ventar dels blats*. En setembre de 1382, per exemple, els dirigents locals *esguardant lo temps que és fort afaynat de veremar e lo sementer que és prop, e per ço que les gents no sien compresses, que pus voluntariosament vagen ab llurs bèsties en lo dit viatge* acordaren un sobresou de 1 s. diari per als veïns que respongueren a una reiterada sol·licitud reial de trenta bèsties de càrrega i cinc de cadira ⁽³⁵⁾.

Les alqueries escapaven a algunes de les característiques apuntades. Es tractava d'explotacions unificades, molt valorades i amb la suficient extensió com per a permetre mètodes de cultius més racionals en les seues terres d'alta qualitat. Encara que sols existeix una al·lusió explícita al *casalici de la alqueria de En Guasch*, el terme es referia normalment a la vivenda camperola i a les terres que integraven la finca ⁽³⁶⁾. L'alqueria és testimoni, per tant, de l'existència d'un hàbitat camperol dispers, que no deu confondre's amb els petits nuclis de població o pobles –també anomenats alqueries– de Carabona, Bellaguarda, Bonastre o Bonretorn situats dins del terme de Vila-real, a l'altre costat del Riu Sec.

(35) L'oposició a aquest servei fou constant. En 1374 el justícia i jurats foren apressats per oposar resistència a subministrar *adzeubles*, en 1378 els jurats s'oposen novament a subministrar bèsties per al transport de fusta per a galeres des de la Serra d'en Galceran, CC 213, f. 24 v.; MC 0, fs. 40-44.

(36) En 1368, Miquel Arrufat va rebre en la seua alqueria a *ora de mitjanit* un missatger de Barcelona, CC 209, f. 9. En molts casos, el terme es refereix exclusivament a la vivenda: en 1383 se subhastà per no pagar la peita *un troç de terra e alqueria en aquella situada*, MC 2, f. 92 v.

L'assentament aïllat permetia un acostament del treballador a la terra, als mitjans de producció, coexistint amb l'hàbitat agrupat predominant. Com la majoria dels propietaris d'alqueries posseïen també cases en la vila, l'alqueria serviria d'allotjament en certs moments de l'any, quan ho requeriren les feines agrícoles. L'extensió de les 23 alqueries ressenyades en el padró oscil·lava normalment entre les 2 i les 4 jovades, presentant-se aquí l'explotació agrupada amb contrast amb la dispersió parcel·lària predominant. L'amplitud dels camps regats dedicats a la vinya o al cereal i l'abundància d'horts els conferien un gran valor, pel que la possessió d'una d'aquestes finques col·locava immediatament l'agricultor en els segments superiors de la comunitat: dels 22 propietaris d'alqueries, vint tenien una riquesa global superior a 2.000 s., i deu d'ells als 5.000 s. Algunes d'aquestes hisendes eren conegudes pel nom dels seus antics amos i transmeses íntegres de pares a fills, romanent compactes al llarg dels anys ⁽³⁷⁾.

Tots aquests aspectes (agrupació del parcel·lari, proximitat de l'hàbitat als llocs de treball, inclusió de camps regats) els conferien indubtable rellevància com a empreses agràries. En altres zones d'Europa el procés de dispersió de l'hàbitat que tingué lloc durant la Baixa Edat Mitjana s'ha relacionat amb la constitució d'hisendes de tipus mitjà i amb la pràctica d'una agricultura intensiva lligada a importants canvis en les estructures econòmiques, com la difusió de nous tipus de contractes agraris, la inversió de la burgesia en el camp, l'enfortiment de la circulació monetària i la producció per al mercat ⁽³⁸⁾. Però les dades de les quals disposem sobre la

(37) Guillamó Martí posseïa l'alqueria *davall, que ere de sa mare*, padró n. 850, f. 122. C. DOMINGO comptabilitza 18 alqueries en 1566, amb una mitjana de 13'5 Ha. d'extensió, el que sembla indicar una lenta decadència d'aquesta forma d'hàbitat dispers i la consolidació del concentrat, pròxima a les terres més riques. Paral·lelament, l'abandonament de les alqueries vindria acompanyat per la intervenció d'agricultors moriscos en les zones perifèriques del terme municipal; *La Plana de Castellón. Formación de un paisaje agrario mediterráneo*. Barcelona, 1983, pp. 238-242.

(38) R. COMBA matisa aqueixes apreciacions, referides a la Itàlia central i septentrional, i senyala l'existència de formes d'assentament dispers amb anterioritat a la difusió de nous contractes agraris -parceria-. Per altra banda, l'hàbitat dispers també pot veure's com conseqüència lògica del predomini quasi absolut de l'agrupat. «La dispersione dell'habitat nell'Italia centro-settentrionale tra XII e XV secolo. Vent'anni di ricerca», *Studi Storici*, 1984, pp. 765-770.

conducció de les alqueries ens allunyen d'aquest model. La possessió d'una alqueria es completava, normalment, amb la de 4 o 5 parcel·les més, el que faria difícil que els titulars practicaren la seua explotació en règim intensiu. Les terres no eren cedides en bloc a altres famílies camperoles a cens o mitjançant un altre tipus de contractes sinó que el normal, en cas de cessió, era fragmentar els camps per a establir-hi camperols a cens que treballarien les seues terres de forma independent. El ramat de labor, a l'igual que en la resta d'explotacions, era escàs. Encara que dues alqueries, la de Guillamó Martí, amb *dos bous, un mul, una somera y una equa*, i la de Bertomeu Juneda major, amb *set bèsties majors e bous*, disposaven d'importants dotacions, en dotze no se'n comptabilitza gens.

Malgrat tot, destacaven entre les peces que conformaven el patrimoni dels camperols rics i com element d'humanització del paisatge agrari. En canvi, les al·lusions a altres formes d'hàbitat dispers que haurien contribuït a apropar els camperols més modestos amb els seus atifells als llocs de treball, són molt irregulars. La *caseta* i la *barraca* acomplien aquesta funció –les fonts n'al·ludeixen esporàdicament– i el *mas*, construcció pròpia del secà molt difosa en territoris de l'interior castellonenc, sols s'esmenta en una ocasió.

III

GUERRA, PRESSIÓ SENYORIAL I FISCALITAT MUNICIPAL (1362 - 1386)

III. 1. - Un nou model de fiscalitat municipal (1362 - 1375).

Durant els anys de la guerra amb Castella (1356 - 1375) les necessitats econòmiques de la monarquia i la insuficiència dels recursos ordinaris impulsaren canvis notables en l'organització fiscal de la Corona d'Aragó. El desenvolupament del control estatal i el perfeccionament dels mètodes de recaptació, malgrat el desenvolupament de la burocràcia, no haguera estat possible sense les corresponents transformacions a nivell municipal, transformacions que, al mateix temps, permeteren a les ciutats i viles augmentar el control sobre la població i les seues activitats i que es plasmaren en el perfeccionament de la comptabilitat municipal, la limitació de l'autonomia de l'administració, la seua diversificació, la transformació dels recursos municipals, etc. ⁽¹⁾. La sèrie de Claveria de l'Arxiu Municipal de Vila-real ens permet analitzar, a escala local, les repercussions de la guerra i d'aquestes transformacions des de 1362. A partir dels registres de la comptabilitat municipal de la vila podem analitzar la incidència dels nous impostos i peticions, els mitjans establits per a la recaptació i els contenciosos que se suscitaren a aquest respecte ⁽²⁾.

-
- (1) Una visió general sobre la dinàmica d'aquests canvis en Itàlia ens l'ofereix CHITTOLINI, G., *La formazione dello stato regionale e le istituzioni del contado. Secoli XIV e XV*. Torino, Einaudi, 1972, pp. XV - XXI. Sobre la Corona d'Aragó, GUILLERE, C., «Les finances de la Corona d'Aragó», *L'Avenç*, 139 (1990), pp. 54-58; MONTAGUT, T. de, «L'administració financera de la Corona d'Aragó, segles XIII-XV», *L'Avenç*, 139 (1990), pp. 34-53.
- (2) En l'AMV s'han conservat els llibres de Claveria corresponents als exercicis administratius de 1362-63, 1364-65, 1366-67, 1368-69, 1369-70, 1372-73, 1373-74, 1374-75, i 1375-76, que han estat els utilitzats en aquest apartat, CAMARENA MAHIQUES, J. - DONATE SEBASTIÀ, J. M., *Catálogo del Archivo Municipal de Vila-real*, Castelló, Diputació de Castelló, 1986, pp. 28-29. Sobre l'organització financera del municipi valencià, FURIÓ A. i GARCÍA-OLIVER, F., «La economía municipal de Alzira a finales del siglo XIV según un libro de cuentas de 1380-1», *La ciudad hispánica durante los siglos XIII al XVI*. Madrid, Universitat Complutense, 1985, II, pp. 1611-1633; VICIANO NAVARRO, P., «Ingrés i despesa d'una vila valenciana del Quatrecent. Les finances municipals de Castelló de la Plana (1426-1427)», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, (1990), pp. 635-664.

L'impacte de la guerra en els territoris valencians fou important després de la pau de Terrer de 1361, amb una ofensiva castellana que portà a l'ocupació de Castellfabib, Ademús, Xèrica, Sogorb i Morvedre, punt des del que fou possible operar sobre la Plana de Castelló i posar setge a la ciutat de València en maig de 1363. En desembre d'aqueix mateix any, després del momentani parèntesi de la Pau de Morvedre, els castellans realitzaren noves incursions en els camps de la Plana i en el mes de gener de 1364 Pere el Cruel aconseguí la rendició dels castells de Morvedre i Almenara, assetjà Nules i amenaçà Vila-real. En els mesos de març i abril de 1364 la ciutat de València fou assetjada per segona vegada fins que, a finals d'abril, un avanç del Ceremoniós des de Borriana provocà la retirada de Pere el Cruel fins Terol. Els pactes signats amb Enric de Trastàmara a Saragossa el 5 de març de 1366 i l'entrada de les companyies blanques de Du Guesclin significaren el començament d'una nova etapa en la guerra i l'allunyament de les campanyes militars de l'escenari valencià. Malgrat tot, el clima d'amenaça bèl·lica persistí després de l'assassinat de Pere el Cruel en 1369 ja que dels esforços del Ceremoniós per incorporar Múrcia a la Corona d'Aragó es derivaren intenses friccions amb l'antic aliat i ara monarca, Enric de Trastàmara, fins la signatura del Tractat d'Almazán de 1375 ⁽³⁾.

Els anys compresos entre 1362 i 1365 foren viscuts amb especial inquietud a Vila-real. Des de l'estiu de 1362, davant la possibilitat d'un atac castellà, el Consell ordenà realitzar operacions en les torres i murs del recinte urbà i féu tancar els portals, prohibint la sortida dels pobladors cap a altres llocs. Al mateix temps, s'alçaren estacades –*barreres*– en determinats carrers i es destruïren alguns dels ponts que creuaven la xarxa de sèquies⁽⁴⁾. En març de 1363 els jurats de la vila escrigueren als de València per a informar-se sobre la marxa de la guerra i en abril del mateix any el clavari, Joan Savila, es desplaçà a la capital del regne amb l'encàrrec de comprar 2.000 *passadors*, XV o XX *ballestes per obs de la universitat i*

(3) FERRER i MALLOLL, M. T., «La frontera meridional valenciana durant la guerra amb Castella dita dels dos Peres», *Pere el Ceremoniós i la seua època*, Barcelona, 1989, pp. 284-296; RUBIO VELA, A., «El segle XIV», *Història del País Valencià. De la conquesta a la federació hispànica*, Barcelona, 1989, v. II, pp. 224-227.

(4) AMV, CC 206, fs. 2v, 3, 4, 24, 24v; CC 207, fs. 3v i 24.

XXX *lliures de fil de ballesta*. Entre maig i juliol de 1364 es disposaren guaites en el campanar i s'intensificaren els contactes amb els altres pobles de la Plana per estar al corrent de qualsevol moviment de l'enemic. El clima d'incertesa s'aguditzà des del mes de juliol: a finals de l'estiu dos correus de Borriana comunicaren *a tots los lochs de la Plana que.s talayassen, que CC hòmens a cavall castellans entraven a córrer la dita Plana* i, poc després, es va rebre la notícia que mil genets i tres mil peons castellans es preparaven en Sogorb per a castigar la Plana. Amb tot, aquestes amenaces no arribaren a concretar-se en atacs directes contra Vila-real i els problemes bèl·lics, encara que dificultaren seriosament algunes operacions financeres del Consell –principalment, l'obtenció de préstecs a llarg termini–, no interromperen totalment les activitats econòmiques de la vila ⁽⁵⁾.

El volum creixent de les despeses originades per les empreses bèl·liques i la política expansiva de Pere IV accelerà l'alienació de rendes i jurisdiccions pertanyents al reial patrimoni. Des d'aquesta òptica s'ha d'entendre l'acord de Pina de 1356, pel que Enric de Trastàmara esdevingué vassall del Ceremoniós a canvi de Tàrraga, Vilagrassa i Montblanc a Catalunya; Epila, Ricla i Tamarit de la Llitera a Aragó i Castelló i Vila-real a València ⁽⁶⁾. D'aquesta forma s'inicià per a Vila-real una etapa de dependència del noble castellà que durarà fins que, a finals de juny de 1366, el saig anuncie públicament que *la dita vila ere del dit senyor rey e a aquel ere tornada*. El retorn a la Corona permeté a diversos membres de la família reial rebre rendes ordinàries i extraordinàries de la vila: l'infant Joan, duc de Girona, i l'infant Martí entre 1366 i 1372; la infanta Joana, casada amb el comte d'Empúries entre 1372 i 1376 ⁽⁷⁾. Al llarg d'aquests anys, i durant els que resten de la centúria, no cessaren els intents d'alienació de la vila,

(5) Durant aquests anys no es detingué la recaptació de sises i, en abril de 1363, es celebrà la fira anual de Santa Caterina, AMV, CC 206, f. 20v. Sobre les dificultats per a l'obtenció de censals, AMV, CC 206, fs. 19, 22, 22v; CC 207, fs. 1, 6v, 7, 10v i 14v.

(6) CASAN i ALEGRE, J., *Colección de documentos inéditos del Archivo General del Reino de Valencia*, València, 1894, t. I, pp. 23-24. Sobre la problemàtica general del patrimoni reial SÁNCHEZ, M., «La fiscalitat reial a Catalunya en el segle XIV», *L'Avenç*, 139 (1990), pp. 28-33; FERRER i MALLOLL, M. T., «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorius jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, 7 (1970-71), pp. 351-492.

(7) AMV, CC 208, fs. 3 i 20; CC 209, fs. 8 i 18; CC 211, fs. 19v i 20; CC 213, f. 37v; CC 214, f. 24v.

intents que trobaren la tenaç oposició dels dirigents locals. Així, en març de 1368, la donació de Castelló, Vila-real, Vall d'Uixò i Nules a l'infant Martí sota el títol de comtat de la Plana suscità la irritada protesta dels magistrats municipals de Castelló i Vila-real. Una resistència que es plasmà en el rebuig de l'infant Joan quan pretenia prendre possessió de Castelló i Vila-real en nom del seu germà i que conduí, finalment, a la revocació de la donació i a la ratificació del privilegi d'incorporació a la Corona ⁽⁸⁾.

La venda de rendes i jurisdiccions reials no bastà per a fer front a les despeses militars durant l'etapa 1356-1375. La tàctica bèl·lica castellana, basada en la penetració ràpida i el replegament, refusant l'enfrontament directe i sotmetent a tales i saquejos els territoris ocupats, imposà un constant estat d'alerta en les poblacions amenaçades i féu necessari articular les mesures financeres i administratives precises per a poder atendre al pagament regular de les tropes ⁽⁹⁾. D'aquesta forma, en les corts de Monçó de 1362-63 s'assisteix al naixement d'un nou sistema impositiu per al regne de València. El ple d'aquestes corts oferí al monarca 250.000 lliures a recaptar a través del sistema de compartiments entre els tres braços. D'aquesta quantitat, 53.000 lliures corresponien al regne de València i 25.000, a pagar entre l'1 d'abril de 1363 i l'1 d'abril de 1365, al braç reial. Simultàniament, es crearen una nova sèrie de gravàmens indirectes o generalitats sobre les manufactures, el comerç tèxtil i la importació-exportació de determinats productes. En altres convocatòries posteriors –com les de Cullera-València de 1364 o Morvedre de 1365– continuà

(8) Sobre el retorn de Castelló a la Corona, SÁNCHEZ ADELL, J., «Señores de Castellón. El conde de Trastámara (Enrique II de Castilla)», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, (1949), pp. 692-707. Les resistències de Castelló i Vila-real a la presa de possessió de l'infant Joan en SÁNCHEZ ADELL, J., «Las murallas medievales de Castellón», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, (1952), pp. 46-47 i 60. Aquestes resistències es repeteixen al llarg de la segona meitat del XIV, FELIP SEMPERE, V., «Revoltes populars a la Plana durant la segona meitat del s. XIV. Aproximació a l'actitud de Vila-real i Castelló en ser separades de la Corona», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, (1989), pp. 51-87.

(9) En relació a la convocatòria de corts, J. L. Martín subratlla les dificultats del monarca aragonès per recaptar subsidis i atendre el pagament de les tropes, MARTÍN, J. L., «Nacionalización de la sal y aranceles extraordinarios en Cataluña (1365-7)», *Anuario de Estudios Medievales*, 3 (1966-7), pp. 515-517.

afirmant-se el doble sistema per a la recaptació de les almoines mitjançant compartiments i generalitats. Si la gestió de les segones es vinculà a la nova institució de la Generalitat, la recaptació del compartiment féu necessari establir en cada convocatòria els mecanismes i el personal precisos, atorgant-se certa llibertat a les distintes universitats del braç reial perquè establiren els mitjans necessaris per a l'obtenció de les quantitats que els corresponien ⁽¹⁰⁾. Certament, la contribució als subsidis aprovats en corts incrementà el volum de les despeses de les hisendes locals i impulsà la transformació de la tipologia dels seus recursos.

A Vila-real es realitzaren diversos pagaments relacionats amb els subsidis aprovats en corts. Durant 1362-63 es lliuraren un total de 4.410 sous 5 diners (el 13'8 % de les despeses de l'exercici) a Arnau de Pisa, *comissari e collitor de les cavalleries*, i a Jafudà Alazar, *diputat per a rebre i distribuir la moneda dels hòmens a cavall del Regne de València*, un poderós jueu que comptava amb l'entera confiança del rei i la reina. Durant els mesos de setembre, octubre, novembre i desembre de 1364 i els de gener, febrer i març de 1365 s'efectuaren pagaments que ascendiren a un total de 14.230 sous (el 40% de les despeses) però, a partir de 1366, la freqüència i el muntant global d'aquestes remeses davallà de forma paral·lela a l'allunyament de l'amenaça bèl·lica: 5.530 s. en 1366-67 (el 18%), 1899 s. 4 d. en 1368-69 (el 5%), 370 s. 4 d. en 1369-70 (el 2%), 466 s. 8 d. en 1374-75 (el 2%) i 871 s. en 1375-76 (el 4'5%) ⁽¹¹⁾. Per tant, l'impacte d'aquestes despeses –que en conjunt sumen 27.778 s. 8 d. i suposen l'11 % del total de les efectuades en els anys documentats– es féu notar especialment entre 1362 i 1366, és a dir, en l'etapa en la qual el país era escenari bèl·lic principal.

Les preocupacions econòmiques de la família reial també es van traduir en peticions econòmiques extraordinàries emparades en prerrogatives jurisdiccionals o senyoriales. En aquest sentit, resultà especialment greu per a la vila el plet mantingut amb els propietaris del Molí Nou entre 1362 i

(10) MUÑOZ POMER, M. R.: *Orígenes de la Generalidad valenciana*. València, Generalitat Valenciana, 1987, pp. 78-99 i 116.

(11) AMV, CC 206, fs. 7v, 10, 11v, 12, 14, 14v i 22v; CC 207, fs. 30v-41v; CC 208, fs. 8v, 11, 14v i 13v; CC 209, fs. 10v i 12v; CC 210, f. 23.

1372. Un conflicte en què els interessos dels regants xocaren amb els dels poderosos i influents *perçoners* del Molí Nou –personatges com Bertran de Calaceit, Jaume Sant Hilari, Francesc Tremunt o Arnau Aís ⁽¹²⁾– i que ocasionà forts dispendis a les arques municipals: 1.536 s. en 1366-67, 3.181 s. en 1368-69 i 16.000 s. en 1372-73 restants per pagar dels 18.000 s. que la vila s'obligà a lliurar a la senyora infanta pel pronunciament d'una sentència definitiva per a que *l'aygua de la céquia nova del Molí tornàs e anàs per la céquia vella e antiga de la dita vila*. A aquestos desembossos cal afegir els 4.668 s. derivats del plet sobre les inquisicions de *mer ofici* que es mantingué amb l'infant Joan, duc de Girona, i l'ajuda de 3.000 s. concedida a la senyora infanta per al seu matrimoni amb el comte d'Empúries ⁽¹³⁾.

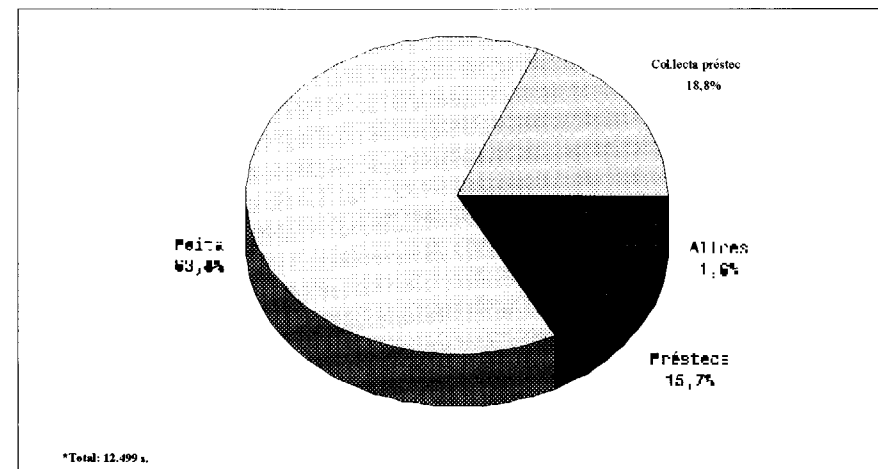
Junt amb els pagaments que acabem de mencionar –subsidis de corts i peticions extraordinàries, que ascendiren al 26% dels del conjunt d'anys estudiat– cal considerar també els generats per la satisfacció de rendes senyoriales ordinàries com peita, cena i terç delme (7% del total), l'avituallament de cereals en anys d'escassetesa com 1374, 1375 i 1376 (4% del total) i el manteniment d'un aparat burocràtic, cada vegada més diversificat, que atenia múltiples aspectes de l'administració urbana: salaris dels oficials municipals (clavari, jurats, escrivà, saig, vedalers, sequiers), salaris dels advocats i assessors jurídics en València, salaris de la host, viatges i desplaçaments a València dels jurats, regals i presents a les personalitats en trànsit per la vila, obres d'urbanisme –neteja de pous, reparació de calçades i ponts–, obres de defensa –condicionament de fossat i muralles–, manteniment de sèquies, subvenció de les celebracions religioses, festes i jocs que afavorien la cohesió interna i ampliaven els marcs de sociabilitat de la comunitat, etc.

(12) Tots ells amb patrimonis valorats en més de 5.000 sous compostos per diverses propietats com terres de secà i regadiu, cases, molins i censals i, per altra banda, ben relacionats amb la senyoria: Bertran de Calaceit actuà en 1362 com procurador del comte de Trastàmara en la vila, Francesc Tremunt va ocupar els càrrecs de jurat en 1374, batlle en 1362 i justícia en 1372; Arnau Aís va ésser clavari en 1368, justícia en 1375 i batlle en 1376.

(13) AMV, CC 210, fs. 39 i 40; CC 211, fs. 2, 3, 19v i 20.

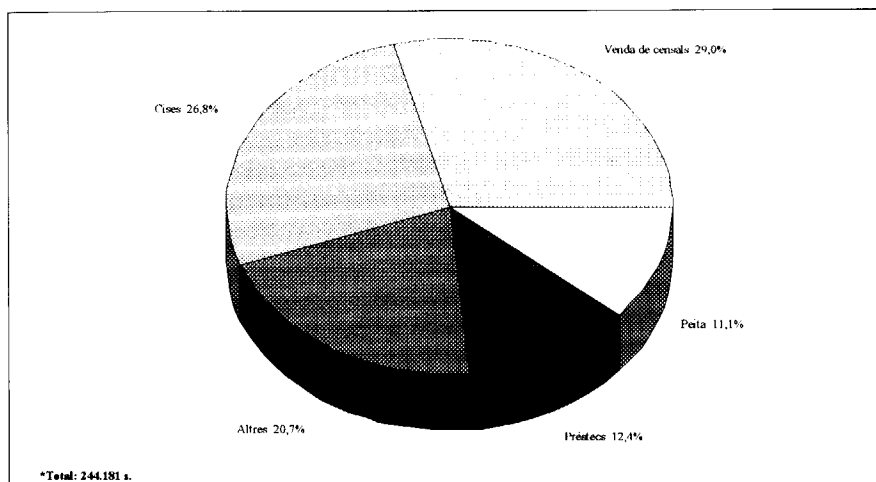
Tot això no haguera estat possible sense una reforma en profunditat del sistema d'ingressos. Mentre que en 1348-49 el total dels ingressos sumà 12.499 s. 10 d. i el gros dels mateixos (64%) procedia d'un impost directe com la peita ⁽¹⁴⁾ –Gràfic IV–, durant l'etapa tractada la mitjana anual d'ingressos fou de 27.136 s. 6d. i d'ells sols l'11% provenia de la peita –Gràfic V–. Aquest impost es calculava a partir del patrimoni dels contribuents, un patrimoni que era valorat cada quatre anys pels taxadors de la peita i inscrit en el cappel·l de peita, posteriorment, els col·lectors la recaptaren en funció del cànon fixat per l'administració municipal (cànon que solia oscil·lar entre els 2 s. 5 d. i els 2 s. 7 d. per cada 100 s. de riquesa fiscal en aquest període). En gravar proporcionalment a les distintes fortunes, és obvi que resultava menys convenient per a les oligarquies locals que els impostos indirectes.

**GRÀFIC IV.-
Estructura dels ingressos municipals (1348 - 1349)**

(14) DONATE, SEBASTIÀ, J. M., «Datos negativos referidos a la Plana de Castellón en relación con la Peste Negra de 1348», *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (1967), v. I, p. 36.

**GRÀFIC V.-
Estructura dels ingressos municipals (1362 - 1375).**

El nou model fiscal municipal que veiem desenvolupar-se en la segona meitat del segle XIV, i que complementa a la nova fiscalitat estatal, se sustentava sobre les sises –impostos indirectes sobre el comerç i el consum– i el deute públic. Cal destacar, per tant, el desplaçament de la peita com instrument principal de la fiscalitat municipal i la seua substitució per nous impostos indirectes (sises o imposicions), la venda de censals i violaris i el préstec que procuraren al Consell, respectivament, el 27%, 29% i 12% dels recursos durant l'etapa estudiada.

Les sises eren impostos indirectes sobre el comerç i el consum establits per delegació de la Corona i amb el seu consentiment ⁽¹⁵⁾. En la comptabilitat

(15) FONT i RIUS, J. M., «La administración financiera de los municipios catalanes medievales», *Historia de la hacienda española (Épocas antigua y medieval)*, Madrid, 1982, pp. 193-231. La monarquia exigí el lliurament d'almoines per la delegació de la facultat de recaptar aquest impost. Vila-real va pagar 25.000 s. en 1382 -*més per força que per grat*, ens indica el clavari- en la composició o venda de les imposicions a 50 anys, CC. 220, fs. 1v, 13 i 13v. Sobre Castelló SÁNCHEZ ADELL, J., «Castelló de la Plana bajo Pedro el Ceremonioso, 1335-1387 (Aportación de documentos inéditos)», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, (1987), p. 530.

municipal queda reflectida la incertesa inicial dels dirigents locals per a l'aplicació d'aquest nou impost. Així, el 5 de gener de 1367 es pagà el trasllat del privilegi de la ciutat de València pel que *totes les viles poguessen ordenar e posar aquelles sises o imposicions que la dita ciutat feye* i, poc després, el clavari es desplaçà a Borriana per a sol·licitar als seus jurats el privilegi de les imposicions i aclarir si les universitats podien ordenar-ne sises sobre tots els productes ⁽¹⁶⁾. Aquestos dubtes, tanmateix, no impediren que el Consell de la vila imposara sises des de 1362 –primer any documentat de l'etapa estudiada– sobre distints productes bàsics (pa, vi, ordi d'hostalers i carn) i el comerç de mercaderies.

Peita i sises no bastaren, malgrat tot, per a atendre l'alt nivell de despeses de l'administració municipal, i el recurs al deute públic –en forma de préstec a curt termini o crèdit censal– fou ineludible en determinats moments. El primer va anar adquirint importància entre 1362 i 1365, per esdevenir en 1366 en la principal font de recursos (49% dels ingressos de l'exercici). Malgrat les dificultats que imposava *la guerra del Rei de Castella* per a l'obtenció de préstecs de tot tipus en la ciutat de València i en les de la Plana –dificultats que podien ser pal·liades de vegades per corredors experts en el mercat dels diners com el jueu castellonenc Salomó Llobell–, els dirigents locals trobaren aquí un mitjà per poder fer front a compromisos urgents com el pagament de pensions censals, rendes ordinàries i extraordinàries ⁽¹⁷⁾.

Entre els préstecs a curt termini predominaven els d'escassa quantia (entre 100 i 1000 s.) efectuats per veïns de Vila-real. La participació de personatges forasters, com Bernat Albert i la jueva n'Abella de Castelló o el *savi en dret* Ramon Nebot de València, era freqüent en els superiors a 1000 s. Els interessos oscil·laven entre el 15% i el 24% anual, enfront dels del 10% del préstec censal, pel que no és estrany que a partir de 1367, passats els anys d'amenaça bèl·lica directa, la normalització del mercat censalista i el restabliment de la confiança en la solvència de les institucions

(16) AMV, CC 208, fs. 6, 13v i 15.

(17) AMV, CC 206, fs. 2 i 5; CC 207, fs. 20 i 20v; CC 208, fs. 7, 7v i 32 v; CC 209, fs. 4 i 17.

permetera a les autoritats locals recórrer de forma regular a la venda de pensions censals per a superar la insuficiència dels recursos ordinaris.

El crèdit censal esdevingué així en el més important pilar de l'economia municipal durant l'etapa estudiada, aportant el 29% dels ingressos. La major part d'aquest capital (el 75%) provenia de forasters, principalment ciutadans de València, però també alguns veïns destacats –com Arnau Aís, Arnau Bosc, Jaume Pedrinya, Jaume Juneda, Domingo Alfager o Marc de Calaceit– esdevingueren creditors del Consell (Quadre XII). Tots ells ostentaren en diferents ocasions càrrecs municipals i intervingueren en altres negocis relacionats amb la gestió econòmica municipal, com l'arrendament de sises.

**QUADRE VIII.-
Ingressos municipals (1362-1375).**

	1362-3	1364-5	1366-7
CISES	6.054/8/m	14.882/9	8.918/2
PEITA	4.546/10	9.648/5	4.367/1/m
VENDA CENSALS	8.000	3.500	-
PRÉSTECS	2950	4075/10/m	14.587/6
ALTRES	10.454/4/m	2.978/10/m	1.822/7

	1368-9	1369-70	1372-3
CISES	4.646	7.024/10	7.930
PEITA	4.954/5/m	2.167/1/m	106/6
VENDA CENSALS	28.000	3.000	19.200
PRÉSTECS	-	2.231	1.100
ALTRES	624/8/m	5.403/8	165/11

	1373-4	1374-5	1375-6
CISES	4.890/9	8.153	3.028
PEITA	696/3	-	736/8
VENDA CENSALS	8.000	1.000	-
PRÉSTECS	-	2.585	2.705
ALTRES	6.195/2	9.993/3	12.857/8/m

En sous / diners / mealla.

QUADRE IX.-
Despeses municipals (1362- 1375).

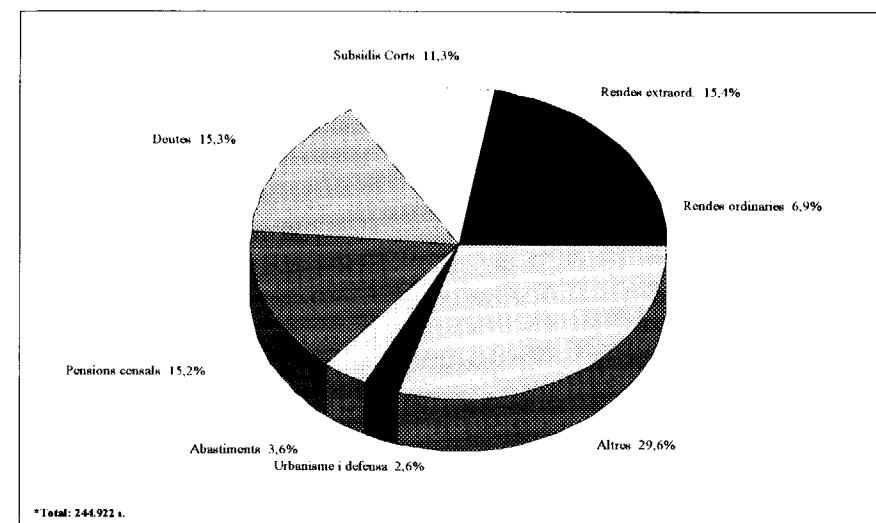
	1362-3	1364-5	1366-7
SUBSIDIS CORTS	4.410/5/m	14.230	5.530
RENDES	1.708	1.469/10	3.451
PENSIONS CENSALS	14.012	3.951/4	1080/6
DEUTES	1.368/7	4.675	6.674/5/m
ALTRES	10.466/3/m	11.619	13.264

	1368-9	1369-70	1372-3
SUBSIDIS CORTS	1.899/4	370/4	-
RENDES	10.157/10	7.374/8	19.100
PENSIONS CENSALS	3.352	855/6	2.120/10
DEUTES	16.266	2.450/6	410
ALTRES	5.871	8.784/8/m	6.574/4/m

	1373-4	1374-5	1375-6
SUBSIDIS CORTS	-	466/8	871/10
RENDES	2.645/4	1.722/4	7.053
PENSIONS CENSALS	8.700	100	3.100
DEUTES	1.657/9/m	1.925/8	1925
ALTRES	5.663/2	16.673/11	8.943/3

En sous / diners / mealla

GRÀFIC VI.-
Estructura de les despeses municipals (1362 - 1375)

L'increment del deute públic suposà un fort llast per a les finances municipals. En l'exercici 1362-63 es destinaren 14.012 s., el 43'8% dels consumits, als creditors censalistes. Encara que en els anys posteriors davallà el nivell d'endeutament, la devolució de préstecs i el pagament de pensions de censals i violaris abastà el 30% dels lliuraments del Consell. Tanmateix, cal subratllar la preocupació dels rectors de la política municipal perquè els veïns de la vila contribuïren al pagament de les pensions censals en funció de la seua riquesa, introduint un principi d'equitativitat en la gestió del deute que minvava l'impacte social del nou model contributiu. D'aquesta forma, el pagament de pensions de censals i violaris quedà vinculat a la peita i, ja en 1367, es feia menció de la peita dels violaris, que es recaptava a raó de 8 diners per lliura ⁽¹⁸⁾.

(18) AMV, CC 208, f. 21v. En 1376 Domingo Guardia com a plegador de la peita ordenada per pagar los violaris e censals que la dita vila fa a diverses persones lliurà al tesorer municipal 500 s. d'aquella quantitat que li sobrava del dit libre de peita pagats los dits violaris e censals, CC 215, f. 5.

Els darrers anys de l'etapa bèl·lica vingueren marcats per la crisi agrària. El desgast econòmic de la guerra i una climatologia adversa conduïren als anys de crisi agrícola de 1374, 1375 i 1376 ⁽¹⁹⁾. A Vila-real l'escassetat de cereal significà augment de preus i desproveïment. Si en 1365 es pagava a 30 s. el cafís d'ordi i en 1373 a 36 s. el de forment, en l'estiu de 1374 es pagaven ja 40 s. pel primer i 96 s. pel segon ⁽²⁰⁾. El Consell intervingué en el mercat de cereals per intentar assegurar l'avituallament de la població. Entre les mesures adoptades entre gener de 1374 i febrer de 1375 amb aquesta finalitat cal destacar el desplaçament d'emissaris a distints punts per procurar l'avituallament, la concessió d'ajudes en menut o sobrepreus per cafís als abastidors i els intents de concertar amb mercaders vendes de remeses de cereal ⁽²¹⁾.

Els desplaçaments dels jurats i emissaris del Consell tenien com a finalitat encerrar en zones pròximes –Castelló, Vall d'Uixó, Sagunt– sobre l'existència de reserves de gra per a la seua compra. Seguint ordres del Consell, en gener de 1374 Miquel Marçal es desplaçava a Castelló per a trobar algun mercader *qui volgués portar forment a la dita vila*. Poc després, dos jurats acudiren a casa del prohoms Bertomeu Samell i a la d'Antoni Valls, de Bonretorn, per veure si acceptaven vendre forment a la vila, al preu que ells indicaren, *com se fos mesa gran remor de blat en la dita vila*. Però la

(19) En realitat, la sequera s'inicià en 1367 i culminà en 1374-75, anys en que la fam es va estendre per bona part dels territoris valencians. RUBIO VELA, A., «El segle XIV», *Historia del País Valencià. De la conquesta a la federació hispànica*, Barcelona, 1989, v II, p. 210. 1375 fou qualificat pel bisbat de Tortosa, en plet amb Vila-real, com any fatídic, i en 1376 el Consell de València, davant la forta sequera que patia la ciutat, prioritzà el reg de cereals i hortalisses, VIDAL CASTAÑ, S.: *Memoria de la investigación sobre documentación del Archivo de la catedral de Tortosa referida a Villareal (1341-1377)*. Memòria d'investigació inèdita. Departament d'Història del Dret. Universitat Jaume I de Castelló; GLICK, T.F.: *Regadiu i societat...*, p. 20 i ss.

(20) AMV, CC 207, f. 20v; CC 212, f. 2; CC 213, f. 16v. En diversos anys compresos entre 1380 i 1400 els preus per cafís de forment oscil·laren entre els 35 i 45 s., DOÑATE SEBASTIA, J. M.: *Salarios y precios...*, p. 498.

(21) Sobre les mesures adoptades en la ciutat de València en èpoques d'escassetat -preu de venda assegurat, concessió d'ajudes i préstecs sense interès-, GARCIA MARSILLA, J. V.: *La jerarquia de la mesa. Los sistemas alimentarios en la Valencia bajomedieval*, València, 1991, pp. 44-55.

intensa escassetat semblava afectar totes les ciutats costeres, pel que les gestions per a la compra de gra es dirigiren preferentment cap a les localitats del Maestrat, Aragó i desembocadura de l'Ebre –Tortosa– on semblaven existir excedents comercialitzables. En maig de 1374 viatjaren missatgers a Tortosa, Vilafamés i Villahermosa, població on es deia que una persona tenia 100 cafissos de forment venal i, poc després, a Culla. El paper de la informació era clau i el remor més o menys fundat era atès amb sol·licitud. En l'estiu el síndic Francesc Ballester rebia 1.100 s. per comprar forment en Aragó i, ja en la tardor del 74, ell mateix viatjava set dies a Sagunt per a comprar 50 cafissos de *dacsa e per cercar e demanar si porie trobar manleuta de diners per comprar lo dit blat a censal o violari*.

També s'augmentaren els ports o ajudes que els jurats pagaven als personatges que portaven gra a la vila. En març, per exemple, es pagà 1 s. d'ajuda per cafís a dos personatges de la Iglesuela que aportaren 3 cafissos i 1 fanega de forment, *com lo Consell de la dita vila hagués acordat que tota persona qui aportarie forment (...) hagués XII d. per cascun kafiç de port*. En maig, quan es compra gra al Comanador de Vilafamés, ja es pagaven 3 s. d'ajuda i en juliol es pagaven a musulmans de la Vall d'Almonacir 6 s. per cafís de forment. També es comprà gra als compradors de la primícia i de les rendes pertanyents al comte d'Empúries. Altres mesures complementàries tractaven d'impedir la sortida de cereals de la vila. En la primavera del 74 els jurats sol·licitaren als moliners del riu Millars que no vengueren blat cap dels seus molins sense llicència del Consell. Posteriorment, ordenaren una crida en la vila perquè ningú no n'hi traguera gra i desplaçaren un home al Grau de Borriana *per saber si ere venguda una barca la qual devie eser al dit grau* que havia de proporcionar blat a la vila per manament del comte d'Empúries, senyor de la vila, ja que els jurats l'havien assegurat. També es sol·licità permís al Batlle General per traure vi del terme als que portaren cereal per a vendre ⁽²²⁾.

Aquestes mesures permeteren millorar l'avituallament de la població per mitjà de *la botiga del blat*. Aquí es venia el forment adquirit pel Consell i

(22) AMV, CC 212, fs. 35v, 43, 44, 45v, 51 i 52; CC 212, fs. 51 i 52; CC 213, fs. 15v, 27, 27v, 28v; CC 213, fs. 14v., 15v., 16, 17 v.

aquestes vendes ocasionaven uns ingressos que apareixen en la Secció de *Reebudes* dels llibres de comptabilitat municipal. En 1374-75 s'ingressaren 5.480 s. per aquest concepte, i en 1375-76, 5.000 s., el que ens dona una idea de les quantitats que havien estat desembossades prèviament per l'ens municipal.

III. 2. Pressió senyorial i administració municipal durant els darrers anys del regnat del Ceremoniós (1376 - 1386).

Els greus problemes econòmics de 1374-75, les males collites i la forta crisi agrària que afectà Vila-real i la resta de territoris valencians influïren sens dubte en la signatura de la pau d'Almazán amb el Trastàmara castellà, antic aliat i senyor de Vila-real, en abril de 1375. Malgrat això, la persistència del Ceremoniós en una costosa política exterior en les illes de Sardenya i Sicília va fer que es multiplicaren les seues peticions econòmiques ⁽²³⁾. A Vila-real les preocupacions econòmiques de la monarquia es plasmaren en noves peticions extraordinàries i amenaces d'alienació de la vila del Reial Patrimoni.

La titularitat del senyoriu sofria constants canvis –reguardats i refutats pels dirigents locals– en el si de la pròpia família reial. En 1372-73 es pagaven rendes a la infanta, senyora de la vila, en ajuda del seu matrimoni *ab lo egregi comte de Empúries* i, ja en 1374 - 1375, el comte rebia rendes com a senyor ⁽²⁴⁾. Aqueix mateix any el comte amenaçà amb traspasar el senyoriu a Pere de Centelles, i en juliol de l'any següent Jaume Pedrinya es desplaçava a Barcelona com a missatger de la vila per tractar amb el comte el tema de la seua venda, així com per aconseguir llicència perquè el Consell poguera tractar i discutir sobre el fet ⁽²⁵⁾. Altres dos delegats del Consell, Miquel Arrufat i Arnau Aís, demanaren consell, en setembre de 1376, als advocats de la vila en València, Jaume Jofré i Martí de Torres, sobre el tema de la quitació, ja que el comte *senyorejave e tenie en penyora*

(23) Sobres les demandes reials al Consell de València, refutades en 1379, 1382 i 1383, RUBIO VELA, A., «El segle XIV», *Història del País Valencià. De la conquesta a la federació hispànica*, Barcelona, 1989, v. II, pp. 256-257.

(24) AMV, CC 211, fs. 19v. i 20. L'estudi d'aquesta etapa es basa en els llibres existents de la Claveria del Consell, que han permés documentar els exercicis 1376-77, 1377-78, 1379-80, 1380-81, 1381-82, 1382-83, 1383-84 i 1386-87.

(25) AMV, CC 215, fs. 20v. i 21. El missatger va invertir 46 dies en el viatge i estada.

la villa per lo dot o exovar de l'Alta infanta dona Joana i demanava una forta suma de diners perquè aquesta tornara al rei ⁽²⁶⁾.

Aquestos prohoms sol·licitaren també a l'escrivà dels jurats de València un trasllat dels privilegis pels quals Vila-real i altres viles no podien ser separades de la Corona, obtenint, a més a més, una carta perquè els seus missatgers en les Corts de Monçó *donassen favor e ajuda als missatgers de la dita vila en lo fet de la dita quitació*. A partir de març de 1377 es desplegaren recursos per trobar els 21.000 s., *per venda de censal o en aquella millor manera que pogués*, necessaris perquè la vila tornara a mans del rei. Es viatjà a Borriana, Castelló i València, on es pensava que prestadors habituals del Consell, com Bernat del Miracle o Madona d'en Valleriola, podrien aportar la suma requerida ⁽²⁷⁾. Mentrestant, Joan Pineda es desplaçava a Barcelona per recollir un permís reial que permetera *que ls prohoms de Vila-real poguessen vendre censal mort o violari tro en quantitat de Tres Mill D florins los quals la dita vila havie mester en ajuda de sa quitació*. Aquestes despeses, encara que no quedaren registrades en la comptabilitat municipal, degueren realitzar-se ja que en abril de 1377 Marc de Calaceit es trobava a València *per haver absolució a la dita vila e singulars de aquella del homenatge que eren tenguts al senyor comte de Ampúries, com lo senyor rey recobràs la dita vila* ⁽²⁸⁾ i al poc de temps, els jurats demanaven consell a Borriana a l'advocat Jaume Jofré sobre si Vila-real havia de contribuir en els pagaments de corts amb el braç militar o el braç reial *pus la dita vila ere venguda a mà del senyor rey* ⁽²⁹⁾.

A penes transcorreguts tres anys del retorn al monarca, tornà a plantejar-se el tema de la cessió del senyoriu en el si de la família reial. En octubre de 1380 l'advocat valencià Martí de Torres donava instruccions al Consell davant del governador, Olf de Proxida, perquè la vila no fóra lliurada a l'infant Martí, a *qui lo senyor rey la havie venuda (...) com fos contra los*

privilegis de la dita vila ⁽³⁰⁾. Malgrat els antics privilegis i el suport dels jurats de València, l'actuació del monarca no es detingué. El Consell contractà els serveis de micer Bonifaci Ferrer, el qual auxilià a Saragossa als missatgers de Vila-real en les seues peticions davant del Ceremoniós i, en desembre de 1380, ja s'havia aconseguit una revocació reial de la donació feta a l'infant Martí juntament amb una ordre en la qual el rei manava al governador que restituïra els béns embargats o la seua vàlua als veïns de Vila-real que s'havien absentat *per ne jurar per senyor lo dit senyor infant* ⁽³¹⁾.

L'obstinació del monarca, amb tot, tornà a ficar-se de manifest en maig de 1383, mes en el qual planava sobre Vila-real l'amenaça d'un nou traspàs de la senyoria a Pere de Centelles. Per aquestes dates, l'emissari del Consell Joan Pineda demanava als jurats valencians que defensaren amb tots els mitjans els *furs e privilegis* de la vila en les Corts de Monçó. Els enfrontaments amb Pere de Centelles, possible senyor, s'estengueren al tema de l'aigua de reg en Bonretorn i al vi que s'introduïa en aquesta pobla contra establiments de Vila-real.

Joan Pineda i Marc de Calaceit presentaren en octubre el privilegi de vinculació a la Corona al governador del Regne i a Pere de Centelles. Els jurats desplaçaren també un informant a Nules *per hoir e escoltar que.s comptave del feyt de la venda que.s dehia que.l senyor rey havie facta* i Marc de Calaceit s'entrevistà a Castelló amb Berenguer Moliner, que havia vingut de Barcelona, per saber si *sabie de cert ni havie oyt que.l senyor rey hagués venut a Vila-real*. A principis de 1384 el contenciós continuava: davant l'arribada de Bernat Prat Narbones, de la tresoreria reial, com a comissionat per lliurar la possessió de la vila a Pere de Centelles, els jurats reforçaren els seus contactes amb València per aconseguir el suport de la ciutat ⁽³²⁾.

(26) AMV, CC 219, f. 35. En 1382 encara es satisfien pagaments al notari del rei per treballs mantinguts per aquest en ajuda del recobrament.

(27) AMV, CC 215, fs. 32, 35 i 37.

(28) AMV, CC 215, fs. 38-40.

(29) AMV, CC 216, f. 26.

(30) AMV, CC 218, f. 18.

(31) AMV, CC 218, fs. 20v., 21v., i 23v.

(32) AMV, CC 221, fs. 13v. i 37.

Encara que el temut traspàs, finalment, no es va produir i les amenaces de venda a personatges estranys a la família reial no arribaren a prosperar durant aquests anys, pressions i amenaces motivaren importants despeses municipals en advocats i assessors legals, plets i desplaçaments d'emissaris. Però a més a més, i a l'igual que en el període precedent, a aquestes despeses que ocasionaren la permanència en el Patrimoni Reial se sumaren altres de caràcter extraordinari.

La voracitat del rei i els seus tresorers s'estenia també a les rendes reials ordinàries. La part fonamental d'aquestes la constituïa el terç-delme, subhastat anualment al millor postor per a la seua recaptació (sobre els ingressos per aquest concepte veure Gràfic IX), seguida pels censos dels emfiteutes del rei (censos que gravaven diversos forns, molins, obradors, cases i terres i ascendien a 1.032 s. anuals), la peita (1.000 s. anuals), la cena (500 s. anuals) i altres capítols menors (*penes de mustaçaf, penes de Cort, luïsmes, fadigues i peita de jueus*)⁽³³⁾. Després d'un curt període de temps en que les rendes havien estat comprades pels jurats en nom del municipi, foren venudes per Aznar Pardo de la Casta, en nom del rei, al jueu Jafudà Alazar en 1377. Posteriorment, en 1380, el monarca vengué una pensió de 2.772 s. anuals sobre les rendes al seu tresorer Pere Dezvall. Els jurats intentaren per tots els mitjans evitar el pagament d'aquesta quantitat, i consultaren amb l'advocat Pere Pastor si dita venda podia éser *facta sens perjudici dels privilegis de la dita vila*⁽³⁴⁾.

A aquesta controvèrsia se sumà una altra en febrer de 1382. Pere Dezvall demanava en nom del rei 40.000 s. a la vila per la recaptació d'imposicions. La contractació d'un nou advocat, el valencià Jaume Forner, no pogué evitar que en abril de 1382 Pere Llopis, comissari del rei, es desplaçara a Vilareal per a *fer execució contra aquella*. Momentàniament, els embargaments van ser aturats amb la intervenció del bisbe d'Osca, Canceller del rei, fet que fou aprofitat pels emissaris dels jurats per a desplaçar-se a València i entrevistar-se amb el monarca. Un intent inútil: en maig de 1382 el comissari reial ja embargava béns dels veïns. Embargament al qual se sumà

poc després una petició reial per a revisar els comptes de les imposicions o sises dels darrers 15 anys, pel qual Arnau Tever es desplaçà a València *ab son rocí per portar los llibres dels tresorers (...) per donar lo compte de les imposicions al tresorer del senyor rey de XV anys passats*. També quedà prohibida temporalment, com a mesura de pressió, la recaptació d'imposicions en la vila⁽³⁵⁾.

Finalment, en 1383 s'arribà a un acord sobre els temes en litigi. Per al pagament dels 2.772 sous anuals a Pere Dezvall es destinarien certes partides de les rendes ordinàries: peita (1.000 s.), cena (500 s.), censos d'emfiteutes del rei (1.033 s.) i les quantitats precises aportades pel batlle, sistema que es mantindria en vigor durant els anys restants del regnat del Ceremoniós i en regnats successius. Pel que fa a les imposicions, les arque municipals desembossaren 25.000 s. en l'exercici 1382-1383 per la *concessió per lo dit senyor rey facta a la vila dessus dita de les imposicions a cinquanta anys*. També es lliuraren 100 florins d'or a Bernat Bonastre, protonotari reial, pel dret de segell. Aquestes despeses obligaren al síndic a vendre una pensió censal de 1.500 s. anuals a Aznar Pardo de la Casta per 18.000 s., i una altra de 1.000 s. anuals a Arnau de Vilarnau per 12.000 s. *per pagar al dit senyor rey (...) aquells XXV M s. que la dita vila per composició e avinença li ach donar més per força que per grat*⁽³⁶⁾.

A aquestes importants despeses s'afegiren, durant els anys documentats de l'etapa estudiada, 25.080 s. 7 d. m. invertits en les obres de reparació i condicionament del mur, 6.914 s. m. aportats als pagaments de Corts i 4.983 s. 6 d. lliurats a membres de la família reial per diversos conceptes (matrimoni, presència dels reis en la vila, sopar d'absència de l'infant Joan, etc.). El total de les despeses de l'etapa fou de 155.452 s. 8 d. m. Si una part important d'aquesta quantitat –el 71%– pogué ser coberta pels ingressos ordinaris i, principalment, per les imposicions que aportaren 70.631 s. (Gràfic VII), per aconseguir els 47.300 s. restants fou precís recórrer de nou al deute públic (45.700 s. es recaptaren mitjançant la venda de censals i 1.600 s. mitjançant préstecs).

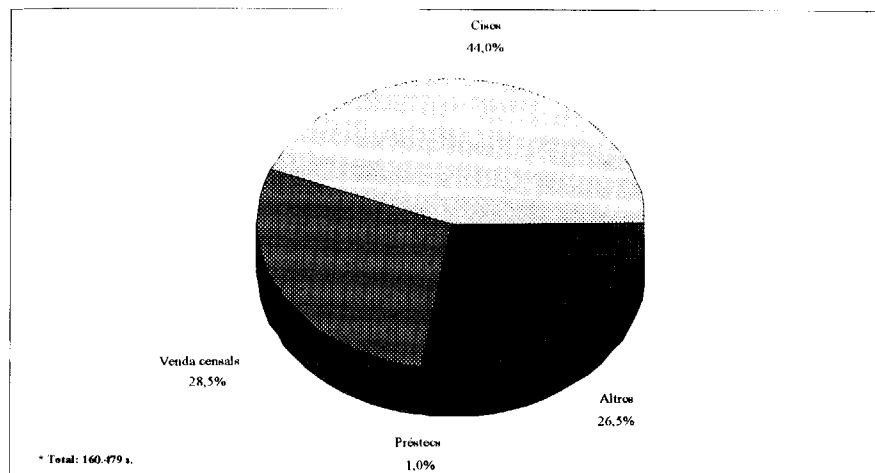
(33) ARV, Maestre Racional, Expedients 4952 i 4952 bis.

(34) AMV, CC 214, f. 24v.; CC 218, f. 12.

(35) AMV, CC 219, fs. 2, 2 v., 27, 30, 34, 36v., 37, 39 i 45.

(36) AMV, CC 220, fs. 1v. i 24.

**GRÀFIC VII.-
Estructura dels ingressos municipals (1376 - 1386).**

D'aquesta forma, l'intent realitzat per l'administració en 1379 per a disminuir l'endeutament de la vila es manifestà inútil. En aqueix any, el Consell acordava que per a llevar càrregues, censals i violaris als que la vila es trobava *sotmesa e obligada* es realitzara una recaptació extraordinària (*cabeçatge*) entre la població, ordenant que els 200 individus de la *mà major* pagaren 15 s., els 200 de la *mà mitjana* 10 s. i els 100 de la *menor* 5 s. ⁽³⁷⁾. Es tractava, per tant, d'una derrama formulada amb un cert sentit d'equitat econòmica, ja que es tenien en compte els distints nivells de riquesa dels contribuents, que revela la percepció existent en el moment sobre l'estratificació social en el si de la comunitat. En consonància amb aquest criteri, durant l'exercici 1379 -1380 es realitzaren diverses operacions de *quitament*: 500 s. de violari comprats a Francesc Aguilar, mercader de València, per 3.500 s.; 250 s. de violari a na Spanya, muller del veí i notari Antoni Guasc, per 1.750 s.; 1.000 s. de violari a Pere Cabanyelles, mercader i ciutadà de València, per 7.000 s.; 500 s. censals a na Ferrera, vídua de Guillem Estrader de Lluçena, per 5.500 s. i 100 s. censals a Miquel Barreda, savi en dret de Morella, per 1.000 s. ⁽³⁸⁾.

(37) AMV, MC 0, f. 7.

(38) AMV, CC 217, fs. 13v., 14, 16v., 19, 21, 24v., 30v.

Tanmateix, les fortes despeses de l'exercici 1382-1383, van fer fracassar aquest intent. Els jurats hagueren de recórrer de nou a la venda de censals i en 1383 el Consell acordà augmentar les taxes impositives en 1 s. per lliura per a la carn, 2 s. per cafís per al *forment de flaquers* sobre els 4 s. de sisa acostumada i 2 s. per cafís sobre els 3 s. acostumats per a la *civada de hostalers* ⁽³⁹⁾. Un augment dels impostos indirectes amb el que s'intentaria evitar la progressió de l'endeutament però que, en gravar productes de primera necessitat, afectaria molt negativament al consum, perjudicant molt especialment les economies familiars més dèbils.

**QUADRE XII.-
Evolució del préstec de censals i violaris al Consell de Vila-real.**

ANY	1362-63
CREDITOR	na Maria, vídua de Domingo Peris
QUANTITAT	4.000 s.
PENSIÓ	400 s.
LOCALITAT	València
MOTIU	Pagament de subsidis de corts
ANY	1362-63
CREDITOR	Pere Colom, ciutadà
QUANTITAT	4.000 s.
PENSIÓ	400 s.
LOCALITAT	València
MOTIU	Pagament de subsidis de corts
ANY	1364-65
CREDITOR	Arnau Bosc
QUANTITAT	3.500 s.
PENSIÓ	-
LOCALITAT	Vila-real
MOTIU	Pagament de subsidis de corts

(39) AMV, MC 2, fs. 16v - 17.

ANY	1368-69
CREDITOR	Galceran de Centelles
QUANTITAT	17.000 s.
PENSIÓ	1.500 s.
LOCALITAT	-
MOTIU	Pagament de deutes
ANY	1368-69
CREDITOR	Jafudà Alazar, jueu
QUANTITAT	11.000 s.
PENSIÓ	1.000 s.
LOCALITAT	València
MOTIU	Pagament de deutes
ANY	1369-70
CREDITOR	na Saurina, vídua de Jaume Donat
QUANTITAT	3.000 s.
PENSIÓ	300 s.
LOCALITAT	València
MOTIU	Pagament de deutes i rendes reials
ANY	1372-73
CREDITOR	Bernat Miró, blanquer
QUANTITAT	6.000 s.
PENSIÓ	500 s.
LOCALITAT	València
MOTIU	Pagament de rendes extraordinàries

ANY	1372-73
CREDITOR	Arnau Aís
QUANTITAT	3.000 s.
PENSIÓ	300 s.
LOCALITAT	Vila-real
MOTIU	Pagament de rendes extraordinàries
ANY	1372-73
CREDITOR	Jaume Juneda
QUANTITAT	3.000 s.
PENSIÓ	250 s.
LOCALITAT	Vila-real
MOTIU	Pagament de rendes extraordinàries
ANY	1372-73
CREDITOR	Domingo Alfager
QUANTITAT	1.000 s.
PENSIÓ	100 s.
LOCALITAT	Vila-real
MOTIU	Pagament de rendes extraordinàries
ANY	1372-73
CREDITOR	Bernat Jover
QUANTITAT	1.000 s.
PENSIÓ	100 s.
LOCALITAT	-
MOTIU	Pagament de rendes extraordinàries

ANY	1372-73
CREDITOR	Marc de Calaceit
QUANTITAT	1.000 s.
PENSIÓ	100 s.
LOCALITAT	Vila-real
MOTIU	Pagament de rendes extraordinàries
ANY	1372-73
CREDITOR	Guillem Sanç
QUANTITAT	1.100 s.
PENSIÓ	110 s.
LOCALITAT	Betxí
MOTIU	Pagament de rendes extraordinàries
ANY	1372-73
CREDITOR	Jaume Pedrinya
QUANTITAT	1.100 s.
PENSIÓ	110 s.
LOCALITAT	Vila-real
MOTIU	Pagament de rendes extraordinàries
ANY	1372-73
CREDITOR	Arnau Aís
QUANTITAT	2.000 s.
PENSIÓ	200 s.
LOCALITAT	Vila-real
MOTIU	Pagament de rendes extraordinàries

ANY	1373-74
CREDITOR	na Saurina
QUANTITAT	6.000 s.
PENSIÓ	500 s.
LOCALITAT	Castelló
MOTIU	Pagament de pensions i deutes
ANY	1373-74
CREDITOR	Jaume Juneda
QUANTITAT	2.000
PENSIÓ	166 s. 6 d.
LOCALITAT	Vila-real
MOTIU	Pagament de pensions i deutes
ANY	1376-77
CREDITOR	Domingo Alfager
QUANTITAT	1.500 s.
PENSIÓ	150 s.
LOCALITAT	Vila-real
MOTIU	Pagament de subsidis de corts
ANY	1379-80
CREDITOR	Miquel Arrufat
QUANTITAT	12.000 s.
PENSIÓ	1.000 s.
LOCALITAT	Vila-real
MOTIU	Operacions de quitament

ANY	1381-82
CREDITOR	Bertomeu Samell
QUANTITAT	2.200 s.
PENSIÓ	220 s.
LOCALITAT	Bonretorn
MOTIU	Pagament de rendes
ANY	1382-83
CREDITOR	Aznar Pardo de la Casta
QUANTITAT	18.000 s.
PENSIÓ	1.500 s.
LOCALITAT	València
MOTIU	Demanda reial
ANY	1382-83
CREDITOR	Arnau de Vilarnau
QUANTITAT	12.000 s.
PENSIÓ	1.000 s.
LOCALITAT	València
MOTIU	Demanda reial

ORIGEN DEL CAPITAL	CAPITAL	%
VILA-REAL	31.100 s.	26,7
VALÈNCIA	58.000 s.	49,8
ALTRES LLOCS	9.300 s.	8
DESCONEGUT	18.000 s.	15,5
TOTAL	116.400 s.	

III. 3. - Comunitat camperola i poder local (1362 - 1386).

La comunitat humana del Vila-real baixmedieval quedava singularitzada com a grup per diversos elements. Alguns d'ells quedaren ja fixats en la carta de població, punt de partida, com en la major part de les comunitats camperoles valencianes, de la vida comunitària. En ella es fixaren els límits inicials del terme municipal, els codis i marcs legals que regulaven la vida dels veïns, les relacions amb el senyor i les obligacions bàsiques del camperol pertanyent a un senyoriu. A partir d'aquí es desenvoluparen poderoses formes de cooperació i solidaritat entre els distints membres de la comunitat que es van estendre a les activitats econòmiques –a les pràctiques agrícoles, al comerç, la ramaderia, a les pastures comunals, al reg–; a les relacions amb el senyor –resistències, actuacions comunitàries–; a la cura de les estructures i elements urbans –reparació de *murs i valls*, neteja de pous i canals urbans, condicionament de calçades–.

El caràcter d'aquesta solidaritat camperola posseeix, certament, matisos ambigus ⁽⁴⁰⁾. Mitjançant aquestes formes de cooperació que de vegades, com en el cas dels regs, s'estenien a l'àmbit supramunicipal, s'intentaven superar necessitats diverses: era «la forma de relació en una determinada situació econòmica». Formes de cooperació, per tant, fonamentades sobre interessos materials però apuntalades també per ressorts ideològics diversos ⁽⁴¹⁾.

(40) S'ha destacat, per a certes localitats angleses, el declivi d'una solidaritat qualificada d'imposada a partir de la Pesta Negra de 1348 i l'apogeu d'activitats privades i independents que serien expressió d'un fort individualisme camperol, RAZI, Z.: «Family land and the village community in later Medieval England», *Past and Present*, n. 93, (1981), pp. 3-37; HILTON, R.: *Les communautés villageoises en Europe occidentale du Moyen Age aux Temps modernes*, Auch, 1984, pp. 117-128.

(41) Com indica W. Rösener, *Los campesinos en la Edad Media*. Barcelona, 1990, p. 165, no es tractava d'una comunitat idíl·lica, ni d'una relació sempre harmònica. La idealització dels pobles i antigues comunitats rurals tenen el seu origen en la crisi de les ciutats industrials del segle XIX. Veure també F. GARCÍA-OLIVER, *Terra de feudals*, València, 1991, p. 56. L'autor subratlla el paper de les confraries laïques rurals juntament amb d'altres elements que reforçaven la identitat de les comunitats camperoles valencianes.

Cal fer notar que aquesta solidaritat –amb unes bases econòmiques i que es manifesten a nivell jurídic, religiós i polític– es desenvolupa en una societat eminentment conflictiva en la qual el camperolat es caracteritza per la seua pertinença a una mateixa classe social definida pel seu lloc en la producció dels béns materials, la possessió dels mitjans de producció agrícoles, la importància del treball familiar en l'explotació camperola, la integració en una comunitat, el fet de sustentar a classes i institucions superficades i una cultura camperola influïda per la ideologia dominant ⁽⁴²⁾. Tots aquests factors, encara que ens permeten parlar del camperolat com a grup social, no ens poden fer oblidar que en el seu si existia una estratificació i diversitat molt extensa que les fonts reflecteixen insistentment i que fa intel·ligible la dinàmica de la vida comunitària.

Els veïns del Vila-real de la segona meitat del segle XIV es caracteritzaven majoritàriament per la pertinença a aquest grup social. La possessió de terres i béns agraris estava generalitzada i únicament 24 titulars del padró de béns estudiat –entre els que es trobaven 3 almoines, 2 herències i 9 mullers–, sobre un total de 383, limitaven les seues possessions a béns urbans i mobles. Dins d'aquest grup existia una gran diversitat econòmica: un abisme separava a l'hereva de Jaume Ribau, amb 150 s. de riquesa patrimonial, sobre la que el redactor del padró indicava *per ço com no ha res*, de Pasqual Torner i sa mare, que reunien un patrimoni valorat en 22.050 s. ⁽⁴³⁾. Per això, hem considerat operatiu per a l'estudi establir tres grans grups de riquesa que ens permeten analitzar l'estratificació interna: els camperols que posseïen menys de 1.000 s. de riquesa patrimonial, els que posseïen entre 1.000 i 3.000 i els que superaven els 3.000 s. ⁽⁴⁴⁾. El primer grup estava compost per 188 unitats domèstiques o focs –el 49% del total, amb 26 herències, 42 mullers i 3 almoines– i li corresponia l'11% de la riquesa global. En el segon grup, el dels camperols mitjans, se situaven el 30% dels titulars –114, amb 15

(42) Sobre el tema, HILTON, R.: *Conflicto de clases y crisis del feudalismo*. Barcelona, 1988, especialment pp. 13-23.

(43) AMV, padró n. 850, fs. 41 i 108.

(44) Per a la classificació s'ha tingut en compte que el valor d'una propietat agrària mitjana rondava els 1.300 s. A aquesta suma calia afegir el valor d'una casa com a mínim i algun bé moble, amb això ens aproximàvem al patrimoni dels camperols mitjans que oscil·laria entre els 1.000 i 3.000 s.

herències, 15 mullers i 2 almoines– amb el 25% de la riquesa. En el tercer grup el 21% de les unitats familiars abastaren el 64% de la riquesa –i el 73% dels béns no agraris–. Dins d'aquest grup destaca el subgrup dels que tenien més de 5.000 s. de riquesa patrimonial: 33 llinatges –alguns d'ells amb diverses unitats familiars, com el Calaceit amb 3, el Martí amb 3, el Guasch amb 2 i el Juneda amb 2– que acumulaven el 35% dels béns agraris, el 57% dels no agraris i el 44% de la riquesa total. Cal destacar, per tant, que quasi la meitat de la població quedava per sota del que es pot considerar una riquesa mitjana i que en el grup superior es produïa una forta concentració de béns, especialment dels no agraris (Gràfic VIII).

En aquesta elit camperola no eren infreqüents els agrupaments familiars amplis. Encapçalaments com *Arnau Aïç e sos germans*, *Jordà de Calaceyt e sa sogra*, *Marco de Calaceyt e sos cunyats*, *Jaume Pedrinya e son nebot*, *Gil de Sentvicent e sa fillastra o Pasqual Torner e sa mare* suggereixen que els membres d'aquests llinatges s'agruparen sota l'escut protector i la tutela d'un prohoms que és el que figurava en la vida pública. En la família Aïs, per exemple, era un dels germans, Arnau, el que acomplia funcions públiques, mentre que les activitats dels seus germans Bertomeu i Jaume són ignorades per les fonts d'aquesta etapa ⁽⁴⁵⁾. Aquesta tutela queda clarament reflectida en la carrera eclesiàstica que realitzaven alguns dels seus membres. Personatges de la família Calaceit, Pineda, Samell o Guasc ingressaven en 1341 en l'anomenada «milícia clerical» integrant-se en la carrera eclesiàstica per a rebre la formació que posteriorment els seria necessària per acomplir les seues activitats i, de vegades, avançar en ella recolzats per solidaritats que prohoms del seu llinatge s'encarregaven d'establir. Així, en 1341 Arnau Aïs prestava títol –dotació i garantia econòmica– a Gil Montanyes per a l'accés al sots-diaconat, Jordà de Calaceit en 1373 a Miquel Navarro per aconseguir el grau de prevere i Bertomeu Guerau en 1375 a Domènec Guerau per al mateix grau ⁽⁴⁶⁾. Al voltant

(45) PI APARICI, J.F.: *Configuración y ascenso social de un linaje: la documentación de los Cucaló de Montull (ss XIV - XVI)*. Tesi de llicenciatura inèdita. Universitat de València. Facultat de Geografia e Historia, 1989.

(46) VIDAL CASTAÑ, S.: *Memoria de la investigación sobre documentación del Archivo de la Catedral de Tortosa referida a Villarreal (1341-1377)*. Memòria d'investigació inèdita. Departament d'Història del Dret. Universitat Jaume I de Castelló.

d'aquestos notables s'organitzaria una jerarquia familiar en la que els distints components del llinatge tindrien funcions específiques. Les principals activitats dels prohoms, tal com reflecteixen els Manuals de Consells i Llibres de Claveria, no eren les pròpiament agrícoles. La gestió de la política local –amb freqüents desplaçaments a València o Barcelona–, el préstec censal o a curt plaç i l'arrendament d'immobles urbans els exigien una dedicació absoluta.

La possessió de molins, que és una característica en la majoria dels patrimonis d'aquest grup, els portà a actuar conjuntament en els llargs plets que confrontaven els interessos dels *perçoners dels molins* amb els dels regants ⁽⁴⁷⁾. L'arrendament d'*alberchs* i d'immobles urbans altament valorats ho realitzaren els llinatges Calaceit i Aís (Apèndix, docs. I i II), mentre que el préstec censal al Consell de Vila-real i als d'altres localitats pròximes com Onda o Betxí no excloïa altres formes de préstec més modestes a petits camperols necessitats de numerari per a la compra de terres. En 1404, per exemple, Arnau Aís comprà per 50 s. una alqueria situada a Vila-real subhastada públicament pel justícia de la vila. El propietari de l'alqueria tenia anteriorment deutes de 166 s. 6 d. i 120 s. amb Arnau Aís. Un altre membre de la família Aís, Jaume, adquirí en 1411 un hort que venia satisfent un cens de 6 d. anuals a Arnau Aís per 132 s. ⁽⁴⁸⁾.

Els baixos preus pels que foren comprades aquestes terres –principalment l'alqueria– ens fan pensar que darrere d'aquestes operacions s'amaguen les dificultats dels venedors per tornar els préstecs o pagar pensions derivades dels mateixos en els que la terra es va posar com a garantia. De fet, en els protocols notariais del segle XV existeixen diversos exemples que i.lustren aquestes pràctiques.

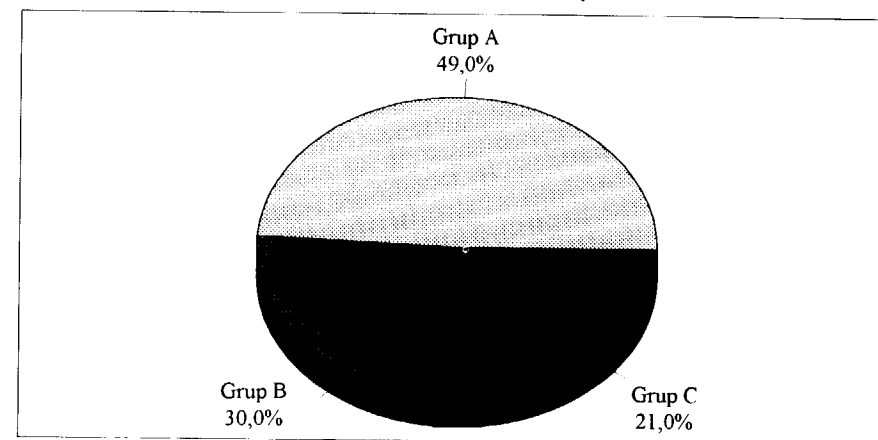
(47) Veure nota 9 d'aquest capítol.

(48) PI APARICI, J. F.: *Configuración y ascenso...*, p. 87 i ss.

GRÀFIC VIII.-

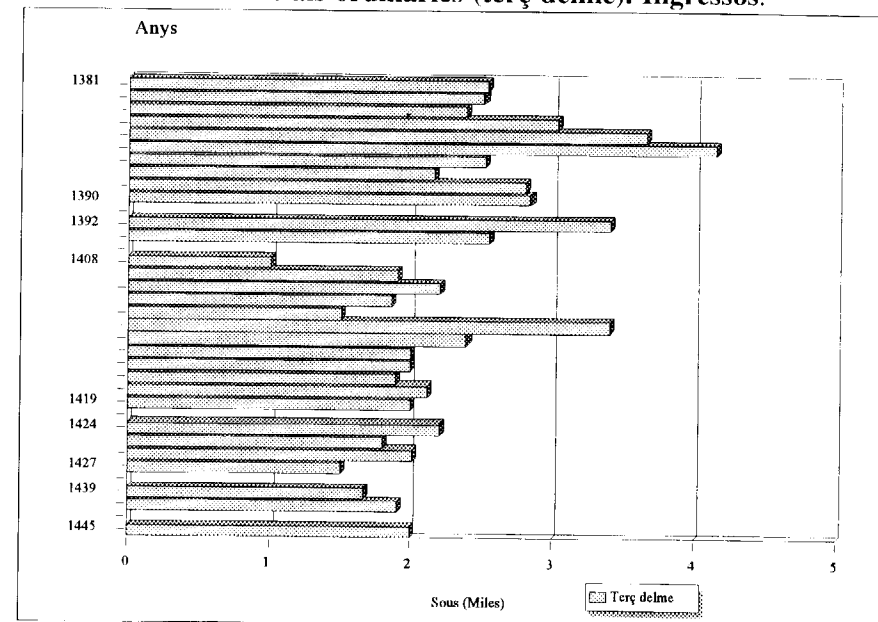
Estratificació interna de la comunitat (1362 - 1375)

Grups de riquesa: A: menys de 1000 s. de riquesa. B: entre 1000 i 3000 s. de riquesa. C: més de 3000 s. de riquesa.

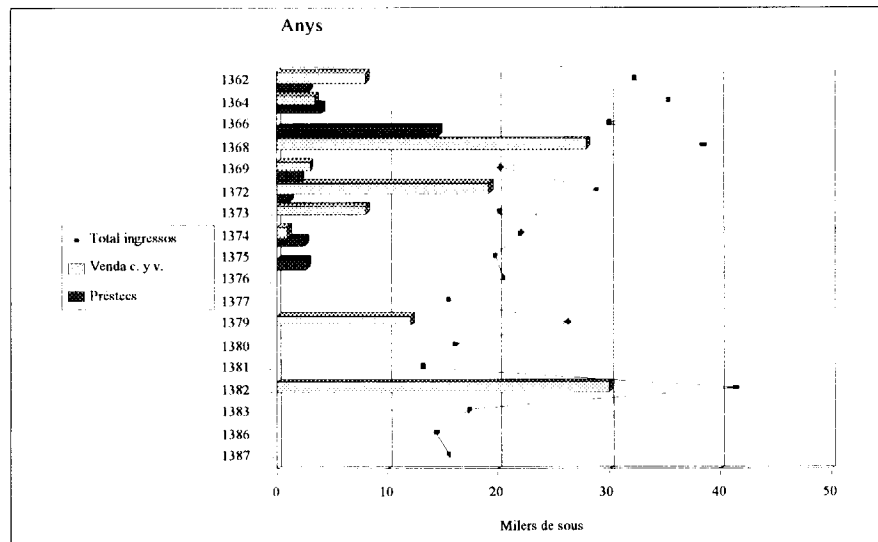

GRÀFIC IX.-

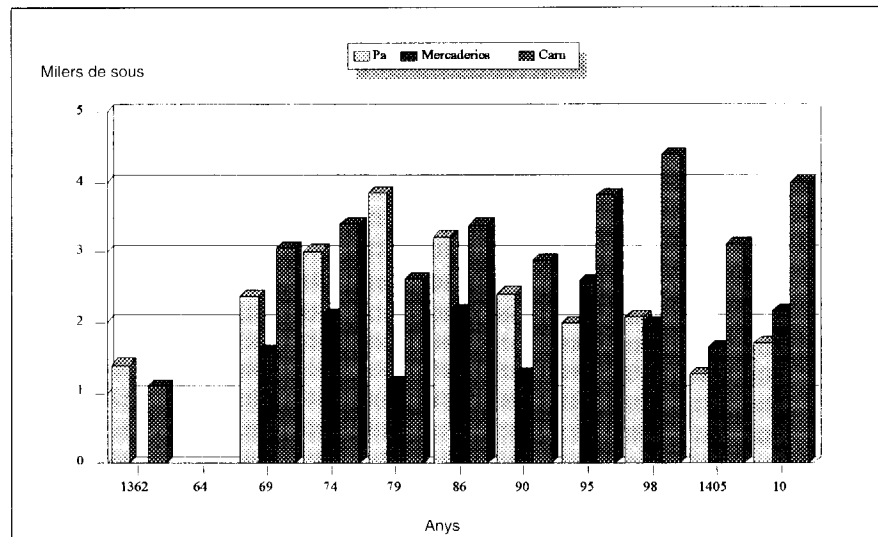
Rendes reials ordinàries (terç delme). Ingressos.

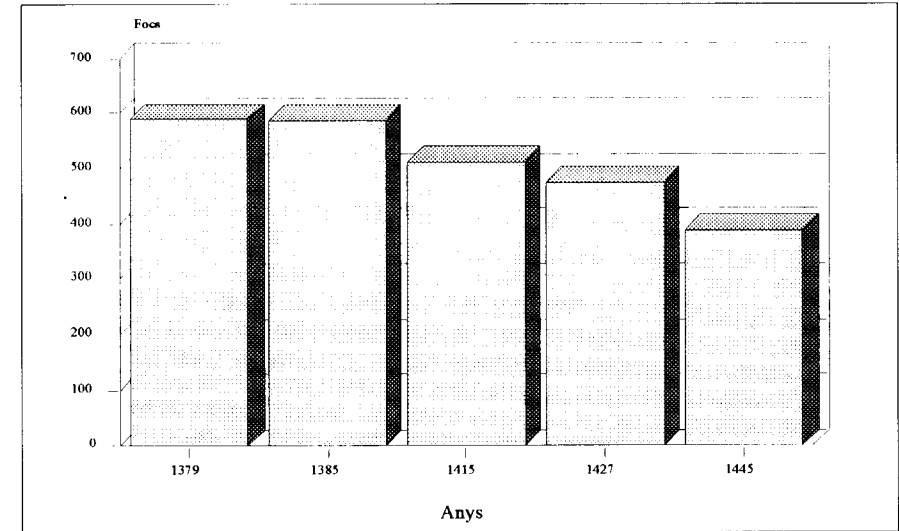
GRÀFIC X
Evolució dels ingressos i del deute públic (1362 - 1386)

GRÀFIC XI
Evolució dels ingressos per imposicions (1362 - 1412)

GRÀFIC XII.-
Evolució de la població a Vila-real.

En 1434 na Violant, vídua d'Arnau Bosc –un prohoms que entre 1362 i 1375 posseïa una fortuna valorada en 8.350 s.– prestava 200 s. a Miquel de Sentvicent per comprar un *troç de terra* amb olives i corral. A canvi d'aquesta suma, Sentvicent es comprometia a satisfer una pensió anual de 15 s. censals ficant com a garantia les terres comprades i una altra parcel·la de vinya. La resta dels diners fins assolir els 570 s. pels quals fou venut el *troç de terra* tampoc fou aportat pel comprador, sinó que aquest prometé pagar-ho al venedor en dotze anys satisfent, mentrestant, un interès de 18 d. per lliura ⁽⁴⁹⁾. Aquestes fórmules creditícies que permetien a camperols molt modestos accedir a la compra de terres constituïen, sens dubte, un negoci lucratiu per als elements de l'oligarquia local que les practicaven ⁽⁵⁰⁾.

Entre els distints llinatges existien aliances i llaços de solidaritat fonamentats en interessos comuns que es generaven en l'activitat política i en les esferes de la inversió, la comercialització i el préstec. La participació

(49) AMV, PN 1736, fs. 83-83v.

(50) També membres del llinatge Calaceit, AMV, PN 1736, fs. 25v.-27v.

en activitats econòmiques similars, la formació de companyies per a l'arrendament d'imposicions i la rotació en els càrrecs municipals afavorien les solidaritats entre aquests llinatges. L'activitat militar també degué fonamentar, en certs moments, aquesta cohesió. En 1348 un membre del llinatge de la Font (Bernat, que ocupava a més a més el càrrec de lloctinent del justícia) i dos del llinatge Calaceit formaven part de la petita cavalleria (7 genets) de la host local mobilitzada amb ocasió dels esdeveniments de la Unió ⁽⁵¹⁾.

Però els mateixos motius que fonamentaven aquesta cohesió degueren donar lloc a competències, enfrontaments i disputes sobre els quals l'opacitat de les fonts utilitzades és quasi total, tal vegada per la intenció dels dirigents locals de preservar un sentit d'identitat comunitària. Amb tot, els protocols notariais del primer terç del segle XV ens proporcionen alguna informació sobre el tema. El 29 de desembre de 1427 el prevere Bertomeu Galceran feia una declaració davant del notari Guillem Ocelló sobre la seua parentela per a evitar, segons ell, els conflictes i debats que se susciten en la provisió de beneficis i capellanies en l'església de Vila-real. El prevere feia gala d'una prodigiosa memòria en enumerar els seus parents a Vila-real, Nules i Borriana. Recordava, a més a més, que el seu avi era de Catalunya, del lloc de Bonastre, *damunt Altafulla, prop de Tarragona* i declarava amb la minuciositat característica d'un grup per al que les solidaritats familiars són essencials sobre tota la seua parentela a Tarragona, Bonastre, Valls i Barcelona. Posteriorment, Bertomeu Galceran advertia sobre una sèrie de llinatges que havien de quedar exclosos de qualsevol benefici, ja que no *són mos parents ne vull que agen ne puxen haver en nenguna manera dels beneficis, mises e capellanies per mi instituïts o instituïdes*. Les exclusions es referien en un extens llistat que informa sobre la cruesa dels enfrontaments: *en Guillem Gomiç ni res que de Gomiç sie (...) nenguns dels Eximenos (...) Bertomeu Juneda major et menor ni res de Junedes (...) Berenguer Romeu ni res de sa generació (...)*. Quedaven també vedats els Foix, Cortes, Sifré, Oller i membres de la confraria de Sant Jaume de la vila ⁽⁵²⁾.

(51) AMV, CC n. 205, fs. 21v-24.

(52) AMV, PN 1736, fs. 99-102.

Alguns d'aquests llinatges formaren bàndols a mitjans del segle XV intervenint en les accions violentes pròpies d'aquests grups. En 1467 signaven pau i treva en Torres-torres membres del llinatge Montull i del Calp, i en març de 1468 Joan II absolia Jaume Montull, Joan de Calaceit i al batlle de la vila Francesc Montull de les acusacions formulades pel llinatge Calp ⁽⁵³⁾.

Els enllaços matrimonials estigueren al servei de la política del llinatge, servint per a segellar i ampliar aliances i, de vegades, per a promocionar socialment a algunes de les famílies més riques. Una de les filles d'Arnau Aís, Isabel, es casà a mitjans del XV amb Francesc Montull, batlle de Vila-real i membre d'una família de notaris que ocupà el càrrec d'escrivà de la Cancelleria Reial, veient recompensats els seus serveis per Alfons V en 1447 amb la concessió vitalícia de la batllia de Vila-real que quedava, a més a més, lligada a la família per a la seua transmissió hereditària. Per a Francesc Montull el matrimoni amb la filla d'un acabalat camperol suposà l'accés a una part de les rendes dels molins de la família Aís i al cobrament de deutes i pensions en Betxí, Almassora, Artana, Espadella, Ayodar i Alcora ⁽⁵⁴⁾.

El control de la xarxa política local i de les institucions del govern eren objectius que no podien estar absents en les estratègies d'aquesta elit. No oblidem que, en un moment en el qual el desenvolupament de l'estat centralitzat era encara incipient, el poder local tenia àmplies competències que abraçaven la fixació de normativa referida a l'activitat agrària, comercial o artesanal (*establiments*), la fixació d'impostos locals (imposicions, peita), la gestió del nucli urbà, el disseny de la política pressupostària pel que fa al deute públic, —préstecs, venda de censals—, l'arrendament d'imposicions i rendes, etc.

L'accés d'aquests grups al poder local es veié afavorit per l'evolució que experimentaren les institucions municipals bàsiques en el regne de València. Al llarg del segle XIV el Consell general o assemblea veïnal

(53) PI APARICI, J. F.: *Configuración y ascenso...*, p. 105 i ss.

(54) PI APARICI, J. F.: *Configuración y ascenso...*, p. 44-49.

àmplia anà perdent protagonisme en favor de formes delegades com el Consell de prohoms o assemblea veïnal reduïda en les quals el control dels notables locals anava en augment. Com senyala Torras i Ribé per a aquesta etapa, encara que en els Consells trobaven normalment lloc les distintes mans (*major, mitjana e menor*) aquesta representació no era ni democràtica ni proporcional al nombre d'integrants de cada mà, existint una clara «disfuncionalitat entre base sociològica i representació en el municipi» ⁽⁵⁵⁾. Els mecanismes electius preveïen la participació dels consellers i jurats sortints en l'elecció dels nous Consells, fet que era aprofitat per les oligarquies locals per a perpetuar-se en els càrrecs ⁽⁵⁶⁾.

De fet, al Vila-real del període estudiat, no hem pogut documentar la celebració de cap Consell General. Sí s'ha pogut analitzar, en canvi, la composició d'un consell de veïns o assemblea restringida celebrat en 1368 ⁽⁵⁷⁾. Sota la presidència dels quatre jurats de la vila es reunien 40 prohoms, *consilarii et vicini dicte ville*, amb la finalitat de triar representant per a la venda d'un censal. S'han pogut identificar els patrimonis de 38 d'aquests veïns a través del padró n. 850 de l'Arxiu Municipal de Vila-real i observar que el primer dels 3 grups de riquesa que hem establert –béns valorats en menys de 1.000 s.– quedava exclòs del Consell. Sols Daude Devinat, un personatge que mantenia una relació molt particular amb l'administració i era lliure de peita, pertanyia a aquest grup. El segon grup, format per les fortunes compreses entre 1.000 i 3.000 s., estava representat per 13 consellers. Els 24 restants pertanyien al tercer grup, amb patrimonis superiors a 3.000 s. D'aquesta forma, la representació era inversa a la importància numèrica dels grups, i el segment minoritari era el millor representat. La competència entre llinatges cohesionants per solidaritats familiars va tenir el seu ressò en disputes per dominar aquest organisme

(55) TORRAS RIBÉ, J. M.: *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808)*. Barcelona, 1983, p. 61 i ss. Per al cas valencià, FURIÓ, A.: *Camperols del País Valencià*, València, 1982, pp. 152-160.

(56) A Castelló ja les Ordenances de 1341 establien que els consellers entrants foren elegits pels nous jurats i sis personatges (dos per mà) nomenats per jurats i consellers sortints, ARROYAS SERRANO, M.: *El Consell de Castellón en el siglo XVII*. Castelló, 1989, p. 36 i ss.

(57) AMV, CC 209, Pergamí d'enquadernació.

clau de l'administració municipal. Bernat Cortés, Arnau Aís i Arnau Bosc foren elegits pel Consell en 1364 per parlar amb el comte de Trastàmara, senyor de la vila, i demanar perdó per les penes en les quals havia incorregut el Consell *com privaren certs hòmens de Consell. E que tots aquells qui eren stats privats tornassen en lo dit Consell* ⁽⁵⁸⁾.

El Consell tenia competències per a triar, d'entre els seus membres, als jurats i al tresorer, autèntics gestors de l'activitat municipal durant un any que, normalment, començava en Pasqua. El sistema predominant per a l'elecció d'aquests càrrecs en els territoris valencians d'aqueixa època era el de cooptació, és a dir, els jurats sortints i el Consell restringit realitzaven l'elecció dels nous magistrats. Les escasses dades disponibles suggereixen que el sistema d'elecció al Vila-real de l'etapa estudiada es corresponia amb el model esmentat. Així, els jurats sortints triaven d'entre els prohoms que formaven el Consell de veïns als 4 personatges que acomplirien els càrrecs durant un any. En 1382 Antoni Guasc, com a lloctinent de batlle, presentava una queixa davant dels jurats *per ço com afermave que ls dits jurats havien facta elecció de jurats novellament sens que non havien appellat batlle*. El síndic o tresorer, responsable de les finances locals, era elegit, com indica Bernat Garriga en 1376, *en lo dit Consell e ab redolins dimarts que.s comptaven secunda die junii* ⁽⁵⁹⁾.

Els Manuals de Consells de principis del XV i lustren molt millor que aquestes escasses dades les pràctiques electives. En 1411, per a l'elecció de nous jurats els 4 sortints nomenaven, en presència del Consell, 4 electors per parròquia (Santa Maria, Sant Julià, Santa Llúcia i Santa Caterina) fins un total de 16. Aquests personatges triaven un candidat per parròquia, i dos *manlevats acompliment de sis*, els noms dels quals eren introduïts en *redolins* de cera per a després extreure 4 a l'atzar. De l'elecció s'havia de donar coneixement al batlle ⁽⁶⁰⁾.

(58) AMV, CC 207, f. 18 v.

(59) AMV, CC 219, f. 41 v, CC 215, f. 1v.

(60) AMV, MC 6, f. 77. A mitjans del XV a Onda els dos justícies - el reial i el de l'Ordre de Montesa -, els jurats sortints i el Consell de prohoms restringit triaven 6 noms que eren introduïts en rodolins perquè un xiquet triara 3 a l'atzar. FRADEJAS, C.; GARCÍA LLAMAZARES, P.: «El régimen municipal de Onda a mediados del siglo XV» *Butlletí del Centre d'Estudis Municipal d'Onda*, n. 2, (1989), pp. 7-89.

Com a conseqüència d'aquests mecanismes els principals càrrecs municipals foren ocupats per membres de l'èlit local. Així ocorregué, almenys, amb els 35 càrrecs municipals –28 jurats i 7 clavaris– de l'etapa 1362-1375 que hem pogut documentar. D'aqueix anàlisi es dedueix que el primer grup de població –fortunes inferiors a 1.000 s.– quedava fora del govern local, i que el 83% dels subjectes que acompliren càrrecs de jurat o clavari pertanyien al tercer grup. Aquesta oligarquia participava també en els negocis relacionats amb l'administració municipal: dels 31 compradors de sises detectats durant el període esmentat, 11 acompliren diversos càrrecs municipals i alguns d'ells, com Arnau Aís, Jaume Pedrinya, Jaume Juneda o Marc de Calaceit, esdevingueren creditors del Consell mitjançant el préstec censal. D'aquesta forma lligaren els seus negocis particulars als del municipi, disfrutant del prestigi que derivava de l'acompliment de funcions rectores, de la informació privilegiada a la qual tenien accés i de les relacions amb personatges econòmica o políticament notables.

L'èlit local acomplí un complex paper de mediació ⁽⁶¹⁾ entre la comunitat camperola i la senyoria, procurant conjuguar en la seua gestió els interessos de la monarquia com titular del senyoriu i els del camperolat com grup de pertinença. Si, per un costat, facilitaren la recaptació de les rendes senyorials i feren possible el funcionament de la fiscalitat estatal a escala local, per altra banda, encapçalaren accions de resistència davant diverses exigències senyorials considerades arbitràries. Entre elles, podem destacar les encaminades a *mitigar e relaxar la host* que es demanava a la vila ⁽⁶²⁾,

(61) En abril de 1366, per exemple, el savi *en dret* valencià Ramon Nebot es querellava contra la vila i exigia el pagament immediat de penes que ascendien a 10.000 s. Bertran de Calaceit, un influent prohoms, li donà allotjament en sa casa, on va rebre presents del Consell. Finalment, Ramon Nebot renuncià a les penes a *pregàries del dit En Bertran de Calaceit e de alguns altres prohoms*, AMV, CC 206, fols. 21 i 22. Sobre el paper mitjador dels dirigents locals, veure LEVI, G., *La herencia inmaterial. La historia de un exorcista piamontés del siglo XVII*, Madrid, Nerea, 1990, 119-141.

(62) En novembre de 1364 els jurats escrigueren al comte de Trastàmara, senyor de la vila, i a Goçalbo Mexia, pregant-los que els feren lliures de la host que demanaven per anar a Mora. En 1365 els jurats anaren a Onda amb Marc de Calaceit per a entrevistar-se amb el noble Joan Alfons de Xèrica i *scusar ab aquell les hostes*, intentant una composició econòmica. Aquestes gestions degueren fracassar, i poc després es tractà amb el comte que sols foren mobilitzats 100 homes. El síndic es desplaçà també a

l'oposició als pagaments de tributs ordinaris com la peita, o extraordinaris com el *maridatge* ⁽⁶³⁾, els enfrontaments amb els oficials del rei al voltant de l'aportació de bèsties de càrrega –*atzembles*– i les resistències al pagament de subsidis aprovats en corts ⁽⁶⁴⁾. Les resistències recobraren especial vigor en moments de dificultats, com 1366, en els quals les exigències econòmiques formulades des de diverses instàncies se superposaven, i implicaren en algun cas per als jurats la presó o l'embargament de béns.

Almenara per a pregar al comte que *furs i privilegis* foren respectats pel que fa a *alcuns enantaments que l'alcalde feye en la dita vila*, AMV, CC 207, fs. 12, 38 i 39v. A finals de l'estiu de 1369 l'escrivà del Consell, Marc de Calaceit, viatjà a València per *soplicar lo senyor rey... que volgués mitigar e relaxar* una certa part de la host per *ço que la dita vila no romangués deserta ni despachada de gent (...)* ab dos sous que donà al porter del dit senyor rey per *ço que li donàs loch que pogués entrar en la cambra del dit senyor rey*, CC 210, fol. 42v.

(63) En 1366 el saig ordenà tancar els forns de la vila en cinc ocasions mentre que el batlle reclamava el pagament de la peita, CC 208, f. 11. En 1372, després que s'hagueren pagat 16.000 s. a la senyora infanta per la sentència del Molí Nou, hi ha una demanda d'aquesta contra la vila en la qual exigeix 200 florins en ajuda del seu matrimoni. Els jurats al·legaren l'existència d'una lletra reial que els exemptava del compromís, a la qual cosa el porter del rei respongué embargant la porcada de la vila. En octubre de 1373 els jurats foren citats a València davant l'audiència de l'infant Joan, *afermançats y caplevats per rahó de la quí.s deye ésser facta resistència al porter del senyor rey*. El procés per la resistència acabà en febrer de 1374 amb el pagament de 2.595 s. 4 d., més tres florins amb els que Jaume Pedrinya havia comprat a València dos parells de capons per al *sotsdispenser* de l'infant *per ço que en lo dit feyt li fos favorable e li ajudàs a donar en dreta spaxadament*, CC 212, fols. 13, 15v, 20v, 22, 27, 37, 39v, i 40.

(64) Les resistències a subministrar bèsties de càrrega es produïren en 1366 i 1374. En octubre de 1374 els jurats estaven presos per aqueix motiu a Borriana, CC 208, f. 17v; CC 213, f. 24v. En desembre de 1366 Joan Debre, comissari del rei, es desplaçà a la vila per a exigir la *preferta de Monçó*, amenaçant amb la confiscació de béns. La resistència dels jurats vingué seguida d'un procés que es perllongà fins 1368, CC 208, fs. 12, 12v, 13 i 13v.; CC 209, fs. 20v. i 22.

IV

CONCLUSIONS

Durant les darreres dècades del segle XIII i les primeres del XIV el creixement del nucli urbà de Vila-real propicià la suplantació de l'antic poblament musulmà dispers en alqueries, del qual eren vestigi les pobles de Bonretorn, Carabona, Bellaguarda o Bonastre. Mentre aquestes eren sotmeses, no sense enfrontaments, al control jurídic i administratiu del centre dominant, l'augment demogràfic de la vila facilità el procés d'emancipació administrativa de Borriana, que culminà en 1317 amb la ratificació de l'autonomia de Vila-real pel monarca. Alguns indicadors indirectes –com el preu de l'arrendament del terç delme– ens fan pensar que a mitjans del segle XIV la vila ja hauria d'haver assolit un nivell demogràfic similar al de 1379, any en el qual es comptabilitzaren 590 focs. Un volum significatiu en la zona, encara que superat per les grans viles valencianes com Xàtiva, Alzira, Morella o Castelló, que situava Vila-real entre els centres mitjans castellanencs com Onda, amb 633 focs en 1373, Sant Mateu, amb 890 en 1379, o Borriana ⁽¹⁾.

Aquest creixement es concretà en un intens aprofitament agrícola del sòl, especialment destacat en la zona de regadiu, on l'alt valor mitjà de la fanecada –110 s.– suggereix el guany d'alts rendiments. En els camps de secà, en els quals predominaven els cereals o la vinya i el cultiu d'arboris, que podia haver suposat una major diversificació de les labors agrícoles, era encara incipient, la ínfima valoració de les parcel·les –el valor mitjà de la fanecada de terra davallava fins els 4'5 s.– indica un aprofitament extensiu dels terrenys i una baixa productivitat. La intensa colonització de la franja regada conduí a una enorme fragmentació de les parcel·les d'horta, inferiors en la seua majoria a les 5 fanecades –471 parcel·les sobre un total de 658

(1) F. GARCÍA-OLIVER subratlla la importància de la xarxa de centres petits i mitjans que funcionaren com a centres comarcals de mercat, cohesionant el territori, *El llibre d'establiments de Gandia*. Gandia, 1987, pp. 14-16. Sobre la demografia medieval valenciana i castellanenca, FURIÓ, A.: «La Baixa Edat Mitjana (segles XIV i XV)», *Història del País Valencià*, València, 1992, pp. 101-103; GUINOT, E.: *Feudalismo en expansión en el norte valenciano*. Castelló, 1986, p. 439; FERRER NAVARRO, R.: «La Plana: su estructura demográfica en el siglo XV», *Hispania*, 5 (1975), pp. 67-91.

estudiades—. Encara que aquesta atomització del parcel·lari permetia l'accés de quasi totes les unitats domèstiques a una o dues petites hortes i feia factible el seu cultiu amb escàs instrumental ⁽²⁾ impedia, al mateix temps, una explotació racional de les terres més riques, tancant-se així la possibilitat d'una agricultura més intensiva, que haguera necessitat parcel·les de més grandària. Per altra banda, l'acotament de l'horta enfront del ramat impedia un major adobat, produint-se una renúncia deliberada als fertilitzants d'origen animal per a suplir-los amb els d'origen humà i amb l'aigua. D'aquesta forma es preservava la fràgil estructura de la xarxa de canals, però es limitava el desenvolupament de la ramaderia local.

Els principals productes cultivats —cereal i vinya— permetien a les explotacions camperoles l'assoliment d'un objectiu fonamental com era l'obtenció de productes que podien ser conservats durant molt de temps, assegurant l'autosuficiència del grup domèstic durant tot l'any. Algunes de les principals debilitats de les explotacions, com l'escassetat de capitals per a invertir —444 parcel·les sobre 1.540 estaven sotmeses a censos que en molts casos tenien el seu origen en deutes contraets pels camperols— o l'escassetat de ramat de labor s'aguditzaven en les més petites. La fragmentació del parcel·lari —mitjana global de 4 parcel·les per explotació— i la seua dispersió s'incrementaven en les empreses majors, on la mitjana era de 8 parcel·les per explotació. Encara que alguns dels camperols més acabats mantenien agrupaments familiars amplis que afavorien la concentració del patrimoni, les pràctiques testamentàries més generalitzades, documentables en els protocols notariais del segle XV ⁽³⁾, actuaven en contra de la integritat de les tenències. Si abans de formalitzar-se el matrimoni era usual que la parella firmara la germania de béns, per la qual tots aquests esdevenien ganancials (Apèndix, doc. VI), també era freqüent que a la mort d'un dels cònjuges es procedira a la divisió dels béns matrimonials comuns entre el cònjuge

supervivent i els hereus, tenint sempre en compte el que fou disposat en les clàusules testamentàries (Apèndix, docs. VII, VIII, IX, X i XI).

Aquestes debilitats estructurals de les explotacions i sistemes agraris, comuns a la major part de les explotacions camperoles valencianes ⁽⁴⁾, amplificaven l'impacte de les adversitats climatològiques, que conduïen amb facilitat a greus crisis d'avituallament. En 1374 i 1375, davant una forta sequera que provocà dificultats d'aprovisionament i un augment considerable dels preus del cereal, el Consell adoptà un conjunt de mesures —com el desplaçament d'emissaris, la concessió d'ajudes en menut als proveïdors, la prohibició de sortides de cereals de la vila i la contractació de remeses de gra amb mercaders— que, encara que suposaren un desemborsament de 5.480 s. en 1374-75 i 5.000 s. en 1375-76, difícilment podien actuar amb eficàcia enfront d'aquests problemes. Els períodes d'escassetat forçaren novament el Consell a l'adquisició de cereals en febrer de 1388, maig i juny de 1389, 1395 i 1396 ⁽⁵⁾ i deuen relacionar-se, al nostre parer, amb el descens de la recaptació per imposicions de pa, vi i ordi que s'observa a partir de 1390 (Gràfic XI).

Al llarg de la primera meitat del segle XV les crisis de subsistències es van fer més freqüents, augmentant progressivament les quantitats invertides pel Consell en proveïments fins arribar als 18.203 s. 8 d. desemborsats en l'exercici 1449-50, una quantitat que obscureix les despeses de la segona meitat del XIV ⁽⁶⁾. Les crisis agràries de l'etapa 1415-1450 vingueren acompanyades per un conjunt més ampli de disfuncions —com les epidèmies de 1420-21 ó 1450-51 i una caiguda demogràfica de 148 focs— que donen testimoni de l'impacte de la denominada crisi de la Baixa Edat Mitjana a Vila-real ⁽⁷⁾. Al mateix temps, semblen manifestar-se tímids intents de

(2) Els inventaris de béns contenen alguna informació sobre els instruments de labor del camperolat. Veure, per exemple, el document n. V de l'Apèndix.

(3) Aquestes pràctiques traduïen les normes jurídiques vigents sobre divisió igualitària entre els hereus, BELDA SOLER, M.A.: *El régimen matrimonial en los Furs de Valencia*. València, 1966; existien també elements correctors de la fragmentació patrimonial, com la millora de determinats hereus, GARCÍA-OLIVER, F.: *Terra de feudals*. València, 1991, pp. 101-105.

(4) FURIÓ, A. i GARCÍA-OLIVER, F. assenyalen que la major part de les explotacions valencianes per ells estudiades no assolien les extensions de 10 i 5 Ha., suggerides en altres zones d'Europa com mínimes per garantir l'autonomia de l'explotació camperola, *Dificultats agràries...*, pp. 289 i ss.

(5) AMV, MC 3, fs. 8, 27v-28, 29v, 32v, 65; CC 227, fs. 3v i 8v.

(6) AMV, CC 258, f. 21v.

(7) Les mortaldats epidèmiques i es documenten en 1420-21 i 1450-51. DOÑATE SEBASTIÀ, J. M.: «Datos negativos, referidos a la Plana de Castellón, en relación

reconversió agrària amb la introducció de nous cultius, com l'arròs o la morera ⁽⁸⁾. El descens d'habitants de la vila estigué sens dubte relacionat amb l'augment de mà d'obra mudèjar, procedent, dels nuclis de Betxí, Eslida, Artana, Aigües Vives i Vall d'Uixó, que es faria càrrec dels cultius situats en els punts més allunyats del terme en funció de la proximitat als llocs de residència. Tot aquest procés culminaria en 1566, data en la qual, segons Concha Domingo, els nuclis moriscos d'Artana, Eslida, Vall d'Uixó i Vilavella, i els mixtos de Betxí i Mascarell –especialment Betxí– proporcionaven importants contingents d'agricultors a Vila-real. Per a aquesta data, a més a més, s'havia produït una intensa transformació dels paisatges agraris consistent en la reducció dels cultius de cereal en règim extensiu i vinya i en l'ampliació de la superfície d'horta i dels cultius arboris, principalment olivar i garrofer ⁽⁹⁾.

Juntament amb els problemes relacionats amb l'agricultura i l'estancament o declivi de la població, els poders locals degueren afrontar els derivats de la guerra amb Castella i el perfeccionament de la fiscalitat estatal, que es concretaren amb importants demandes econòmiques a la institució municipal. En els exercicis de 1362-63, 1364-65 i 1366-67 s'efectuaren diversos pagaments connectats amb els subsidis aprovats en corts, entre els quals cal destacar els 14.230 s. satisfets en 1364-65. Les obres de reparació del mur –25.080 s. invertits per aquest concepte entre

con la Peste Negra de 1348», *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, (1967), v. I, pp. 30-31. La caiguda demogràfica fou general en quasi tota la zona castellonenca i és atribuïble, en gran part, a l'emigració, IRADIEL, P.: «El segle XV. L'evolució econòmica», *Història del País Valencià. De la conquesta a la federació hispànica*. Barcelona, 1989, v. II, pp. 267-275.

(8) Sobre la morera, DOÑATE SEBASTIÀ, J.M.: «La seda en el Archivo Municipal de Villarreal», *Datos para la historia de Villarreal*, v. V, pp. 43-71. Pel que fa a l'arròs, des de 1388 es mantenia un plet davant el lloctinent de governador del riu d'Uixó i el procurador fiscal del rei actuava contra diverses persones de la vila perquè *correnties ni estanties en aroçes ne en terres cultes ne incultes no fossen feytes*, AMV, CC 225, f. 12v.

(9) Una significativa presència mudèjar es documenta ja en la llibreta cobradora de la peita de 1444, AMV, Pexa, Padrons, n. 1062. Sobre la situació en 1566, DOMINGO, C.: *La Plana de...*, pp. 38, 86 i 182.

1376 i 1386– i les peticions extraordinàries de la senyoria, emparades en la constant amenaça de venda o traspàs de la vila dins o fora de la família del monarca, suposaren lliuraments molt destacats, com els 16.000 s. de 1372-73, els 21.000 s. de 1377-78 o els 25.000 s. de 1382-83. Malgrat tot, la titularitat del senyoriu experimentà constants canvis que no sempre pogué evitar la tenaç oposició dels jurats. Les infantes Joana i Constança la manteniren entre 1355 i 1357; Enric de Trastàmara en l'etapa 1357-1366; els infants Joan i Martí reberen rendes senyorials entre 1366 i 1372; la infanta Joana i el seu marit el comte d'Empúries entre 1372 i 1376.

La satisfacció de les quantitats abans mencionades no haguera estat possible sense una reforma profunda de l'estructura dels ingressos municipals. Mentre que en 1348 la font principal de numerari per a l'hisenda local era la peita, en l'exercici 1362-63 ja s'havia operat una transformació en la tipologia dels recursos per la qual la peita quedà vinculada al pagament de pensions de censals i el gruix de les reebudes era subministrat per les sises o imposicions i el deute públic. Aquesta reforma, encara que permeté multiplicar per 2 els ingressos mitjans de l'etapa 1362-75 respecte als de l'exercici 1348-49, convertí el deute públic –que subministrà el 41% dels ingressos en 1362-75 (70.700 s. mitjançant venda de censals i violaris i 30.234 s. mitjançant préstecs) i el 29% dels ingressos en 1376-86 (45.700s. mitjançant venda de censals i violaris i 1.600 s. mitjançant préstecs)– en un fort llast per a l'economia municipal. El Consell actuà contra aquest problema aprovant una derrama extraordinària de la població o *cabeçatge* en 1379-80 per a redimir censals i, en 1390-91, mitjançant una operació de venda de pensions censals a un millor interès. En aquest darrer exercici es vengueren un total de 8.000 s. censals per 117.000 s. que s'invertiren en operacions de quitament ⁽¹⁰⁾. Amb tot, l'endeutament censal continuà éssent

(10) Pere Castellví, cavaller de València, comprà 3.000 s. per 42.000 s.; Guerau Bou, mercader de València, 2.000 s. per 30.000 s.; Jaume Vic, draper i mercader de València, 1.000 s. per 15.000 s.; Bernat Castellví, ciutadà de València, 1.000 s. per 15.000 s. i Ramon Nebot, cavaller de València, 1.000 s. per 15.000 s. La quantitat obtinguda es va invertir íntegrament a comprar els censals pertanyents als antics creditors del Consell. Aquests eren els hereus de Bernat Pàmies, de Gandia (12.000 s. per 1.000s.); la vídua de Bonanat de Berga, de València (12.000 s. per 1.000 s.); Francesc Miró, ciutadà de València (6.000 per 500 s.); Angelina, vídua de Nicolau Valeriola de València (18.000 s. per 1.500 s.); Francesc Aguilar, mercader de València (6.000 s. per 500 s.); Martí

una tara per a l'economia municipal en el Quatrecent, a l'igual que en altres localitats castellonenques com Onda o Castelló, el Consell havia d'invertir anualment fortes sumes per a satisfer els creditors. En 1439-40, per exemple, el peiter havia de destinar 6.121 s. 6 d. al pagament de pensions de censals que en la seua majoria (4.178 s.) corresponien a personatges de la localitat⁽¹¹⁾.

El desplaçament de l'impost directe pels impostos indirectes i el deute públic beneficià a l'elit del camperolat local, ja que els seus membres més destacats participaren en l'arrendament d'imposicions i en el préstec al Consell. La monopolització dels principals càrrecs de l'administració municipal per aquest grup –en el qual excel·leixen els llinatges Aís, Calaceit, Guasc, Arrufat, Juneda, Pedrinya, Bosch, Cortes i Martí– li donava la possibilitat d'accedir a informació privilegiada referida a les esferes de la comercialització i el préstec censal. L'actuació en aquests camps es complementava amb altres activitats destacades com la compra i arrendament d'immobles, l'administració de forns o molins i el préstec a petits camperols. Tot això reforçava les estratègies del llinatge per a la promoció social que, en casos com el de la família Aís, donaren els seus fruits en contraure matrimoni una dels seus components a mitjans del segle XV amb Francesc Montull, batlle vitalici de Vila-real per designació reial i antic oficial de la Cancelleria. Entre l'incipient aparat estatal i la comunitat camperola aquests personatges actuaren com mitjancers que facilitaren l'acció jurídica i fiscal a escala local, sense que això fóra obstacle perquè, com membres del camperolat, defensaren amb insistència els interessos globals del seu grup de pertinença.

APÈNDIX DOCUMENTAL

Contilloc, ciutadà de València (6.000 s. per 500 s.); Francesc Pérez, peller de València (12.000 s. per 1.000 s.); micer Bernat Blanc, de València (13.000s. per 1.000s.), Martí Eiximenez Romeu, de Gandia (6.000 s. per 500 s.); Miquel Arrufat, de Vila-real (12.000 s. per 1.000 s.); Antònia, vídua de Bernat Pinell de Castelló (6.000 s. per 500s.); Guillamó Castelló, de Borriana (3.000 s. per 250 s.) i Elvira, vídua de Ramon Monreal, de Benassal (5.000 s. per 375 s.). AMV, CC 225, fs. 1-5 i 37-42.

- (11) Sobre l'endeutament censal a Onda i Castelló en el segle XV, FRADEJAS, C.; GARCÍA LLAZAMARES, P.: *El régimen municipal...*, p. 60 i ss.; VICIANO NAVARRO, P.: *Ingrés i despesa...*, pp. 635-664. Per a Vila-real, AMV, MC 20, fs. 57-61.

1433, abril 7. Vila-real.

Jaume Aís arrenda a Joan Palacià un alberg situat a la plaça de Vila-real.
AMV, *Protocols Notarials*, n. 1736, fs. 2-5.

Conexeran tots universalment que yo, en Jaume Aiz, vehí de Vila-real, arrende o arrendament liure o quasi liure a vós, en Joan Palacià de la dita vila, present, et als vestres, hun alberch o hostel situat dins los murs de la dita vila, en la plaça d'aquella, del present dia de huy en tres anys primer vinents e contínuament contades, e de aquí avant tant lo volrà tenir passat lo dit arrendament per lo dit preu dels sis-cents sous cascun any, ensempls ab la roba et hostilles que en aquell són, segons davall en inventari són scrites, per preu lo primer any de cin-cents cinquanta sous et los dos anys derrers cascun any per preu de sis-cents sous reals de València, pagadors cascun any en tres pagues eguals, ço és, de quatre en quatre meses. Ítem, que lo fem del dit hostel sia de mi, dit Jaume Aiz, e yo dit Jaume Aiz sia tengut donar a vós dit en Palacià quatre exavengues de palla. E axí mateix siats tengut vós, dit en Joan Palacià, restituir et tornar ultra lo arrendament damunt dit la roba e altres hostilles o la suma d'aquelles, segons que de present són stades stimades, les quals prenen suma de nou-cents cinquanta set sous.

E yo, dit Joan Palacià, acceptant e rebent de vós dit en Jaume Aiz lo dit arrendament del dit hostel, promet pagar lo dit loger o arrendament de quatre en quatre meses cascun any e restituir la dita estima dela dita roba, o roba valent la dita stima, segons lo inventari deiús scrit. *Obligans etc. Actum in Villaregali, fiat etc. Testes honorabilis Romeus Mercador, domicellus, et Pasquasius Martorell, Villeregalis.*

Estimació feta e inventari dela roba del hostel d'en Jaume Aiz situat en la plaça de la vila de Vila-real, la qual roba fon estimada per en Esteve Pellega et n'Aznar Deçchó, vehins dela dita vila. La roba et hostilles fon stimada per ço com lo dit hostel és stat arrendat an Joan Palacià, e lo qual ha lexat en Joan Ferrer, e lo qual à pres a loger o arrendament lo dit en Joan Palacià, lo preu de la qual roba e altres hostiles lo dit en Joan Palacià a restituir e tornar ultra lo arrendament o roba valent la stima deles coses deiús declarades *ut sequitur*.

Primo, la cambra major del lit de mà dreta. Un lit ab sis postes e dos petges, màrrega, matalaf, traveser, hun parell de lançols, hun cobertor blanch, una flaçada blanca ab listes blaves e vermelles: cent vint-i-quatre sous.

Ítem, hun altre lit en la dita cambra a mà esquerra, dos petges, sis postes, màrrega, matalaf vermell, hun parell de lançols, traveser, cobertor vermell, bocana blava, una flaçada blava ab listes blaves, negres e blanques: huytanta-sis sous.

Ítem, en la dita cambra una taula ab dos petges et dos banchs, una cadira: deu sous.

La cambra fonda.

Primo, hun lit a mà dreta, dos petges, sis postes, hun matalaf e màrrega, traveser, dos lançols, vànova blanca, una flaçada blava ab listes vermelles, verdes et blanques, e hun banch

davant lo lit: setanta-quatre sous.

Ítem, altre lit en la dita cambra a mà esquerra, dos petges, cinch postes, màrfega, matalaf, traveser, una flaçada vermella, un cobertor blanch, dos lançols: cinquanta-tres sous.

La cambra de la fembra.

Primo, hun lit ab ses postes o petges, màrfega, matalaf, una flaçada ab hun cobertor, dos lançols: trenta-dos sous sis diners.

La cambra dels frares.

Primo, hun lit a mà dreta ab cinch postes, dos petges e màrfega, matalaf, traveser, dos lançols, hun cobertor, una flaçada blava: cinquanta-cinch sous.

Ítem, altre lit en la dita cambra, dos petges, cinch postes, màrfega, matalaf, traveser, dos lançols, dues flaçades, la una blanca, l'altra ab barres vermelles e blanques, et hun banch de pi: setanta-set sous.

La cambra pus alta.

Primo, hun lit ab dos petges ab V postes, màrfega, matalaf, una flaçada, traveser, dos lançols de canemaç: cinquanta-tres sous tres diners.

Ítem, altre lit en la dita cambra ab postes et petges, màrfega, matalaf, traveser, dos lançols de canemaç nous e dues flaçades: cinquanta sous tres diners.

La cambra del terrat.

Primo, hun lit ab ses postes, petges, màrfega, matalaf, traveser, dos lançols de canemaç nous, dues flaçades blanques: quaranta-huyt sous.

Ítem, altre lit en la dita cambra ab ses postes e petges, màrfega, dos lançols de canemaz nous, traveser, dues flaçades blanques: quaranta-cinch sous.

La cambra de les pinades.

Primo, hun lit ab petges, postes, màrfega, matalaf, traveser, dos lançols de canemaz nous, una flaçada, tot cinquanta-cinch sous.

Ítem, hun petge de lit: hun sou.

Ítem, hun cobertor blanch et quatre lançols: cent trenta-tres sous.

Ítem, una taula ab fronces en lo mengador ab hun banch et sos petges: onze sous ab lo banch que stà en la paret, lo qual banch que és en la paret no fon tachat.

Ítem, altra taula ab dos banchs en lo mengador ab sos peus: sis sous.

La cuyna.

Primo, dos ferros, hun rostidor de ferre, unes graelles grans, hun ast de ferre gran, hun tenidor o cuynador de VI palms de l'arch de ferre: vint-i-set sous sis diners.

Ítem, hun morter de pedra: dos sous.

Ítem, hun almut e mig almut: tres sous.

Ítem, la taula e banch de la entrada: cinch sous.

Ítem, les portes del jugar: cinch sous.

Ítem, dos canalobres de paret: sis diners.

Suma major de tot lo present inventari: noucents cinquanta-set sous.

La qual dita stimació de roba et hostilles lo dit en Joan Palacià promès restituir e tornar o roba valent la dita stima segons damunt se conté. *Obligans etc. Actum in Villaregali. Testes honorabilis Romeu Mercador, domicellus, et Pasquasius Martorell, Villeregalis.*

Post hec die XXIII mensis aprilis, Anno a Nativitate Domini M CCCC XXX III lo dit en Jaume Aiz comanà al dit en Joan Palacià, e los quals lo dit en Palacià confessà haver haüt e reebut per a obs del dit hostel, ço és, dos cortinatges, la hun ab seyal de donzelles, l'autre ab seyal de brots, los quals costaren nous doents setanta-hun sous dos diners, et los quals li promès restituir ensemps ab la roba o stima del hostel ultra la stimació damunt escrita. E après, *dita die et anno*, lo dit en Jaume Aiz liurà et prestà en diners contants al dit en Joan Palacià, per a obs de comprar roba per al dit hostel, e los quals lo dit en Joan Palacià del dit en Jaume confessà haver haüt et reebut, ço és, quatre-cents setanta-quatre sous. E los quals dits quatre-cents setanta-quatre sous lo dit en Palacià promès restituir al dit en Jaume Aiz la stimació dela roba e cortinatges damunt dita, ço és, tre-ents trenta sous en diners contants et lo restant en diners o roba, segons forma del arrendament del hostel.

Obligans etc. Fiat executionem cum submissione Fori etc. Et axí mateix la dona na Úrsola, muller del dit en Joan Palacià, promès e s'obligà pagar lo dit arrendament *simul et insolidum* ab lo dit en Palacià. *Obligans etc.*

Testes honorabilis Johanes d'Aymar, Romeus Mercador, domicellus, Micael Foces, Villeregalis.

II

1433, abril 8. Vila-real.

Marc de Calaceit arrenda a Pere Foix i a la seua muller Elvira un alberc situat a Vila-real.

AMV, *Protocols Notarials*, n. 1736, fs. 6v - 8.

Et ego Marchus de Calaceyt, vehí de Vila-real, arrende a vós en Pere Foix et a Alvira, muller de aquell, vehins de la dita vila, presents et acceptants, lo meu alberch o hostel situat dins los murs de la dita vila, lo qual afronte ab cases mies mateixes, ab cases d'en Domingo Martorell, menor, et ab cases d'en Miquel Foix et ab carrera pública, del present dia de huy en tres anys primer vinents et continuament contadós, e axí que siats tenguts donar et pagar per lo loger del dit hostel quinze lliures cascun any en tres pagues o solucions eguals, ço és, de quatre en quatre mesos, cent sous cascuna paga cascun any. E ultra les dites quinze lliures del dit arrendament, siats tenguts restituir e tornar la stimació de la roba del dit hostel, o roba valent la dita stimació, segons daval se conté, e de la qual stimació se fa huy inventari e stimació. Ítem, que yo dit en Marcho de Calaceyt sia tengut donar cascun any dotze exavengues de palla, e que lo fem sie del dit en Marcho que es farà en lo dit hostel. E axí vós promet fer, haver, tenir etc. *Obligans etc.*

E nós, dits Pere Foix e Alvira, acceptants lo dit arrendament, prometeren pagar lo dit loger o arrendament e donaren fermança e principal tengut qui ab ell e sens ell sie tengut e obligat de pagar lo dit arrendament e stima de roba, ço és, lo honorable en Johan d'Aymar, donzell, batlle de la dita vila, present et acceptant, la qual dita fermança e principal obligació yo dit Johan Daymar faç e per aquella mos béns oblich *cum incidentibus*.

Actum in Villaregali. Testes Andreas Aiz, Bernat de la Font et Nicolau Miravet, Villaregalis.

Lo inventari o stimació feta de la roba del dit hostel és del tenor següent, la qual dita stimació sia tenguts pagar o roba valent la dita stima ultra lo dit arrendament de quinze lliures per cascun any, la qual stimació és en la forma següent, la qual stimació es stada feta per n'Arnau Bosch e n'Esteve Pellega, vehins de Vilareal:

Primo, la cambra del terrat: hun lit ab petges e postes, màrfega, matalaf, traveser, dos lançols, tres flaçades, entre tot setanta-cinch sous sis diners.

La cambra davant la scala.

Primo, hun lit ab dos petges, postes et màrfega, matalaf, traveser, dos lançols, dues flaçades: sexanta-dos sous.

La cambra après la scala devers en Marcho.

Primo, dos lits ab petges e postes, màrfega, matalaf, traveser, dos lançols, entre abduyns cent sexanta-set sous sis diners.

La cambra devers en Marcho prop la carrera.

Primo, dos lits ab petges, postes, màrfegues, travesers, matalafs, lançols et vànoves et cobertor, entre abduyns los lits doents sexanta-quatre sous

La cambra de (...).

Primo, hun lit ab petges, postes, màrfega, matalaf, traveser, lançols, flaçada, cobertor vermell, entre tot noranta sous.

Ítem, quatre taules ab hun manil e quatre banchs: vint-i-huyt sous quatre diners, ab una post.

Ítem, dues paelles, unes graelles, una giradora, quatre talladós de fust, dos canalobres: quatorze sous sis diners.

La qual roba et hostilles del dit hostel prenen suma de set-cents hun sous deu diners, la qual dita stimació los dits en Pere Foix e Elvira an a restituir e tornar al dit en Marcho de Calaceyt o roba valent la dita stima. *Obligans etc.* Et donam vós fermança e principal tengut de pagar lo dit arrendament e la stima de la roba, ço és, lo honorable en Johan D'Aymar, donzell, batlle dela dita vila qui present és, la qual fermança et principal obligació yo dit Johan D'Aymar, batlle damunt dit, faç e per aquella mos béns oblich, *cum incidentibus*.

Actum in Villaregali. Testes Andreu Aiz et Bernat de la Font et Nicolau Miravet, Villaregalis.

E fet lo dit arrendament, lo dit en Marcho de Calaceyt promès al dit en Johan d'Aymar donzell, batlle de la dita vila, que en cars que haguès ha pagar lo dit arrendament de sos béns o stimació de roba, que no pach sinó la meytat, per ço que li romangue son dret contra los béns dels dits Pere Foix e Elvira. *Testes qui supra.*

Et axí mateix fon concordat que si lo dit en Pere Foix no s'havie bé en lo dit hostel e no fahie ço que devie, que en tal cars puxe levar lo dit hostel al dit en Pere Foix, a coneguda dels dits en Johan d'Aymar e Marcho de Calaceyt. *Testes qui supra.*

III

1433, novembre 30. Vila-real.

Inventari dels béns d'Agustí Granell, fill del difunt Macià Granell, fet pel seu tutor Bernat Picamil.

AMV, *Protocols notariales*, n. 1736, f. 74.

Inventari fet per en Bernat Picamil, tutor et curador de Gostí Granell, fill et hereu de Macià Granell, vehí de la dita vila, defunt, dels béns setis del dit pobill e seents com dels béns mobles no faça inventari, per ço com feren avinença el dit tutor e la dona na Angelina, mare de aquell, que la dita na Angelina prengué los béns mobles et semovens e lo dit pobill los seents per certa causa, la qual avinença lo dit tutor féu ab consentiment dels parents del dit pobill, segons se mostre per acte de la Cort de la dita vila en lo present any, per tal fa inventari dels béns seents tan solament e no dels mobles, *ut secuntur*:

Primo, unes cases situades dins los murs de la dita vila, les quals fan IIII sous de cens a.n (...), afronten ab cases de Bernat Vilagrassa, ab cases de Bernat Navarro e ab carrera pública.

Ítem, hun troç de terra ab hun corral situat en l'orta de la dita vila, lo qual fa deu sous de cens a na Bosca, afronte ab terme de Borriana, ab terra de Domingo Granell, avi del dit pobill.

Ítem, hun troç de vinya o maloll situat en l'orta, fa hun sou de cens a Berthomeo de Calaceyt, afronte ab lo Riusech e ab terra de na Ezquerra, ab terra de Guillem Lombart.

Ítem, hun hort poch més o menys situat en l'orta, fa I sou VI diners de cens (...) ab camí de en Folch, ab orts d'en Ramon Marca e ab sedeny publich.

Hec sunt bona etc. Protestor tamen, etc. Actum in Villaregali. Testes Guillem Maestre, jurat, e Ferrer Garriga, Villaregalis.

Post hec, die VI decembris dicti any lo dit tutor atrobà los béns mobles següents: primo, hun carcaix ab diversos pasadors e viris. Ítem, una lança e II darts. Ítem, una virasa e hun broquer. Ítem, una balesta sotil. Ítem, I cint de balesta sotil. Protesta lo dit tutor. *Testes Alexandri Foix et Jaume Ferreres.*

IV

1433, setembre 22. Vila-real.

Inventari dels béns de na Pasquala, vídua d'Antoni Atzavara.

AMV, *Protocols Notariales*, n. 1736, fs. 50 v.- 51.

Inventari fet per n'Arnau Alós, curador et romarmessor assignat per la Cort *presenti die* assignat als béns de la dona na Pasquala, *quondam* muller d'Antoni Adzavara, los béns són *ut secuntur*:

Primo, hun banquet de pi sotil.

Ítem, hun capçal ab listes ple de palla.

Ítem, una cuberta de orinal de junch.

Ítem, unes (...) de palmes ab son braç.

Ítem, hun peu de debanadores ab les debanadores.

Ítem, una pastera ab hun taulelet de pi.

Ítem, tres postetes ab dos petges sens peus sotils.

Ítem, una banqueta ab son ragador.

Ítem, I cove de canya sotil.

Ítem, unes mànegues blaves squinçades.

Ítem, hun sedaz e una ampolleta de vidre.

Ítem, hun parell de coloms maroquins.

Ítem, hun banquet curt de pi ab hun drap damunt.

Ítem, hun traveser sotil blanch.

Ítem, sis pintes de teler de dona ab hun ordidor, ab una empanadadora.

Ítem, dos alcortins sotils.

Ítem, hun parell de gallines.

Ítem, hun canter, I canterell ab una orca, I cetril, dos morters, hun greal, una scudella, hun culler chic e altre dolent, dos braços e mig d'alls, I astet e dues paelletes dolents.

Ítem, huns ferros dolents.

Ítem, hun mantell negre.

Ítem, una capa de mescla sotil de dona.

Ítem, hun cot vermell de dona.

Ítem, hun gramalló de dona parell ras.

Ítem, huna gonella de dona sens manegues sotil.

Ítem, hun mantell de dona sotil.

Ítem, I troç de gonella squinçada sotil.

Ítem, hun troç de flaçada blanca squinçada.

Ítem, hun lançolaç de llana esquinçat.

Ítem, hun coset de llana.

Ítem, una gonella de dona sotil blanca.

Ítem, hun coxí ab una cuberta de coxí.

Ítem, una flaçada blanca que és nova.

Ítem, dos travesers sotils.
 Ítem, dos coxinets de drap de terruç dolent.
 Ítem, una flaçadeta blanca ab listes vermelles sotil.
 Ítem, una mârrega sotil.
 Ítem, hun lit de postes ab V postes e dos troços sotils.
 Ítem, hun banch.
 Ítem, hun tresoll.
 Ítem, tres capdells de borres de scopia.
 Ítem, II almaraxes ab tres barralets de vidre.
 Ítem, tres lançols de tramet de dues teles.
 Ítem, quatre camisses de dona, dues bones, dues squinçades.
 Ítem, XI maços de lli per filar e una madexa filada.
 Ítem, hun artibanch de pi larch.
 Ítem, III madexes de llana tinyada blanca.
 Ítem, dues tovalles blanques.
 Ítem, una rova de llana blanca sutzea, poch més o menys.
 Ítem, hun dobleret sotil.
 Ítem, hun cascaval e hun troç.
 Ítem, hun almut de faves poch més o menys.
 Ítem, I corperal de pocha valor.
 Ítem, hun cabaç de palmes ab V scudelles e dos gerals e dues scudeletes chiques de melica.
 Ítem, I torn ab agulla e corda ab sa banca.
 Ítem, una cistella ab una olla de tenir oli sotils.
 Ítem, una talladora de basos.
 Ítem, una scorça de baso.
 Ítem, una olleta ab mel.
 Ítem, tres gerretes sanceres, una trencada, una gran, bladeres.

Aquests són los bens mobles e semovens que a present yo, lo dit curador e comarressor, atrob. Proteste que si de ací avant atrobare alguns altres béns, que aquells puxa metre en inventari. *Actum in Villaregali*. Testimonis foren presents a la confrontació del dit inventari en Domingo Argent e n'Arnau Espelt, vehins de Vila-real.

V

1426, octubre 5. Vila-real.

Almoneda dels béns dels fills de Bertomeu Peric feta pel seu tutor Arnau Alos.
 AMV, *Protocolos Notariales*, n. 1734, fs. 73-74.

Die quinta Octobris Anno a Nativitate Domini M^o CCCC^o XXVI. Almoneda feta per n'Arnau Alós, tutor e curador dels fills de en Berthomeo Perich, per Pere Comes, saig, *ut sequitur*:

Primo, hun parell de sistes de spart a Miquel Martí: VI diners.
 Ítem, una pala de fust de ventar a Ramon Capdebou, per V diners.
 Ítem, I rastell a Bernat Porta, per VII diners.
 Ítem, I collar ab I boç a.n Jaume Aymar: V diners.
 Ítem, I sac de canemaç a.n Berenguer Ferrer, per I sou VI diners.
 Ítem, una taleca dolenta a.n Joan Blasco, per VI diners.
 Ítem, hunes exangues ab sa trasega a.n Pere Guerau, per I sou II diners.
 Ítem, I aradre ab sa rella a Andreu Argent: VIII sous.
 Ítem, I jou sens spadelles a Andreu Argent, per XX diners.
 Ítem, I post (. . .) de ataular a Berthomeo Joan, per VII diners.
 Ítem, I aradre a.n Arnau Pellicer, per V sous I diner.
 Ítem, I cabacet de palmes a Joan Aparici, VII diners.
 Ítem, altre cabacet a Nicolau Rovira: V diners.
 Ítem, I legó a mestre Anthoni Monrós, barber: III sous VII diners.
 Ítem, una destraleta a Pere Martí, menor, per XXIII diners.
 Ítem, III scudelles, II gerals de melica a mestre Antoni: XVII diners.
 Ítem, I cabaç d'espert a Joan Boix, per V diners.
 Ítem, I culler a la muller de Yvanyes Steve, per I diner.
 Ítem, I^a corbella de segar erba a Joan de Sentvicent, per X diners.
 Ítem, I feltre sotil a.n Arnau Pellicer, per VI diners.
 Ítem, I martellet chich a.n Guillem Ocelló, per VIII diners.
 Ítem, I canemaç de canya a Joan Sentandina, per V diners.
 Ítem, I^a canasta de canya a Joan Sentandina, per IX diners.
 Ítem, I^a pollera sotil de canya a.n Arnau Bosch, per II diners.
 Ítem, I^a cuberta de gera a Domingo Martí, per II diners.
 Ítem, unes calçes blanques a Domingo Martí: II sous III diners.
 Ítem, una falç de segar a Gil Muntanyes, per IX diners.
 Ítem, dos talladós a Pasqual Bonshom, per VIII diners.
 Ítem, una rella sotil a Pere Gerau, per I sou VI diners.
 Ítem, I cabaç de palma a Joan Sentandina, menor, per V diners.
 Ítem, I^a poca de (. . .) de palmes a.n Guillem Ocello, per I sous.
 Ítem, I^a sarieta sotil a Peret Guerau: VI diners.
 Ítem, I^a carabaça a Joan Palau, menor, per II diners.

Ítem, I breç de palma a la muller de Pere Martí: VIII diners.
 Ítem, I fre de rocí sotil a Pere Guerau, per I sou VI diners.
 Ítem, I cabacet de palma sotil a mestre Antoni, per III diners.
 Ítem, I^a exada sotil a Pere Blesa, per I sou.
 Ítem, I coltell sotil a Pere Blesa, per VI diners.
 Ítem, II feruces sotils a Domingo Galcerà, ferrer, per IIII diners.
 Ítem, II scaprets sotils a Guillem Ocelló, per IIII diners.
 Ítem, I^a paleta de exartell e una destraleta a Domingo Galcerà: V diners.
 Ítem, I^a forca sotil a.n Bernat Berbegal, per II diners.
 Ítem, una poca de stopa filada a la muller de Martí Gil: I sou I diner.
 Ítem, una gonella sotil de hom blanca a Tristany d'Exea, per I sou II diners.
 Ítem, I arer sotil a la muller de Domingo Martorell, menor, per VI diners.
 Ítem, I garbell a la muller de Pere Martí, per IX diners.

VI

1433, desembre 21. Vila-real.

Germania entre Bartomeu Juneda i Violant.

AMV, *Protocols Notarials*, n. 1736, fs. 77- 78.

Et nos Barthomeus Juneda, filius Barthomei Juneda junioris, ex una parte, et Violant filia Jacobi Marti, parte ex altera, de voluntate Guillelmi Marti, avi nostri dicte Violantis tutoris et curatoris nostri, in nostrarum tempore nuptiarum facimus fraternitatis et germaniam super omnibus bonis nostris etc. Et qui obierat, etc. Et qui supervixerit, etc. Promitens, etc. Renunciantes, etc. Et juramus.

Actum in Villaregali. Testes honorabilis Johannes d'Aymar, domicellus, baiulus, Andreas Aiz et Bernardus Sentgenis, presbiter.

Eodem die et anno. Et ego Barthomeus Juneda junior in contemplacione matrimoni quod vos Barthomeus Juneda, filius meus, facere intendetis cum Violante, filia Jacobi Marti, dono vobis dicto Barthomeo bona que sequuntur:

Primo, unum ortum terre situm in orta, tenitum sub dominio domini Regis ad censum trium solidorum solvendorum a (...) et ad laudimium et faticha etc. Confrontatum cum ortis Joanes Blasco, cum ortis Micaelis Foces, cum ortis dicti donatoris.

Ítem, *mig quartó de vinya, poch més o menys, francha*, situm in orta afronta cum vinea Guillem Juneda, cum vinea Vicenti Gargallo, cum terra Petri Calasanç et cum rivo Sico.

Ítem, *la meytat de la alqueria* sita in termino Burriane, *axí de terra com del corral, afronte éntregament* cum itinere regali, cum terra Marchi de Calaceyt, cum itinere publico et cum terra *de la alqueria de na Carbonella*. Hanc autem donationem, etc. Promitens, etc. Actum in Villaregali. Testes qui supra.

Eodem die. Et ego Guillem Marti senior, in contemplacione matrimoni quod vos Violant, neta mia, facere intenditis cum Barthomeo Juneda, filio Barthomei Juneda, dono vobis bona que secuntur:

Primo, trescentos solidos quos ego et Violant, uxor mea, dicte Violanti dimissimus in nostro tempo inter ambos.

Ítem, hun parell de lançols.

Ítem, drap, quatre alnes, per a una gonella de noviatge.

Ítem, una rova de lli et vint sous per a una flaçada.

Hanc autem donationem, etc. Promitens, etc. Actum in Villaregali. Testes qui supra.

Eodem die et anno. Et nos Barthomeus Juneda filius Barthomei Juneda et Violant, eius sponsa, ambo in simul, confitemur habuisse a vos Guillelmi Marti seniori, avo nostro presenti, bonum computum et legalem rationem de bonis per vos dictum Guillelmum Marti, ut tutorem et curatorem mee dicte Violantis, de bonis patris mei receptis. Et qui hec est rei veritas absolvimus et diffinimus vos dictum Guillelmum Marti de bonis per vos administratis nomine tutoris et curatoris et omnia bona vestra et vestrorum ab omni actione, petitione et demanda quam vel quas contra vos vel bona vestra posemus facere seu movere, imponens silentium sempiternum.

Fiat largo dicta absolutio ad comodum dicti Guillelmi Marti senioris. Actum in Villaregali. Testes qui supra.

VII

1433. Vila-real.

Partició dels béns comuns entre Bernat Guasc i la seua muller.

AMV, *Protocols Notarials*, n. 1736, f. 60v.

Et nos en Bernat Guasch et Bernarda eius uxor, vicini Villeregalis, ambo insimul venimus ad partitionem et finalem divisionem super bonis germanie inter nos facte tempore contractus matrimoni de voluntate Barthomei Juncos, filii dicte Bernarde, presentis, habens donationem de bonis dicte Bernarde.

Et primo accipio ad partem ego dicta Bernarda duos ortos terre sitos in termino dicte ville, quorum medium ortum terre tenetur sub dominio Barthomei de Calaceyt ad censum unius solidorum solvendorum (...), prout confrontatur cum ortis Jacobi Stalrich, cum ortis Jacobi Tever, cum ortis Bernardi Vidal et cum ortis dicti Bernardi Guasch.

Ítem, accipio ad partem ego dicta Bernarda *miga jovada de terra sita* in termino Burriane, *fa l sou de cens a certa almoyna, a fronte ab terra de Joan Rovira*, cum terra Arnaldi Spelt.

Ítem, accipio ad partem quendam ronchinum *de pel castany*.

Ítem, recepi meam partem de aliis bonis mobilibus.

Et ego dictus Bernardus Guasch accipio ad partem omnia alia bona sedentia. Ítem, confiteor habuisse partem bonorum mobilium.

Et quia sich est rei veritas etc. Absolvimus et difinimus altera pars nostrum altri ab omni actionem, etc. Fiat largo modo sue bona dicta Bernarda accipit pro sua parte sine aliquo onere debitorum salvum *peyta, cens et cequiatge*, fiat largo modo a dita absolutio cum incidentibus.

Actum in Villaregali. Testes Bernardus Prats, Arnaldus Espelt et Ramon Capdebou, Villeregalis.

VIII

1433, gener 4. Vila-real.

Inventari dels béns comuns entre Llorença, vídua de Joan Morató, i els seus fills Miquelet i Caterina.

AMV, *Protocols Notarials*, n. 1736, fs. 80v.- 81.

Inventari fet per en Pasqual Bonshom, vehí de la vila de Vila-real, axí com a curador partidor per la Cort de la dita vila, donat e assignat als béns que eren comuns entre la dona na Lorença, quondam muller de en Joan Morató, et Micalet et Caterina, fills del dit en Joan Morató e Lorença, cònjuges, en aquesta manera, ço és, que los béns mobles e semovens dels dit pobills són stimats valer la part dels dit pobills cent noranta-hun sous, los quals dits cent noranta-hun sous la dita na Lorença promès restituir e pagar als dits pobills per sa part dels dits béns mobles clars e desembargats, com ja sien abatuts tot lo que los dit pobills havien pagar, axí per la de son pare com altres deutes, los quals són pagats per los dits béns, los quals dits cent noranta-hun sous la dita na Lorença, present et acceptant promès restituir als dits pobills o a qui.s pertangue segon forma e manera del testament del dit en Joan Morató. Ítem, atrobà lo dit curador los béns següents:

Primo, atrobà ésser comuns entre los dits Micalet e Caterina e la dita na Lorença, mare d'aquells, la meytat per indivís de unes cases situades en lo Raval de la dita vila, fan II sous VI diners de cens a la almoyna de Marcho de Calaceyt e Ramoneta, sa muller, les quals afronten ab cases de en Guillem Gomiz, e ab cases de Francesca, filla primera del dit en Joan Morató, les quals són comuns entre los dits pobills e la dita na Lorença.

Ítem, atrobà ésser comú hun ort de terra poch més o menys, franch e quití, situat en l'orta, entre los dits Lorença e pobills, lo qual a fronte ab ortos de la muller e hereus d'en Jaume Sifré, ab ortos d'en Arnau Bosch.

Ítem, atrobà ésser comú entre los dits pobills et la dita na Lorença tres ortos de terra poch més o menys, franchs, situats en lo regadiu de la Cequiola, los quals afronten ab cèquia Major, ab Cequiola, ab ortos d'en Lorenç Traver, menor, ab ortos d'en Jaume Alfonso.

Ítem, atrobà ésser comú entre los dits pobills e Lorença, sa mare, miga jovada de terra situada en l'orta dela dita vila, fa III sous de cens a (...), a fronte ab terra d'en Antoni Piquer, ab terra de Martí Caveró, ab terra d'en Palau.

Ítem, atrobà ésser comú entre aquells hun troç de terra franch situat en lo secà de la dita vila, a fronte ab terra d'en Gostí de Muntadella e ab camí d'Artana, e ab lo Riusech.

Ítem, mig quartó de terra situat en l'orta, a fronte ab terra d'en Vicent Gargallo, ab terra de la pobilla germana de aquells.

Ítem, I troç de terra secà comú entre aquells, franch, a fronte ab Lorenç Traver, ab lo barranch de Ràtils, ab terra de la muller d'en Joan Bosch.

Ítem, I troç de terra camí de València, secà, que ere de na Boscà, comú entre los dits pobills e Lorença, franch, a fronte ab camí real, ab camí de Monroig, ab terra d'en Pere Bosch.

Ítem, atrobà ésser comú entre aquells hun troç de terra ab oliveres en lo secà, a la Basa, a fronte ab terra d'en Berenger Ferrer, e ab terra de Francescha, filla del dit en Joan Morató.

Hec sunt bona, etc. Protestor tamen, etc. Et yo dita na Lorença promet restituir los dits bens tota ora o quant fos tenguda segons forma del testament del dit en Joan Morató. *Obligans, etc. Actum in Villaregali.* Et dóna fermança e principal tengut en Bernat Picamil, present, la qual fermança e principal obligació yo, Bernat Picamil, faç e mos béns oblich.

Post hec dita die quarta in eodem instant lo dit tudor atrobà una correga d'argent comuna entre la dita na Lorença e los dits pobills, la qual fon stimada valer cent sous. Venen als dits pobills cinquanta sous, los quals la dita na Lorença, ço és, los L sous, promès restituir *ut supra*, e la fermança *ut supra*. *Testes* Domingo Tever e Jaume Stalrich.

IX

1434, febrer 6. Vila-real.

Partició dels béns que foren de Berenguer Sifré i la seua difunta esposa Sanxeta. AMV, *Protocols Notariales*, n. 1736, fs. 96v.-98.

Nos Berengarius Sifre, vicinus Villaregalis, ex una parte, et Matianus Riba, filius et heredis universalis bonorum omnium que quondam fuerunt domne Sanchete, matris mee et uxor vestri Berengarii Sifre, venimus ad particionem et finalem divissionem super omnibus bonis comunibus inter dictum Berengarium Sifre et Sancheta.

Et primo ego Berengarius Sifre accipio ad partem quandam hospicium franchum situm intus meniam dicte Villaregalis, confrontatum cum domibus Bernardi Gomiz, cum domibus Micaelis Fois, senioris, et cum domibus Petri Marti et cum via publica.

Ítem, accipio ad partem quandam trocium terre ortorum situm in orta dicte Villaregalis, in regadivo de la Cequiola, franchum, confrontatum cum ortis Jacobi Martorell, cum ortis Guillelmi Rovira senioris et cum cequia Majori dicte ville.

Ítem, accipio ad partem ego ditus Berengarius Sifre quondam trocium terre ortorum franchum, confrontatum cum ortis uxor et heredium Jacobi Sifre, cum ortis de na Justiana, uxor quondam Berthomei de la Font, cum cequia Jussana et cum cequia Majori.

Ítem, accipio a partem quondam trocium terre ortorum franchum situm in orta dicte ville in rigadivo de la Cequiola, simul cum quondam sicano, confrotatum cum ortis Bernardi Gomiz, cum cequia Majori, cum ortis Petri Eximeno et cum itinere regali.

Ítem, quandam trocium terre situm in sicano dicte ville, confrontatum cum terra Jacobi Martorell, cum cequia Roga, cum terra Joanis de Calaceyt et cum terra Pasquasii Periz.

Ítem, accipio ad partem quandam trocium vinee sito in sicano, franchum, a fronte cum vinea Petri Moles, cum terra Nicolau Rovira, cum terra Francischi Sifre.

Ítem, quandam trocium terre situm in sicano, franchum, a fronte cum cequia Roga, cum terra Pasquasii Rovira, cum itinere *que va de Bechí a Burriana*.

Ítem, quandam trocium terre situm in sicano, francum, a fronte cum terra Bernardi Celants, cum itinere *del Molí* d'en Ocello et cum terra d'en Sala.

Ítem, *altre quartó de terra allí mateix, a fronte ab terra d'en Bonsom*.

Ítem, accipio ad partem ego dictus Berengarius Sifre *los censals e deutes que són deguts en la vila de Vila-real e terme d'aquella, dels quals responen ad certum quid per lliura*, ut in contractibus continetur, de bonis mobilibus quilibet habuit suam partem.

Et yo, dit Macià Riba, accipio ad partem les altres possessions que resten, deduïdes les damunt dites, et hun alberch dins de la vila de Almagora, et mil sous que yo dit Macià Riba devia a vós dit en Berenger Sifré. Et encara és veritat que los béns et heretats que yo, en Macià Riba, havia haver après obté de vós, dit en Berenger Sifré, són ja partides et preses en compte dels mil sous que yo, dit Macià Riba, devia. En axí que totes les possessions damunt dites són pròpies de vós, dit en Berenger Sifre, totalment, en axí que no sou tengut a restitució nenguna de les dites possessions com les haguseu a restituir après obté vestre, segons lo testament de la dita na Sancheta, mare mia e muller vestra.

Absolvent la una part a l'altra e l'altra a l'altra que no.s puxan res demanar ara ni en esdevenidor, com sie la veritat que tot és ja partit e dividit, que vós dit en Sifré per lo testament de la dita na Sancheta no havets res a tornar après obté vestre nec alter, com sie ja partit e dividit. Fiat absolucio largo modo quantumcumque poterit. Actum in Villaregali. La qual partició feren en presència de la dona Guisabell, muller del dit en Riba e aquella fermant. Testes Anthonius Querets, presbiter, e Miquel Foix, major, Villaregalis.

X

1434, març 9, Vila-real.

Partició dels bens comuns del matrimoni format per Bernat Romeu, difunt, i Rosa. AMV, *Protocols Notariales*, n. 1736, fs. 114v.- 115v.

Nos Berengarius Romeu senior, nomine meo propio et ut tutor et curator Berengarii Romeu, neptis mei et filii Berengarii Romeu filii mei defuncti, et Guillelmus Romeu, vicini Villaregalis, ut heredes *particulars* honorum omnium que quondam fuerunt Bernardi Romeu, filii mei dicti Berengarii et fratris mei dicti Guillelmi, ex una parte, et Rosa uxor dicti Bernardi Romeu, vicina dicte ville, parte ex altera, venimus ad particionem et finalem divissionem super omnibus bonis comunibus inter dictum Bernardum Romeu et Rosa, conjugis, ratione fraternitatis et germanie inter eos facte tempore contractus eorum matrimoni.

Et primo ego, dicta Rosa, uxor dicti Bernardi Romeu, accipio ad partem medietatem cuiusdam hospicii siti intus menia dicte ville, franchi, confrontati integrament cum hospicio Bernardi Batlle, cum hospicio Sancii Sang, cum hospicio Antoni Joan senioris, et cum via publica.

Ítem, accipio ad partem ego dicta Rosa quandam trocium terre olivaris situm in orta dicte ville, franchum, de quo trocio terre olivariis debebantur ducenti solidi de precio dicti olivaris quos ego dicta Rosa solvi, prout confrontatur cum itinere publico, cum cequia Majori dicte ville, cum terra de na Ezquerria, cum terra Bernardi Batlle.

Ítem, accipio ad partem ego dicta Rosa duos ortos terre sitos in orta dicte ville, *fa.l daval IIII sous de cens a les almoynes dels jurats e lo damunt dos sous de cens al beneficii de Roiz de Montoro, afronten ab ort de Bernat Vidal menor, ab orts d'en Pere Blesa, ab orts d'en Bernat Celats, de na Cabrera e ab camí de na Boneta.*

Et nos, dicti Berengarius Romeu, dictis nominibus, et Guillelmus Romeu, accipimus ad partem unam jovatam terre francham sitam in orta dicte ville *als Mollons d'en Palou, afronte ab terra dels hereus d'en Berthomeo de la Font e ab (...).*

Ítem, accipimus ad partem *miga jovada de terra secà*, francha, confrontata cum terra Bernardi Çabater, cum itinere publico *que va a Onda de Castelló* et cum antuxani rivi de Millars vocata la Canasiula.

Ítem, accipimus ad partem quandam trocium vinee et terre campe situm in rigadivo a Benive, prout confrontatur cum vinea Guillelmi Ametla, cum sedenyo publico et cum terra de la alqueria de Benive.

Ítem, accipimus ad partem unam jovatam terram sicam in sicano, a la basa d'en Fraus, francha, afronte cum terra Berengarii Salvat, cum terra d'en Guitart et (...).

Ítem, accipimus ad partem quandam trocium terre, franchum, situm in sicano in camino de les Ermites, franchum, confrontatum cum terra Guillem Igual, cum itinere publico (...).

Ítem, accipimus ad partem novem ortos terre camí de na Boneta, qui erant Joanis Guasch, franchos, prout confrontatur cum ortis dicti Guillelmi Romeu, cum sedenyo publico et cum itinere vocato de na Boneta.

Ítem, accipimus ad partem decem novem florenos precio cuiusdam ronchini quem vendidimus Guillelmus Sentandina, de aliis vero bonis mobilibus excepto rochino quilibet habuit suam partem.

Ítem, accipimus aliam medietatem dicti hospicii prout confrontatur cum hospicio Bernardi Batlle, cum hospicio Sancii Sanç, cum hospicio Antoni Joan, senioris, et cum via publica.

Et sich promittimus altera pars nostrum alter facere, habere, etc. Obligans, etc. Et tenemur de eviccionem. Actum in Villaregali.

Testes Micael Foces et Guillelmus Marti, junior, vicini Villaregalis.

XI

1426, gener 26. Vila-real.

Partició dels bens comuns del matrimoni format per Cardona Macaner i na Monserada, difunta.

AMV, *Protocols Notarials*, n. 1734, fs. 16v.- 18v.

Nos, Cardonus Macaner, vicinus Villaregalis, ex una parte, Matheus Guitart et Guisabel, eius uxor, ut heredes ego dicta Guisabel bonorum domne Monserade, uxor vestri dicti Cardone Macaner et matris mee dicte Guisabelis defuncte, ad instantiam venimus ad partitionem et finalem divissionem super bonis comunibus inter me dictum Cardonam et dictam Monserada, tam mobilibus quam sedentibus.

Et primo accipio ad partem ego dictus Cardonus quondam trocium terre situm in termino Burriane, tenitum sub dominio Ordinis Muntese ad censum duarum gallinarum e tres quartes, solvendorum a Nadal, a fronte ab Guillem Espelt, ab Domingo Martí, ab terra d'en Pampa d'Almaçora.

Ítem, altre troç de terra allí mateix, fa la setena al dit Ordre, a fronte *cum semica vicinali*, ab terra Dominici Martí, ab terra de na Bosca.

Ítem, *quondam trocium terre situm in sicano*, fa IX diners de cens a la almoyna d'en Cardona Macaner, a fronte ab terra de Domingo Espelt, ab terra del censal mateix, ab terra de la dita hereva, ab terra de Bernat Berbegal.

Ítem, hun ort camí de València, fa II sous VI diners a Sent Miquel a la almoyna de na Coloma, a fronte ab orts de Domingo Çabater, ab orts de Ferrando Bofill, ab camí de València, ab orts de Jaume Macaner.

Ítem, hun ort poch més o menys *situm in orta*, fa I sous de cens a na Margalida, muller quondam d'en Ferrando de Calaceyt, a fronte ab terra de na Colomera *semica et braçallo mediis*, ab orts de Miquel Foix, ab ort a la dita hereva pertanyent, ab orts de Taragó.

Ítem, hun troç de vinya franc, *situm in orta*, a fronte ab Pere Bosch, ab terra d'en Matheu Guitart de dues parts.

Ítem, I quartó de terra campà allí mateix franc, a fronte ab Mateu Guitart de dues parts, ab Berenguer Pellicer, menor, ab terra de Jaume Guasch.

Ítem, tres quartons de terra allí mateix, orta, fan V sous VI diners de cens a la almoyna de Cardona Macaner, a fronte ab camí del Cabeçol, ab sedeny públich, ab en Matheu Guitart.

Ítem, hun troç de terra en lo secà, als barranquets de en Macaner, a fronte ab antuxans.

Et ego dicta Guisabell accipio ad partem hun troç de terra situm in termino Burriane, fa V sous de cens la huna part e la altra (...) a Muntesa, a fronte ab terra de en Pere Martí, ab secà, ab la Rambla de Millars.

Ítem, hun ort poch més o menys, fa I sous de cens a Na Margalida, muller quondam d'en Ferrando de Calaceyt, a fronte ab Cardona Macaner, ab Miquel Miravet major, ab terra de Taragó.

Ítem, hun troç de vinya e terra campà situm in orta a la alqueria d'en Fraus, franc, a fronte ab Cardona Macaner de tres parts, ab Domingo Traver de dues parts, ab camí.

Ítem, hun troç de terra *sicani*, fa IX diners de cens a la almoyna de Cardona Macaner, afronte ab Cardona Macaner, ab Antoni Taragó, ab *sendam* que va a les vinyes d'en Jaume de la Font.

Ítem, altre troç en lo secà, als barranquets de Cardona Macaner.

Resten comuns hun alberch franc, *situm intus menia dicte ville*, afronte ab Domingo Igual, ab Garcia Caveró, ab açuquach, lo qual la dita na Monserada lexa de sa vida al dit en Cardona. Reste comuna una fanecada de terra poch més o menys franca, *sita in orta*, afronte ab orts d'en Bagó, ab orts d'en Guimerà, ab senda vehinal, ab orts de Joan de Calaceyt, la qual la dita na Monserada li lexa de sa vida en son testament al dit en Cardona. *De bonis mobilibus quelibet partis habuit suam partem. Et sich promittimus habere, etc. Obligans, etc.*

Actum in Villaregali. Proteste si alguns béns trobaran, etc. Testes Miquel Urgell e Jaume Cerdà e Pere Gerau, fill d'en Berenguer.

XII

1434, març 30. Vila-real.

Contracte d'aprenentatge entre Bernat Espelt, veí de Vila-real, per compte dels seus fills, i Mateu Ferrer, sabater de València.

AMV, *Protocols Notarials*, n. 1736, fs. 120- 120v.

Ego Bernardus Espelt, vicinus Villeregalis, dimitto sive afirmo vobiscum Matheo Ferrer, cerdoni, civi civitati Valentie, presenti, Bernat Espelt et Pere Espelt, fills meus legitimis, ço és, lo dit Bernat de edat de onze anys e lo dit Pere de edat nou anys, poch més o menys, ço és, lo dit Bernat Espelt de huy en set anys et lo dit Peret de huy en huyt anys primer vinents e contínuament contadós sots les condicions següents:

Primo, que durant lo dit temps vós, dit en Matheu Ferrer, siats tengut mostrar als dits Peret e Bernat lo officii de çabateria e cerdonia segons se pertany.

Ítem, que los dits Bernat e Pere vos sien tenguts servir e fer vostres manaments lícits e honests.

Ítem, que les siats tengut tenir e provehir de mengar, beure, vestir e calçar en totes ses necessitats durant lo dit temps, així en sanitat com en malaltia.

Ítem, que en la fi dels dits set anys al dit Bernat siats tengut fer-li caperó, mantó, cota, giperó, calces de drap de for de nou tro en deu sous per alna, gipò, camisses et bragues noves e çabates.

Ítem, al dit Peret siats tengut fer semblants robes mateixes et en aquella manera mateixa.

Et sots les dites condicions vos promet fer, haver e tenir los dits Bernat e Peret. Obligans, etc. Et yo, dit Matheu Ferrer, acceptans e reebent los dits Bernat e Peret promet fer les dites coses, etc. Obligans, etc. Fiat largo. Actum in Villaregali. Testes Guiamó Martí, major, et Pere Gerau menor, Villeregalis.

XIII

1440, gener 7. Vila-real.

Capítols de les imposicions del vi de tavernes, blat i civada.
AMV, *Manuale de Consell*, n. 20, fs. 63- 66.

Tavernes de flaquers e hostalers.

Capítols de les imposicions de vi de tavernes, e del pa dels flaquers, e de les civades dels hostalers de Vila-real e de son terme de l'any M CCCC XL.

Primerament, tot venedor de vi en menut, ço és, a ram après que serà cridat, pach e sia tengut pagar imposició per lliura de diners, la qual sia disminuïda de la mesura, ço és, dos sous sis diners.

Ítem, tot corredor de vi sia tengut manifestar al comprador o col·lector de la dita imposició lo vi que haurà cridat de fet que cridat haurà, e qui contrafarà pagarà V sous de pena per cascuna vegada, de les quals penes aga les dues parts lo comú de la dita vila, e la terça part lo comprador de les dites imposicions.

Ítem, que algú no gos vendre vi en menut tro sia cridat o aga manifestat al comprador o col·lector de les dites imposicions, sots la dita pena pagadora e partidora *ut supra*.

Ítem, que ls compradors o col·lectors de la dita imposició, per mils haver lur dret de aquella, puxen destrènyer per si mateixos cascun taverner de sagrament quant vi hauran venut tantes quantes vegades se volrà.

Capítol del blat que molren los flaquers.

Primerament, tot flaquer o flaquera, per cascun cafiç de forment que molrà a obs de vendre, pach sis sous, açò declarat que l comprador o col·lector de les dites impsocions aga a rebre imposició de les farines que atrobare en poder dels flaquers. E semblant en la fi del any de les farines que no s pastaran dins llur temps, de les quals no reebre imposició.

Ítem, tot flaquer o flaquera que molrà ordi, paniz, dacza, mill e centeno per a obs de vendre, per cascun cafiç tres sous.

Ítem, que tot flaquer o flaquera que molrà mescal per a obs de vendre, pach per cascun cafiç segons la part del blat que serà lo dit mescal en la manera dessus dita.

Ítem, que cascun flaquer o flaquera puxa metre en lo sach o taleca que molrà sa moltura, de la qual no sia tenguda pagar imposició.

Ítem, que nengú flaquer o flaquera no port o portar faça algun blat al molí, lo qual molrà per a obs de vendre, sens albarà dels dits impositors o compradors de les dites imposicions, e qui contrafarà pach per pena LX sous per cascuna vegada que contrafarà, partidora la dita pena segons que dessus és declarat.

Ítem, que algun moliner o traginer o sobrestant, per si o per interposada persona, no sia tan osat que gos pendre diners per haver albarà al flaquer o flaquera dels compradors de les dites imposicions, lo qual puxe molre lo dit blat, e qui contrafarà pagarà per cascuna vegada deu sous de pena partidora *ut supra*.

Ítem, que algun moliner o altre no sia tan osat que gos vendre algun blat de moliners o

altre a flaquer o flaquera, si donchs per lo comprador del dit blat no li serà mostrat albarà del comprador de la dita imposició, e qui contrafarà paga deu sous per cascuna vegada, partidora *ut supra*. E axí, mateix que ls dits moliners o traginers o altres no gosen portar ni fer portar ni molre dels dits blats dels sobredits flaquers sens albarà dels compradors de les dites imposicions, sots la dita pena de deu sous partidora *ut supra*.

Capítols de la civada.

Primerament, que tot hostaler o hostalera que vendrà ordi, spelta, avena o arroç per a civada, pach per cafiç IIII sous.

Ítem, que tot hom o dona de la dita vila o de son terme que vendrà de les damunt dites civades en menut, ço és, fins en una barcella, pach lo preu damunt dit, e de barcella ausús no pach res.

Açò entès e declarat que si lo dit hostaler o hostalera comprarà, per si o per interposada persona, alguna de les dites civades en la dita vila e terme de aquella o en altres lochs o tèrmens forasters, que sien tenguts manifestar les dites civades en aquesta manera, ço és, que la civada que comprarà en la dita vila e terme de aquella aga notificar lo dia que la comprarà ans que la meta en son hostal o botiga, e aga a dir e declarar lo nom de aquell de qui la comprarà o comprada la haurà. E per semblant manera, aga a notificar, dins hun dia natural, les civades que comprades haurà de qualsevol persones de fora la dita vila e terme d'aquella ans que la mete dins lo terme de la dita vila, et açò sots pena de LX sous per quantescumque vegades contrafarà, pagadors e aplicadors *ut supra*. E que perde la dita civada. E los dits casolans agen a notificar aquells dins spay de hun dia natural après que la hauràn venuda, sots pena de deu sous partidors *ut supra*. E axí mateix sia encorregut en la dita pena lo dit hostaler si met civada en son hostal, vullàs que sia per rahó de préstech o de donació o de compra, tro ans et primerament la aga notificada als dits compradors de les dites imposicions.

Ítem, que si per ventura entre los dits compradors de les dites imposicions e clergues, cavallers e altres persones, serà contrast dients e allegants que no sien tenguts pagar en les dites imposicions, que la dita vila en tal cars no ls ne sia tenguda de evicció ne defendre aquelles, sinó que se'n avinguen ab aquells com mils puxen, ne aytampoch los sie tenguda de tancament de portes dels portals de la dita vila, ne per qualsevol altres cassos fortuïts.

Ítem, que tots duptes e contrasts que exiran en les dites imposicions e capítols de aquelles sien determenats e declarats per los dits jurats de la dita vila, o per los dos de aquells, e no per alguna altra persona de nua paraula e sens scrit, e que sien tenguts star a la conexença e determinació dels dits jurats, tota appellació e altres recors remoguts.

Ítem, que si per ventura, per lo senyor rey, o per ordinació general del regne, o per provissió necessària de la dita vila, en alguna manera se convindrà relevar les dites imposicions o mudar, que en los dits cassos la dita vila d'aquí a avant no n sia tenguda de evicció *nec alia* als dits compradors per rahó de les dites vendes de les dites imposicions, ans los dits compradors sien tenguts aquelles relexar e pagar lo preu comptant *pro rata temporis*.

Ítem, que l dit comprador o compradors, col·lector o col·lectors de les dites imposicions no gossen demanar, haver, ne reebre de alguna persona alguna quantitat o quantitats de diners per rahó e preu e en nom de imposició, sinó tan solament de aquelles coses que seran sots

tenor dels capítols sobre dits demanar et haver-les deven. E si contrafaran per cascuna vegada sien encorreguts en pena de deu sous partidors *ut supra*.

Ítem, per tal que ls dits compradors mills puxen aconseguir e haver llur dret de les dites imposicions, e per esquivar tot frau, sia legut a aquells que puxen forçar e destrènyer per si mateixos cascun taverner, flaquer e hostaler, muller e companys d'aquells, e aquelles persones on hauran sospita que degen haver feta frau en les dites imposicions, de sagrament en totes aquelles maneres que fer-se puxe per saber la veritat.

Ítem, que l dit comprador o compradors de les dites imposicions, per esquivar tota frau, li sia legut que puxe regonoxer, tota vegada que bé vist li serà, les farines dels flaquers e la civada dels hostalers sens contrast o embarch algú que no li puxa ésser fet. E si frau serà atrobat, que y sie feyt per qualsevol d'aquelles, que perda les civades e farines on aquella dita frau serà feyta, e no res menys sia encorregut en pena de LX sous partidors *ut supra*, e que perden les dites civades e farines.

Les quals sobre dites imposicions se venen del setè dia del mes de gener del any present mil CCCC quaranta en hun any següent, e pagaran lo preu de mes e mes per dotze pagues eguals, e donaran bones fermances e principals tenguts e obligats, e asseguraran lo preu a coneguda dels dits jurats de la dita vila. E si no pagaran en los terminis dessús dits, que sien encorreguts en pena de deu sous per cascuna paga, donadors e pagadors al comú de la dita vila. E prenguen-ne tal mercat que y guanyen la meytat.

Ítem, que lo comprador o compradors de les dites imposicions, per si ni per interposada persona, no gos ne presumesqua posar ni fer posar, per ell ni per altri, nenguna scriptura davant los dits jurats, ni davant nengú altre jutge, per justa que sie, e açò sots pena de cincents sous partidors *ut supra*.

Ítem, és ordenat per lo Consell que algú official de la dita vila no gos liurar ni fer liurar dret algú de la dita vila, ne toquant a la dita vila, ne interès de aquella, a.n Joan Periz de la dita vila, ne sia algú vehí o habitador de aquella que gos traure ni fer traure algú dels dits drets per al dit Joan Periz, ni l gos acollir en part ni en partida dels dits drets. E açò sots pena de cin-cents sous partidors lo terç al senyor rey, lo terç al comú de la dita vila e lo terç al acusador.

Ítem, los dits compradors pagaran al scrivà dels jurats, per sa part pertanyent pagar en la nota de la carta que ls serà feta per los dits jurats de les dites imposicions, tres sous.

Ítem, pagará al corredor, per córrer e liurar aquelles, tres sous.

XIV

1440. Vila-real.

Capítols del peiter.

AMV, *Manuels de Consell*, n. 20, fs. 57-61.

Capítols fets et ordenats per lo honorable Consell et jurats de la vila de Vila-real, los quals lo peiter o collitor del libre de la peyta posada et ordenada en la dita vila e son terme ha tenir, servir e complir en l'any M CCCC XL., la qual peyta se plegará e collirà a rahó de hun sou per lliura, la qual fon liurada a.n (...).

Primerament, lo dit peyter e plegador de la dita peyta se obligará haver collida e plegada la dita peyta del primer dia del mes de gener del dit any M CCCC XL en un any següent. Et si no u farà, tota solempnitat de fur, dret e pràctica a part posada et no servada, puxa ésser feta realment e de fet execució en sos béns e drets e de ses fermances en tota aquella quantitat la qual clarament aparà que romanguen a collir èntregament, e lo dit collidor tornador sic de la dita collecta a la dita vila.

Açò emperò declarat, e entès e paccionat, que l dit peyter o plegador de la dita peyta sia tengut e obligat reebre, plegar, haver e collir aquella en aquesta forma e manera, ço és, en tres pagues o solucions eguals de quatre en quatre mesos si e segons és fer acostumat. Et començarà a collir, reebre e plegar la dita peyta lo primer dia del mes de gener del present any, et lo dit plegador, reebedor e collector de la dita peyta sia tengut e obligat donar et pagar e fer a son propi cost, risch, perill e forma, les solucions e pagues dejús declarades per la dita vila e en nom, loch e veu d'aquella, a les persones davall nomenades en los terminis sotsscrits, si e segons forma, tenor e continença dels capítols infra següents.

Gener.

Primerament, lo dit peyter plegador e collitor de la dita peyta pagará al senyor rey per la cena de absència lo primer dia de gener, cin-cents sous.

Ítem, a.n Bernat Juneda, com a hereu de sa mare, na Andreva, a VIII de gener, doents sous.

Ítem, al honrat en Ros de Pineda, donzell, habitador de la dita vila, a XIX de gener, treents vint sous.

Ítem, a.n Lois Gil, notari de Vila-real, lo XX dia de gener, cent cinquanta sous.

Ítem, al honrat en Bernat Çaera de Sent Matheu o a na Gràcia, sa muller, a tres de gener, doents cinquanta sous.

Març.

Ítem, al honrat micer Matheu Narbonès, de la ciutat de València, a XXVIII dies de març, pagadós dins sa casa dins de la dita ciutat, quatre-cents sous.

Abril.

Ítem, al honrat en Andreu Aiz, lo terç dia del mes de abril, DCCL sous.

Ítem, a na Gràcia, muller de en Bernat Çuera de la vila de Sent Matheu, lo primer dia d'Abril, doents sous.

Maig.

Ítem, al honrat mossèn Berthomeo Galceran, prevere de la dita vila, lo primer dia de maig, cent cinquanta sous.

Ítem, a en Jaume Aiz de la dita vila, lo deén dia del mes de maig, huyt-cents deu sous.

Juny.

Ítem, a.n Bernat Çuera de Sent Matheu, lo primer dia de juny, cent deu sous.

Ítem, al senyor rey, per la peyta Real, en la festa de Sent Joan Bapista, cin-cents sous.

Ítem, a mestre Domingo Navarret, dins sa casa, a XXVII de juny, quatre-cents sous.

Ítem, a en Joan de Calaceyt, notari de la dita vila, lo primer dia de juny, cent cinquanta sous.

Juliol.

Ítem, a mossèn Berthomeo Galceran, prevere, per lo benefici de en Domingo Alfageri, lo primer dia de juliol, doents deu sous.

Agost.

Ítem, a la muller de micer Matheu Narbonès en València lo XV dia d'agost, cent sexanta-sis sous VIII diners.

Ítem, a en Andreu Aiz lo primer dia d'agost, treents setanta-cinch sous.

Ítem, a en Bernat Juneda, a XIII d'agost, com a hereu de sa mare, doents sous.

Setembre.

Ítem, a la muller de micer Matheu Narbonès en València, a VIII de setembre, cent cinquanta sous.

Ítem, al dit micer Matheu Narbonès, dins sa casa, en València, a XII de setembre, doents sexanta-sis sous VIII diners.

Ítem, al jurats de la dita vila per la almoyna d'en Antoni Valls, en la festa de Sent Miquel, doents huytanta-cinch sous.

Ítem, als dits jurats per la almoyna de na Coloma, en la dita festa, huytanta-nou sous.

Ítem, als sobre dits jurats per la almoyna del sobre dit en Antoni Valls, en la festa de Sent Miquel, trenta-nou sous.

Novembre.

Ítem, al senyor rey, per la peyta Real lo primer dia de novembre, cin-cents sous.

Desembre.

Ítem, a.n Berthomeo Galcerà, prevere de la dita vila, en la festa de Sent Nicolau, doents cinquanta sous.

Ítem, a aquell mateix d'altra part en la dita festa, doents sous.

Ítem, al honrat micer Matheu Narbonès, a XXIX de desembre (...).

Et fetes e complides ab acabament les dites pagues e solucions per lo dit peyter e collectors de la dita peyta, segons forma e tenor dels sobre dits capítols, a les persones en aquells contingudes a son cost, risch, perill e fortuna, si alguna quantitat de la dita collecta sobrarà al dit peyter e collector, aquella aytal quantitat lo dit peyter o collector sia tengut e obligat donar, restituir, pagar e tornar de feyt a la dita vila o al síndich e clavari de aquella de pla en pla, tota figura de dret e de juhí a part posada, de la qual resta o quantitat tornadora puxa ésser provehit e enantat contra lo dit peyter o collector de la dita peyta e béns seus, axí com a comandatarii e depositarii és lícit e acostumat procehir e contra les fermances de aquell e béns lurs.

Ítem, que.l dit peyter e collector de la dita peyta se obligarà ab bona carta segons forma e tenor dels dits capítols que collirà e plegarà la dita peyta a sa pròpia mesió e despesa, axí dels vehins de la dita vila com dels forasters, si e segons es fer acostumat. E de la dita collecta e rebuda que de la dita peyta farà, pagarà los censals e deutes los quals la dita vila és tenguda pagar, segons forma e tenor dels sobre dits capítols, les quals solucions e pagues, segons dit es, lo dit peyter sia tengut fer a sa pròpia mesió, risch, perill e forma. E segons encara e per la forma e manera que la dita vila és tenguda e obligada fer e pagar los dits censals, segons forma e tenor de les cartes e originals carregaments de aquells e de la dita cena e peyta real.

E axí mateix lo dit peyter e collector aga e sia tengut haver àpoques e cauteles bastants e clares, sens nenguna protestació, de les solucions e pagues sobre dites, les quals aquell farà a sa pròpia mesió e despesa, les quals dites àpoques sien atorgades e fermades per persones legítimes ab absolucions e remissions de penes, si serà cars que penes sien encorregudes e o acusades a la dita vila, sens alguna protestació o retenció de exhigir les dites penes. En altra manera les dites àpoques no li seran reebudes ni passades en son compte, e aquelles dites àpoques lo dit peyter o collitor sie tengut donar e liurar tota vegada que.s meresque e request ne serà, e o manat li serà, als honrats jurats de la dita vila, o al síndich d'aquella, per veure e regonoxer aquelles.

Ítem, que.l dit peyter o plegador de la dita peyta se obligarà que si per tarda de les dites solucions e pagues que aquell ha a fer segons forma e tenor dels sobre dits capítols, mesions e despeses algunes se faran e penes algunes seran acusades a la dita vila o hostatges seran requests e a tenir se hauran, en tal cars, les persones que.ls dits hostatges tenir hauran agen cascu de prima entrada que faran per tenir los dits hostatges per salarii cinch sous sis diners dels béns propiis del dit peyter e o collitor e o de ses fermances, et de aquí a avant per quiscun dia cascu dels tinents los dits hostatges aga per salarii cinch sous.

E si per ventura comissariis, porters, procuradors, misatgers o saigs o altres qualsevol persones vendran o seran trameses a la dita vila per les dites rahons, que.l dit peyter e plegador e les fermances d'aquell e de lurs béns propiis, e no de la dita vila, sien tenguts e obligats pagar totes penes, mesions, salariis e despeses e tots dapnatges, interessos e qualsevol altres càrrechs, los quals a la dita vila e universitat de Vila-real e singulars d'aquella convendràn pagar, sostenir e satisfèr, axí per les dites pagues e solucions que la dita vila ha a fer dels dits censals, peyta e cena reals, com de les quals mesions e despeses, interessos e dapnatges puxa ésser feta realment e de feyt en los béns del dit peyter e collitor e de les sues fermances, e ço sens nenguna solepnitat de fur ni de dret *ut dictum est*.

Ítem, que.l dit peyter o collitor dela dita peyta no gos o presumesca, per si ni per los

jurats de la dita vila qui de present son o per temps seran, ni per lo Consell de la dita vila, fer algunes altres pagues o solucions, ni puxe per aquells ésser forçat ni destret de fer altres pagues o solucions de la sobre dita col·lecta, sinó solament los censals e deutes e o quantitats dessús en los sobre dits capítols contegudes e declarades, segons forma e tenor dels dits capítols. E si lo contrari serà feyt, que no li sia pres en compte ni reebut ans aquelles aytal o aytals pagues sien de feyt e de continent executades e recuperades dels bens propis del dit peyter e plegador de la dita peyta e fermances d'aquell.

Ítem, que.l dit peyter e plegador de la dita peyta jurarà e farà sagrament que tendrà, servarà les dites coses, et sots virtut del dit sagrament donarà, retrà bo verdader e leal compte e rahó de tota la col·lecta e reebudes que farà de la dita peyta, e dels vehins atrobats d'aquella, als jurats e síndich e jutges comptadors de la dita vila dins huyt dies après que.l any de la dita col·lecta serà finit, si donchs per los jurats de la dita vila lo dit compte no li serà alongat. E axí mateix, sots virtut del dit jurament, prometrà que.s haurà bé e lealment en la dita col·lecta. Açò emperò entés, que.ls jurats de la dita vila puxen regonèxer e o fer regonèxer dins lo dit termini lo libre de la dita col·lecta tantes quantes vegades ben vist los serà, segons es fer acostumat, e axí mateix puxen veure o fer veure e o regonèxer les èpoques que.l dit peyter haurà fetes segons dit és.

Ítem, que.l dit peyter e o col·lector sie tengut fer albarans de les pagues que li faran de la dita peyta a totes aquelles persones que.ls li demanaran a sa propia mesió del dit peyter.

Ítem, que.l dit peyter darà e sia tengut donar als dits jurats de la dita vila bones e ben bastants fermances e principals tenguts e obligats ab ell ensemps, e per lo tot a fer e complir les sobre dites coses totes e sengles a coneguda dels dits jurats. E qui per menys preu o salarii volrà collir e plegar la dita peyta, serà li liurada a collir e plegar aquella, segons forma e tenor dels sobre dits capítols e dejús scrits.

Ítem, que.l dit peyter e col·lector de la dita peyta sia tengut fer scriure al scrivà de jurats les possessions que li convendran fer metre en venda o arrendar per pagar la dita peyta, ço és, lo kalendarí del dia que.ls béns seents seran mesos en venda e d'aquell dia a avant sien correguts los dits béns seents deu dies continuament e passats aquells deu dies sien venuts e delliuats per via de arrendament aquells dits béns seents. E lo comprador e o arrendador de tals béns setis arrendats, age altres deu dies a depositar lo preu en poder dels jurats o col·lector de la dita peyta dels dits béns setis arrendats. E los senyors dels béns setis axí arrendats e altres béns mobles a ells venuts, agen termini de quitar e reembre aquells dins los dits deu dies de la paga del preu del dit arrendament, pagant emperò lo preu al comprador o arrendador dels dits béns, lo qual aquells pagat hauran. Emperò, si los dits compradors o arrendadors no hauran pagat lo preu o preus dels béns qui comprats o arrendats hauran lo dia que les dites possessions o bens seran arrendats o venuts per la dita peyta, en tal cars no sia tengut donar alguna cosa al comprador o arrendador per quiscun sou del preu de la cosa per aquell comprada o arrendada. E passats los dits deu dies atorgats als deutors qui les dites possessions seran arrendades, ladonchs los dits jurats puxen fer e fermar carta e cartes dels dits arrendaments ab totes aquelles clàusules que necessàries sien al comprador o arrendador d'aquelles.

Ítem, que la dita vila promet donar e pagar al dit col·lector de la dita peyta cinquanta sous en ajuda de les mesions et despeses que lo dit peyter e col·lector de la dita peyta farà en los saigs per fer la dita col·lecta. Açò emperò declarat, que.l dit peyter sie tengut pendre

ab si per fer la dita col·lecta aquell saig o misatge que.ls jurats de la dita vila li daran e assignaran, e no algun altre. Açò declarat, que.ls dits col·lector ni saig no reeben ni puxen reebre ni haver alguna cosa de fer les penyores que per la dita peyta se convindrà fer, axí per penyor com per vendre aquelles. E si al dit peyter o col·lector costarà més lo saig o saigs per fer la dita col·lecta dels dits cinquanta sous, que aquella sobre mesa lo dit peyter e plegador pach o age a pagar de ço del seu propi. Açò encara declarat, que.l dit peyter e col·lector no puxe vendre o arrendar nenguns béns mobles ne setis per pagar-se de la dita peyta a nengunes persones stranyes, com si.u fara vaga e sia per no fet e lo dit peyter e col·lector a sa pròpia mesió e despesa, los age a fer tornar als senyors dels béns e possessions.

Ítem, que.l justícia e jurats de la dita vila no puxen traure ni fer traure, per si ni per interposada persona, lo libre de la col·lecta de la dita peyta, ne encara nenguna altra persona que age o tinga carta d'alarga, sobresehimet e de gran del senyor rey ni de altre qualsevol persona poder havent de allargar o quitar. E posat cars que.l libre de la dita col·lecta de la dita peyta liurat li serà aquell, aytal aurà impetrada e o haurà impetrada aytal carta per la dita col·lecta del dit libre e que les pagues fahedores de la dita col·lecta o quantitat dessús assignada pagadora per lo dit plegador de la dita peyta no.s puxa per alguna manera alegar, ni valer, ni ajudar-se de aytal carta, ans sia tengut e obligat renunciar a aquella ab totes aquelles clàusules, renunciacions, stipulacions, obligacions e submissions e penes que als dits jurats plaurà e be vist serà.

Ítem, que aquella persona que lo dit libre de la dita col·lecta de la sobre dita peyta haurà, pagarà al corredor per sos treballs de cridar e públicament encantar e liurar aquella tres sous.

Ítem, axí mateix pagarà al scrivà dels honrats jurats per fer lo libre de la sobre dita col·lecta e per la nota de la carta que reebra del liurament de la dita col·lecta de peyta, ço és, per la part del dit col·lector, quatre sous.

AQUEST LLIBRE,
"PROHOMS I CAMPEROLS.
ESPAI AGRARI I PODER
LOCAL A VILA-REAL (1362-1386)",
S'ACABÀ D'IMPRIMIR ALS OBRADORS DE
LA IMPREMTA SICHET DE VILA-REAL
EL DIA 20 DE GENER DE 1995,
FESTA DE SANT SEBASTIÀ.

Obres guardonades al **Certamen Literari
Ciutat de Vila-real** i publicades per l'Il·lustríssim
Ajuntament de Vila-real.

ASSAIG

- 1987: Vicent L. Salavert Fabiani:
**Aproximació a la Germania a
Vila-real (1520-1521).**
- 1988: Vicent Gil Vicent:
**Una societat trencada (Botiflers i
Maulets a la Vila-real de la transició
borbònica).**
- 1989: Maria Dolors Carda i Monzonís:
El lèxic dels adolescents a Vila-real.
- 1989: Pasqual Mezquita i Santiago Vilanova:
Vida i Mort a Vila-real al segle XIX.
- 1990: Joan F. Bernat Esplugues:
Bibliografia de temes vila-realencs.
- 1991: Miguel M. Llop Díaz Cano:
**"La pronunciació anglesa a l'aula i el
seu perfeccionament".**
- 1992: Pascual García Sales:
**Aspectes arquitectònics del Vila-real
de primeries de segle.**
- 1993: Modest Barrer Aymerich:
**Família, patrimoni i dona al
Vila-real de l'antic règim.
Els afers familiars en la pràctica
judicial del set-cents.**